

506

afgiftkantoor
3030 Heverlee 1

COMMUNICATIE

Tijdschrift voor Massamedia en Cultuur

OMROEP EN INFORMATIE

THEMANUMMER EMERITAAT
PROFESSOR PAUL VANDENBUSSCHE

CENTRUM VOOR COMMUNICATIEWETENSCHAP
VAN EVENSTRAAT 2A
3000 LEUVEN

JAARGANG 19, Nr.1
mei-juni-juli 1989
driemaandelijks

COMMUNICATIE

TIJDSCHRIFT VOOR
MASSAMEDIA EN CULTUUR

Een uitgave van het
Centrum voor Communi-
catiewetenschap, K.U.Leuven
E. van Evenstraat 2A
B-3000 Leuven.
Verschijnt 4 x per jaar.

ISSN 0771-7342

**Jaargang 19, nr.1
mei-juni-juli 1989**

Hoofdredacteur: W. Van der biesen
Redactiesecretariaat: A. Hendriks
Administratie: A. Willems, I. De Wachter
Lay-out: G. De Meyer

Redactie: G. De Meyer, G. Fauconnier, A. Hendrik
W. Hesling, W. Van der biesen, L. Van Poeck.

Abonnementen: De abonnementsprijs bedraagt 400 E voor een jaargang (4 nummers). De prijs voor losse nummers is 150 BF. Betaling kan geschieden op rekening nr. 431-0370171-86 van het Centrum voor Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, E. Van Evenstraat 2 B-3000 Leuven.

Abonnees in Nederland schrijven fl. 30,- (verzendingskosten inbegrepen) over op (Rabobank-Nederland) rekening: 10.38.86.737 van Communicatie, E. Van Evenstraat 2 B-3000 Leuven. Losse nummers kosten fl. 10,-.

Voor betaling vanuit andere landen gelieve een cheque sturen ter waarde van 830 BF (port- en wisselkosten inbegrepen).

Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij men een maand vóór het einde van de jaargang opzegt.

Alle briefwisseling i.v.m. redactie, administratie, boeke ter recensie, advertenties enz., gelieve men te richten aan COMMUNICATIE, Centrum voor Communicatiewetenschap, E. Van Evenstraat 2A, B-3000 Leuven; tel. 016-28.32.20.

Advertentietarief wordt op aanvraag toegezonden.
Getekende artikels verbinden alleen de schrijvers.

Inhoud Jg. 19, nr. 1

Ter gelegenheid van de
Emeritaatsviering van
Professor Paul Vandebussche
wordt dit nummer volledig
gewijd aan
Omroep en Informatie

Gedetailleerde inhoudstafel
zie blz. 80

Verantwoordelijke uitgever:
L. Van Poecke, Grote Markt 13
B-3000 LEUVEN.

Professor Paul Vandebussche

paul vandenbussche

Geboren te Jette op 9 augustus 1921. Maakte deel uit van de eerste nederlands-talige humaniora in het Brusselse, namelijk aan het Sint-Pieterscollege te Jette, samen met Jos Cardijn, Jos De Haes, Jan Lindemans, Frans Vander Elst, e.a. Behaalt het doctoraat in de rechten aan de K.U. Leuven (1944) benevens een kandidatuur in de moderne geschiedenis. Wordt in februari 1945 radio-journalist bij het N.I.R., waar hij zich van 1949 af specialiseert in de buitenlandse politiek. Hij woont te Straatsburg de eerste vergadering bij van de Raad van Europa (augustus 1949), verslaat het ontstaan van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (1951), is getuige van de verwerping van het ontwerp-verdrag voor de Europese Defensiegemeenschap door het Franse parlement (1953), volgt de conferentie van Berlijn over het Oostenrijkse staatsverdrag en de eerste topconferentie te Genève (1954). Te Rome is hij in het voorjaar 1957 getuige van de ondertekening van het verdrag van de Europese Economische Gemeenschap (1957).

In de periode 1952-1958 verzorgt hij een wekelijks overzicht van de buitenlandse pers voor "De Nieuwe Gids", schrijft wekelijks één of twee buitenlandse commentaren voor "Het Nieuws van den Dag", verzorgt maandelijks een buitenlandse kroniek voor de studiedienst van de CVP Is achtereenvolgens lesgever aan de Katholieke Vlaamse Hogeschool te Antwerpen en aan het persinstituut te Brussel.

Van juni 1958 tot januari 1960 is hij bij de ministers P.W. Seghers (Verkeerswezen) en Pierre Harmel (cultuur) regeringscommissaris voor het N.I.R. In februari 1960 wordt hij directeur van de Vlaamse Televisie en in januari 1961 directeur-generaal van de BRT.

In 1981 wordt hij bevorderd tot administrateur-generaal en verkozen tot ondervoorzitter van de Europese Radio-Unie. In september 1986 nam hij afscheid van de omroep en werd commissaris-generaal van Europalia-Oostenrijk.

Inmiddels was hij in 1974 benoemd tot buitengewoon hoogleraar aan het Departement Communicatiewetenschap van de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de K.U.L.; hij doceerde de cursus "Ontwikkeling, organisatie en werking van de omroep."

In de periode 1961-1986 werd hij lid van de Raad van Bestuur van het agentschap Belga, ondervoorzitter van het Festival van Vlaanderen (afdeling Gent-Brussel-Leuven), lid van de Raad van Bestuur van het Katholiek Televisie- en Radio Centrum, van het Paleis voor Schone Kunsten, van Europalia, van de Internationale Muziekwedstrijd Koningin Elisabeth, lid van de provinciale Kultuurraad voor Vlaanderen (1961-1970) en in 1989 lid van de Raad van Bestuur van de Filharmonische Vereniging te Brussel.

paul vandenbussche : de temperamentvolle verdediger van zijn "arrière-pays"

Paul Vandenbussche, een authentieke Vlaamse Brusselaar, werd geboren op 9 augustus 1921. Wie een beetje vertrouwd is met de politieke en sociale geschiedenis van ons land, weet of zou toch moeten weten dat in datzelfde jaar de vrouwen stemrecht kregen in de gemeenteraadsverkiezingen, de vakbonden stakingsrecht verwierven en de achturedag werd ingevoerd.

Verwonderlijk is wel dat in de teksten van de vele huldeblijken die hem te beurt zijn gevallen, wij nooit de ondeugende vermelding hebben gevonden dat in de meimaand van Vandenbussche's geboortjaar de Communistische Partij van België werd opgericht. Of het ene een antwoord was op het andere kan spijtig genoeg noch op biologische noch op historische gronden worden aangetoond. De Leuvense loopbaan van Paul Vandenbussche begon in 1939, toen hij onder zachte familiale dwang en zonder enige geestdrift geneeskunde ging studeren aan onze Alma Mater en... glansrijk gebuisd werd. Wellicht gebruikte hij dit resultaat als doorslaggevend argument om een totaal andere studierichting in te slaan, m.n. rechten en moderne geschiedenis. Ditmaal blijkbaar met veel geestdrift want student Vandenbussche behaalde nu onmiddellijk briljante resultaten. Later zou hij overigens zijn grote eruditie in beide disciplines bewijzen, eerst als ambtenaar en nadien tijdens zijn snelle klim in de BRT-hiërarchie, die hem van journalist in 1945 tot administrateur-generaal bracht in 1980. Talloze ontwerp-teksten van omroepstatuten en decreten zijn uit zijn pen gevloeid. En wie herinnert zich niet de ongeëvenaarde manier waarop hij in het begin van de jaren vijftig zijn ruime geschiedkundige bagage gebruikte als radiojournalist en redactiesecretaris buitenlandse politiek !

Koppelt U, dames en heren, aan dit alles nog een ijzersterk geheugen, een onwrikbare beginselvastheid en tegelijk een grote dosis humor, dan zult U begrijpen waarom Paul Vandenbussche met zijn historische terugblik zo ontwapenend, zo overtuigend en soms zo vernietigend kan uithalen naar zijn belagers. Hoe dikwijls zou hij, met half toegeknepen oogjes en met een brede grijns, het niet aan zijn studenten gezegd hebben : "het NIR werd als eerste openbare omroepdienst in België - hier komt de grijns - door een liberaal minister in het leven geroepen". Voor een student met een kort geheugen kon hij nog veel begrip opbrengen, maar de modieuze ideoloog met een kort geheugen - misschien is dit een tautologie - werd ongenadig afgestraft. En wee de late acht-en-zestiger die, zwaaiend met een conflict-model, Vandenbussche probeerde te strikken met vragen over het zgn. slecht geweten van het Westen of over de dreigende ondergang van het avondland. Met een ijzeren logica, milde satire en een subtiele combinatie van schuchterheid en plots oplaaiend temperament straalt hij zijn overtuiging uit, zijn "arrière-pays", zoals hij zelf zegt, zijn geestelijk land van herkomst. Hij is een van Vlaanderens meest strijdbare apologeten van de Westerse beschaving en cultuur. Steeds opnieuw heeft men hem horen pleiten voor een groter weerstandsvermogen tegen alles wat deze cultuur bedreigt, en hij

beseft beter dan wie ook wat Konrad Adenauer eens verklaarde : geschiedenis is de totale som van de dingen die vermeden hadden kunnen worden. En wie dit uiteindelijk niet gelooft, wordt verwezen naar Max Weber en vooral naar Raymond Aron.

In 1974 werd hij aangesteld tot buitengewoon hoogleraar aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen, en tot twee jaren na zijn emeritaat in 1986 doceerde hij het vak "Ontwikkeling, Organisatie en Werking van de Omroep". Op het eerste gezicht zou men kunnen zeggen dat hij zich met een dergelijke onderwijsopdracht in een moeilijke positie had laten manoeuvreren : het betrof hier - zo zei men - HET voorbeeld van een conflictpositie tussen twee sociale rollen, die van kritisch bevrager van een omroeporganisatie en die van opperhoofd van diezelfde organisatie. Het is intussen wel duidelijk geworden dat onze emeritus zelf die positie nooit als conflictueel heeft aangevoeld. Hij kon inderdaad in de Van Evenstraat als docent afstand nemen van zijn zorgenkind, om het, een half uur later, in de BRT, als administrateur-generaal opnieuw in bescherming te nemen. Van enige gespletenheid is er bij hem, althans zichtbaar, nooit enig spoor geweest. Wel integendeel, hij wist zijn Raad van Bestuur te overtuigen om de Communicatiewetenschappelijke congressen te sponsoren, en elke zaterdagvoormiddag ontving hij zijn thesisstudenten op de Reyerslaan.

Collega Vandenbussche, namens het departement Communicatiewetenschap, dat gedurende bijna vijftien jaar op uw kennis en ervaring een beroep heeft mogen doen, danken wij U voor uw grote inzet, de stijlvolle en boeiende manier van lesgeven (ook wanneer uw stem het liet afweten), voor de zorg ook waarmee U de vele eindverhandelingen over de omroepproblematiek begeleidde, en daarvoor desnoods heel de BRT overhoop liet zetten om vergeelde maar door U niet vergeten documenten uit de archiefdozen te lichten.

Ik ben U persoonlijk ook dankbaar voor de vele passionante gesprekken over de omroepactualiteit, gesprekken die des te pittiger werden wanneer U ze culinair liet omkransen met één of andere schitterende "Château". Aan deze fijnzinnige, intellectueel-gastronomische hoogstandjes heb ik ook de herinnering overgehouden van een quasi continue verwijzing naar vrouw en gezin.

Het is ons dan ook een voorrecht, Mevrouw Vandenbussche, U in ons huldewoord te betrekken en U onze erkentelijkheid uit te drukken voor uw grote steun aan het werk van uw echtgenoot.

Paul, bescheiden maar wijze collega die U zijt, schuchtere en toch temperamentvolle manager, epicurist, buffer, intellectuele dwarsligger, bevechter van modieuze ideologieën, culinaire aristocraat, fiere echtgenoot en vader, goede raadgever in betere en slechtere dagen, wij wensen U en Mevrouw een nog lang en gezond leven toe en hopen U nog vaak in Leuvense contreien te ontmoeten. De kwestie wie dan de "Château" betaalt, zullen wij vanuit ons harmoniemodel wel regelen.

raymond aron : hoogleraar-journalist

paul vandenbussche

Ruim zestien jaar geleden, op 2 februari 1973, werd in deze zaal Raymond Aron, hoogleraar aan het beroemde Collège de France, tot doctor honoris causa van onze Alma Mater gepromoveerd. Deze eer viel hem te beurt samen met Sicco Mansholt, Nederlands commissaris van de Europese Economische Gemeenschap.

Deze promotie van Raymond Aron gebeurde op voorstel van de Faculteit der Sociale Wetenschappen. Zelden was een keuze zo gerechtvaardigd : zijn eerste werk "La sociologie allemande contemporaine" verscheen in 1935 en bracht de Franse intelligentsia voor de eerste maal in contact met de grote Duitse socioloog Max Weber. In 1955 werd Raymond Aron benoemd tot professor in de *sociologie* aan de Sorbonne-universiteit ; hij publiceerde in 1963 zijn befaamde "Dix-huit leçons sur la société industrielle", een jaar later "La lutte des classes" en in 1967 zijn magistrale "Les étapes de la pensée sociologique", een panorama van Montesquieu over Auguste Comte, Karl Marx, de Tocqueville, Durkheim en Pareto, tot Max Weber.

Maar terzelfder tijd was de *politoloog* ijverig aan het werk : zijn eerste na-oorlogse werk "Le grand schisme", over de oorsprong van de koude oorlog, verscheen in 1948, in 1965 volgde "Essai sur les libertés", in 1972 verschenen onder de titel "Etudes politiques" een indrukwekkende reeks opstellen, een jaar later gevolgd door "République Impériale" over het beleid van de Verenigde Staten in de na-oorlogse jaren 1945-1972.

De *polemoloog* - een term die Raymond Aron zelf nooit in de mond of in de pen heeft genomen - ontpopte zich in 1951 met "Les guerres en chaîne", tien jaar later verscheen "Paix et guerre entre les nations", in 1963 "Le grand débat. Introduction à la stratégie atomique" en tenslotte zijn tweedelige "Penser la guerre, Clausewitz" in 1976. Parallel met deze indrukwekkende wetenschappelijke loopbaan, verzette Raymond Aron een reuzewerk als *journalist-editorialist*. Onder de bezettingsjaren in Londen was hij hoofdredacteur van het weekblad "La France Libre", na de bevrijding was hij korte tijd hoofdredacteur bij "Combat", het grote dagblad van Albert Camus ; in 1947 stapte hij over naar "Le Figaro", na dertig jaar stapte hij op en werd vanaf juli 1977 directeur van het weekblad "L'Express" : in totaal publiceerde Aron meer dan tweeduizend artikelen. Bovendien vermeldt zijn bibliografie tientallen bijdragen tot wetenschappelijke tijdschriften in Frankrijk, Groot-Brittannië, de Bondsrepubliek, de Verenigde Staten. In al deze landen was hij een gevierd gastspreker. Dit alles in 1981 bekroond door een reeks televisie-interviews op Antenne II en in 1982 bij de BRT, die grote weerklank vonden. Kortom, de communicatiewetenschap in praktijk gebracht ! Raymond Aron belichaamde aldus op eminente wijze alle departementen van onze faculteit : hij was een baanbreker op het gebied van de sociologie, de politologie en de polemologie ; hedendaagse economie en financiën beheerste hij

grondig. Een professoraat en een wetenschappelijke kennis die in de naoorlogse jaren ononderbroken aan de dagelijkse nationale en internationale realiteit werden getoetst.

Raymond Aron was stellig de beste keuze voor een doctoraat honoris causa van de Faculteit der Sociale Wetenschappen !

Maar de dubbele roeping van hoogleraar-journalist is hem niet in dank afgenomen. In 1955 was er in academische kringen heel wat verzet tegen de kandidatuur van Raymond Aron om aan de Sorbonne de leerstoel van Sociologie te bekleden. En de politieke wereld, bij monde van president de Gaulle, sprak smalend over "die journalist aan de Sorbonne en die professor bij Le Figaro".

De basis van deze dubbele roeping was een grondige wijsgerige vorming : aan de Ecole Normale Supérieure was hij in 1928 eerste laureaat in het aggregaat wijsbegeerte vóór Emmanuel Mounier, de stichter van het grote tijdschrift *Esprit*, terwijl Jean-Paul Sartre zakte en pas een jaar later slaagde. Aron had een jaar lang Kant bestudeerd, maar, bekende hij later in de tv-interviews, hij was niet veel wijzer geworden. Op de vraag of zijn wijsgerige vorming hem had voorbereid om de wereld te begrijpen, antwoordde hij "A ne pas le comprendre !" en hij vervolgt : "En 1928, après avoir passé l'agrégation de philosophie, j'ai eu immédiatement une espèce de crise intérieure. J'étais presque désespéré d'avoir perdu des années à n'apprendre presque rien." Grondige studie van Hegel en Marx bestond niet, van de Tocqueville of Max Weber had hij nooit gehoord ! Kortom, echt wijzer was hij niet geworden. Daarom aanvaardde hij na zijn dienstplicht in 1930 een opdracht als lector in Franse literatuur aan de Universiteit te Keulen. Onmiddellijk werd hij brutaal geconfronteerd met wat Toynbee genoemd heeft "History is again on the move" - de geschiedenis is opnieuw in beweging gekomen.

De opkomst en de doorbraak van het nazisme in de jaren 1930-1933, die Aron ter plaatse als onthutst toeschouwer eerst in Keulen, daarna in Berlijn, meemaakte, was zijn eerste existentiële ervaring. En zijn reactie luidde instinctief : op iets dergelijks heeft de wereldvreemde universitaire wereld van Parijs mij niet voorbereid ! Aron was vijfentwintig jaar oud, van joodse huize, en ontsteld door het rabiate nationalisme en anti-semitisme van de nazi's. Hij was verscheurd tussen zijn vorming die het universitaire idealisme huldigde, en de kennismaking met de politiek in haar meest onverbiddelijke brutaliteit : "Le monde universitaire est trop doux. On y connaît insuffisamment la méchanceté, la dureté de l'existence humaine".

Maar al wat de Franse universiteit hem niet meegegeven had, vond hij in Duitsland, de Duitse geschiedenisfilosofie en het Duitse politieke denken ! Hij ontdekte de fenomenologie van Husserl en las de eerste werken van Heidegger. Hij vond in Duitsland een andere cultuur, die een wijsgerige taal bezat : voor Aron waren er slechts twee talen geschikt om wijsbegeerte te beoefenen : het Grieks en het Duits. Maar de openbaring die zijn ganse leven zou bepalen, was de kennismaking met de geschiedfilosoof en socioloog Max Weber. "C'est chez Max Weber que j'ai trouvé ce que je cherchais ; un homme qui avait à la fois l'expérience de l'histoire, la compréhension de la politique, la volonté de la vérité et, au point d'arrivée, la décision et l'action. Or la volonté de voir, de saisir la vérité, la réalité, d'un côté et, de l'autre côté agir : ce sont me semble-t-il, les deux impératifs auxquels j'ai essayé d'obéir toute ma vie. Cette dualité des im-

pératifs, je l'ai trouvée chez Max Weber" (Spec. engagé blz. 38). Aan de oorsprong van de dubbele roeping van Raymond Aron, die van de hoogleraar, van de man van de wetenschap aan de ene kant, die van de journalist-editorialist die het politieke gebeuren mede wil bepalen, aan de andere kant, ligt, ongetwijfeld, de ontdekking van het gedachtengoed van Max Weber. In 1935 was deze grote Duitse socioloog in Frankrijk een nagenoeg onbekende figuur. Terecht besluit Aron dat hij tijdens zijn driejarig verblijf in Duitsland zijn politieke opvoeding heeft gekregen: "Toen ik in de lente 1930 in Keulen aankwam was ik een koorknaap. In 1933 ben ik als een volwassene naar Frankrijk teruggekeerd". "J'ai eu conscience de ce qu'est la politique dans ce qu'elle peut avoir d'horrible... L'activité politique est impure, et c'est pourquoi je préfère la penser" (p. 42-43).

En Raymond Aron zette zich aan het denken. Zowel de ontmoeting met het Duitse wijsgerig denken, als de aanblik van het irrationele nazi-geweld betekenden een breuk met zijn wijsgerige vorming aan de Sorbonne. Na enig nadenken zette hij zich aan het schrijven van twee werken, die allebei in 1938 verschenen. Het eerste "La philosophie critique de l'histoire" was een overzicht van de Duitse geschiedfilosofie tussen 1860 en 1930: achtereenvolgens zet Aron de theorieën uiteen van Dilthey, Rickert, Simmel en Max Weber. Onmiddellijk valt op dat ook in dit tweede werk van Aron - het eerste handelde in 1935 beknopt over de hedendaagse Duitse sociologen - andermaal Max Weber, nu als geschiedfilosoof de hoofdaandacht krijgt. De titel van het vierde hoofdstuk, dat aan Weber gewijd is, luidt als volgt: "Les limites de l'objectivité historique et la philosophie du choix". Reeds in 1935, in zijn eerste werk, schreef Aron "L'originalité et la grandeur de Weber tiennent d'abord au fait qu'il a été et voulu être à la fois homme politique et savant, plus précisément au fait qu'il a séparé et uni politique et science. Séparé : la science doit être indépendante de nos préférences, pure de tout jugement de valeur. Uni : la science est conçue de manière telle qu'elle soit indispensable à l'action" en verder "La politique est la théorie et l'art des choix sans retour. Ni la science ni la réalité n'imposent aucune loi ; la science incapable de prophétie ou de vision totale laisse à l'homme une entière liberté". De vrijheid van de mens zal het uitgangspunt en de grondslag blijven én van het wetenschappelijk én van het journalistieke werk van Raymond Aron. Maar Max Weber is het voorbeeld geworden ; in zijn "Philosophie critique de l'histoire" schrijft Aron "l'influence de Rickert n'a été pour Weber qu'un moyen de se découvrir lui-même". Wij durven gerust stellen dat de invloed van Weber Aron geholpen heeft om zichzelf te ontdekken, namelijk zijn dubbele roeping van hoogleraar en journalist.

In 1938 verdedigt Raymond Aron zijn doctoraatsthesis "Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité historique". Aanvankelijk had hij gedacht aan een werk over de epistemologie van de biologie, maar tijdens zijn verblijf in Duitsland werd hij zo aangegrepen door het historisch gebeuren dat zich voor zijn ogen afspeelde, dat hij zich de existentiële vraag stelde: 'jusqu'à quel point suis-je capable de connaître objectivement l'Histoire - les nations, les partis, les idées dont les conflits remplissent la chronique des siècles - et mon temps ?' (M. p. 53). Dat was het uitgangspunt om een kritiek van de historische kennis te schrijven.

Op 26 maart 1938, amper twee weken na de Anschluss van Oostenrijk, verdedigde Raymond Aron een dubbele thesis met het oog op het behalen van een doctoraat in de wijsbegeerte. Zijn hoofdthesis droeg als titel "Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité historique". Zijn bijkomende thesis was het "Essai sur la théorie de l'histoire dans l'Allemagne contemporaine". Eigenlijk was dit laatste werk, de kennismaking met de Duitse geschiedfilosofen, de aanloop en aanzet tot zijn hoofdwerk, dat de vraag stelde: in welke mate kan er een universeel-geldige wetenschap van het verleden bestaan? De algemene strekking van de hoofdthesis was zeer antipositivistisch en in feite een regelrechte aanval op de toen overheersende denkbeelden van de socioloog Durkheim. Aron brak radicaal met het naïeve vooruitgangsgeloof en het blinde vertrouwen in de wetenschap - het sciëntisme - die het universitaire klimaat van de Sorbonne toen beheersten. Dit antipositivisme van Aron lokte bij de meeste leden van de jury heftige reacties uit. Fauconnet, de discipel van Durkheim, was het scherpst "Assurément je loue l'honnêteté et la loyauté de votre travail: mais je vous l'avoue, je ne vois pas où ça va! Je n'arrive pas à deviner si vous êtes un "satanique ou un désespéré". Het waren zware verwijten die de jonge doctorandus in ontvangst moest nemen, maar zijn antwoorden waren koel en scherpzinnig. Toen Fauconnet verklaarde: "L'idée de 'charisme' de Max Weber me paraît baroque et saugrenue", luidde de repliek van Aron "J'ai cherché à comprendre l'histoire à partir des choses les plus simples". En prof. Fauconnet besloot met een akte van liefde, geloof en hoop: "Je termine par un acte de charité, en vous disant mon admiration et ma sympathie; un acte de foi dans la valeur des thèses que vous condamnez; et un acte d'espérance, l'espérance qu'à l'avenir la jeunesse ne vous suivra pas". Zo moest Raymond Aron gedurende vijf uur het kruisvuur van vragen van een vierschaar van professoren ondergaan om tenslotte het doctoraat met "la mention très honorable" te verwerven.

In het verlengde van dit werk, wou Raymond Aron in 1938 aan de slag gaan om de ware vraag van de geschiedfilosofie te stellen: wat betekent voor de mens zijn eigen wording? Wat is zijn bestemming? Zijn promotor Brunshvic had gezegd dat zijn "Introduction à la philosophie de l'histoire" een programma voor een gans leven behelsde. Maar toen kwam Wereldoorlog II, die Raymond Aron sedert zijn verblijf in Duitsland onvermijdelijk wist en die zijn leven een nieuwe wending zou geven.

Het niet-aanvalsverdrag dat Hitler en Stalin in augustus 1939 sloten en dat het licht op groen zette voor de Duitse inval in Polen, sloeg Raymond Aron met verbijstering. Hij had het niet zien aankomen, hij had het onwaarschijnlijk geacht, en toen hij het nieuws van de ondertekening van het duivelspact door von Ribbentrop en Molotov vernam, bleef hij minutenlang "C'est impossible... c'est impossible" prevelen. Van dat ogenblik af werd het anti-communisme van Aron virulent, maar hij slaagde er niet in zijn vriend André Malraux, aan wie hij zijn doctoraatsthesis "L'introduction à la philosophie de l'histoire" had opgedragen, te overtuigen om de communistische partij te verlaten. Malraux zou pas bij de bevrijding, na zijn ervaringen in het verzet, een verbeterd anti-communist worden.

Evenals Jean-Paul Sartre, de andere grote vriend van Aron, maakte hij de mobilisatie en de oorlog mee bij de meteorologische diensten van het leger, maar

dadelijk na de capitulatie van Frankrijk ging hij te Londen generaal de Gaulle vervoegen. Hij droomde van dienstneming bij de pantsertroepen, maar werd aangezocht als journalist bij het maandblad "La France Libre", het orgaan van het Gaullistisch verzet in Londen. Zo kreeg Raymond Aron, die in de vooroorlogse jaren nooit een artikel in krant of weekblad had gepubliceerd, het journalistieke virus te pakken. Het titanische geweld van de Tweede Wereldoorlog fascineerde hem, zodat hij na de bevrijding in september 1944 liever niet terugkeerde naar de universiteit van Toulouse, waar hij in augustus 1939 hoogleraar was benoemd, en er evenmin iets voor voelde om in Bordeaux een leerstoel sociologie te gaan bekleden. Hij wou te Parijs het politieke leven en het na-oorlogs herstel van Frankrijk van dichtbij meemaken en als het kon medebepalen. Le spectateur engagé was geboren. Begin 1946 was Aron gedurende twee maanden kabinetschef van André Malraux in de tweede regering de Gaulle. Hij moest zich voornamelijk met de distributie van papier aan de kranten bezighouden en dit lag hem uiteraard niet.

De journalistiek riep hem. In zijn mémoires beschrijft hij zijn politiek ongeduld na de Duitse nederlaag. "Un livre sérieux exige des années de travail... Mon ambition authentique, strictement intellectuelle, céda pour un temps au rêve du service public et à l'intoxication politique. Tous mes livres, ou presque, se ressentent de mon attention à l'actualité. "Le grand Schisme" sortit du besoin que j'éprouvai de prendre une vue d'ensemble du monde. Même des livres auxquels je tiens davantage, comme "L'Opium des Intellectuels", "Paix et Guerre entre les nations", ne se séparent pas de l'histoire - se - faisant, bien que je m'y efforce de m'élever au-dessus de l'expérience vécue et des balbutiements du destin". Hier ligt juist het verband met de doctoraatsthesis van Raymond Aron; in de "Introduction à la philosophie de l'histoire" zocht hij de sleutel om het dramatische tijdsgebeuren dat hij in nazi-Duitsland aan het werk had gezien, te begrijpen. Zijn journalistiek engagement van 1946 tot aan zijn dood beantwoordt aan dezelfde drang: de geschiedenis-in-wording begrijpen, verstaanbaar maken en als het kon mede-beïnvloeden.

In het na-oorlogse Parijs was "Combat" spoedig het toonaangevende intellectuele dagblad: André Malraux introduceerde Raymond Aron bij zijn vriend Pascal Pia, directeur van de krant. Het blad wemelde van intellectuele medewerkers - men zou het best vergelijken met "Le Nouveau Journal", het blad dat in België tijdens de bezetting verscheen en een nooit meer geëvenaard intellectueel karaat bezat. Spoedig werd Raymond Aron samen met Albert Ollivier editorialist of hoofdredacteur. Hoewel het blad van linkse signatuur was, voerde het campagne tegen het eerste ontwerp van grondwet dat door socialisten en communisten was ingediend.

Combat was een krant die uit het verzet ontstaan was en zich niet aan enige politieke partij wou binden. De briljante intellectuelen die in de krant schreven, waren niet noodzakelijk goede managers. Van 1947 af begon de geestdrift van het Parijse publiek voor "Combat" te slinken; Albert Camus, die het blad na de lancering had verlaten, keerde terug, maar het mocht niet baten. Raymond Aron had de smaak van de journalistiek beet en keek, na het verdwijnen van Combat, uit naar een nieuwe werkkring: hij had de keuze tussen Le Monde en Le Figaro. Na enig aarzelen, opteerde hij voor deze laatste krant, waaraan hij dertig jaar zou meewerken.

Waarschijnlijk was het voor Aron de goede keuze; hij beseftte dat hij met Pierre Brisson, de nieuwe directeur van Le Figaro, vlot zou kunnen samenwerken, terwijl de stichter van Le Monde, Hubert Beuve-Méry, een sterke persoonlijkheid, zeer Euro-centrisch, waarschijnlijk de buitenlandse politieke lijn van Aron nooit zou aanvaard hebben: Aron, grondig kenner van de Duitse geschiedenis en cultuur, vertrouwd met het Angelsaksische gedachtengoed, zag spoedig klaar in de na-oorlogse internationale situatie, die gekenmerkt werd door de militaire en ideologische expansie van de Sovjet-Unie. Hij ijverde onverwijld voor de verzoening met Duitsland en het bondgenootschap met de Verenigde Staten. Hubert Beuve-Méry, die slechts om de twee à drie maanden een editoriaal in Le Monde schreef, bleef de Verenigde Staten grondig wantrouwen en volgde de Atlantische lijn slechts schoorvoetend. Beide grote journalisten bleven elkaar achten, maar werden nooit vrienden.

Gedurende acht jaar, van 1947 tot 1955, zou Raymond Aron uitsluitend journalistiek bedrijven; in 1948 werd zijn kandidatuur voor de leerstoel sociologie aan de Sorbonne niet weerhouden, juist wegens zijn journalistieke bedrijvigheid. Tijdens een onderhoud met de beroemde wijsgeer René Le Senne, professor aan de Sorbonne, vertrouwde deze Aron toe: "Ce que vous faites est honorable, nécessaire, et je ne vous en tiens pas rigueur, mais le journalisme n'est pas, à mes yeux, convenable pour un professeur d'université ! Celui-ci doit accepter une existence modeste, en dehors du tumulte, celle d'un clerc qui trouve dans l'exercice et la transmission de la pensée, dans la formation de disciples, le sens de sa vie et la plénitude de sa vocation. Vous n'appartenez plus à notre ordre." Raymond Aron integendeel, geschokt door de Tweede Wereldoorlog en het geweld van Hitler en Stalin, beschouwde het onderwijs als "Un univers de coton, peuplé d'enfants ou de jeunes gens, qui risque d'entretenir une sorte de pué-rité. J'ai vu la politique en action de plus près que la plupart des politologues - et je m'en félicite - mais l'analyse politique in vivo, loin de favoriser la réflexion philosophique, la paralyse".

Raymond Aron zou niet verlamd worden door de koude oorlog die in 1947 uitbrak met de deling van Duitsland en meteen van Europa. Dan volgden het Marshall-plan, het Atlantisch Pact, de blokkade van Berlijn, de oorlog in Korea, de wederbewapening van Duitsland en de moeizame éénwording van West-Europa. Deze woelige jaren werden intens beleefd door een Raymond Aron die in vlijmscherpe analyses de evolutie van het wereldgebeuren inschatte en de conclusies trok. En bij deze journalistiek-politieke arbeid bleef Aron consequent de conclusies van zijn doctoraatsthesis "Introduction à la philosophie de l'histoire" toepassen. De noodzaak voor de mens-in-de-geschiedenis om te kiezen: "Le choix n'est pas une activité extérieure à mon être authentique, c'est l'acte décisif par lequel je m'engage et fixe le milieu social que je reconnaitrais pour le mien". Reeds in 1938, ten overstaan van de dreigende oorlog, veroordeelde Aron het wederoplaaiend pacifisme dat tot het akkoord van München leidde. "Dans le monde actuel, il est absurde ou naïf de prêcher la non-violence"; over anarchisten en revolutionairen schreef hij striemend: "Ce n'est pas noblesse mais folie que de dire non à la fois au présent et au futur pour dire oui à un rêve". Dank zij zijn dossierkennis, zijn realiteitszin en zijn helder inzicht heeft Aron vanaf 1947 tot aan zijn dood steeds duidelijke en ondubbelzinnige stellingen ingenomen, die dikwijls een te-vroeg-gelijk vertolkten. De meest befaamde is zijn uit-

spraak in 1957, dat de toekenning van onafhankelijkheid aan Algerije onafwendbaar was na de toekenning van onafhankelijkheid aan Marokko en Tunesië. Deze uitspraak werd hem zowel door socialisten als gaullisten uiterst kwalijk genomen, zodat de hoogleraar-journalist een paar jaar moederziel alleen stond. Want inmiddels was Aron's tweede kandidaatstelling voor de leerstoel van sociologie aan de Sorbonne in 1955 aanvaard. Deze verkiezing verliep van geen leien dakje, want heel wat marxistisch-gezinde professoren verweten Aron zijn ongenadig scherp boek "L'opium des intellectuels", dat enkele maanden tevoren verschenen was. Stellig is dit boek een der hoofdwerken van Aron, geschreven in de maanden na de dood van Stalin, in de hoop dat nu eindelijk de ogen van de communistische intellectuelen, die in de na-oorlogse jaren op sleeptouw genomen waren door een onbegrijpelijke golf van collectieve verdwazing, zouden opengaan; onder hen bevonden zich topfiguren zoals de filosoof Maurice Merleau-Ponty, de historicus Emmanuël Le Roy-Ladurie. Eén onder hen, de historicus François Furet, die momenteel directeur is van het Institut Raymond Aron te Parijs en die de jongste maanden de meest gezaghebbende boeken over de Franse Revolutie publiceerde, wijdt in het speciaal Aron-nummer van het tijdschrift *Commentaire "Histoire et politique"* een paar bladzijden aan "L'opium des intellectuels". Dit boek verscheen enkele maanden voor Chroesjtsjov op het befaamde twintigste partijcongres van 1956 de wandaden van Stalin aan de openbaarheid prijs gaf. Beide gebeurtenissen leidden tot de uitrede van talloze Franse intellectuelen uit de "seculiere religie" van het na-oorlogs communisme. Indien "L'opium des intellectuels", dertig jaar na zijn verschijnen een essentieel werk blijft om de twintigste eeuw te begrijpen, betoogt Furet, dan is dit te danken aan zijn dubbele natuur, eigen aan het genie van Aron: "livre de combat et livre de philosophie". Daarmee verwijst Furet naar het verband tussen "L'opium des intellectuels" en de doctoraatsthesis van 1938: voor Aron is het stalinisme "Le produit d'une gnose historiciste qui plonge ses racines dans la philosophie du 19e siècle: le lieu d'une aliénation de la raison humaine à une religion de l'histoire".

In alle geschriften van Raymond Aron is het anti-communisme een constante gebleven; in zijn laatste interview, dat in september 1983 verscheen, een paar weken voor zijn dood, antwoordde hij op de vraag waarom hij op dat punt zo onhandelbaar was: "L'idéologie soviétique, ce n'est pas comme l'hitlérisme l'aventure d'une personne, c'est un projet d'organisation de la société que je considère comme haïssable. C'est un régime qui vit de ce que je déteste le plus, le mensonge. Ce n'est pas passionnellement que je dis ça, c'est par analyse scientifique. C'est un régime qui se présente comme le pouvoir du prolétariat, et le prolétariat n'y a aucune des libertés qu'il a dans les régimes capitalistes. C'est un régime où le pouvoir appartient à la nomenclature, c'est à dire un régime oligarchique, et qui se présente comme l'apothéose du régime démocratique. C'est un régime dont l'essence même est le mensonge". Onverbiddelijke uitspraak van "le spectateur engagé".

De grondige afkeer van Raymond Aron voor het marxistisch-leninisme van deze eeuw spruit mede voort uit zijn grondige kennis van Marx: tot op het laatste is hij een groot bewonderaar van Marx gebleven! Franse neo-marxisten, Merleau-Ponty, Sartre en Althusser, kregen van Aron de raad hun huiswerk te herbeginnen! Niemand heeft zijn werk "Les Marxismes imaginaires" kunnen weerleg-

gen. En Aron bleef op dezelfde spijker hameren : "Quand Sartre dans la Critique de la raison dialectique, dit que nous vivons la période de Marx et que le marxisme est l'horizon indépassable de notre temps, c'est complètement idiot. Aucun penseur sérieux n'est aujourd'hui marxiste-léniniste".

Na zijn benoeming aan de Sorbonne, legde Raymond Aron een enorm drukke bedrijvigheid aan de dag : hoewel hij daartoe niet verplicht was, doceerde hij elk academisch jaar een ander thema : de industriële maatschappij, de klasstrijd, totalitarisme en democratie. In de periode 1957-1968 publiceerde hij niet minder dan zestien wetenschappelijke werken, en de eredoctoraten aan buitenlandse universiteiten volgden elkaar op. Harvard, Basel, Brussel, Oxford, Leuven. Bovendien gaf hij tal van prestigieuze voordrachten : Gifford Lectures in Aberdeen, Alfred Marshall Lectures in Cambridge, benevens lezingen in Princeton, Chicago, Berkely. Geen Europese hoogleraar werd in de Angelsaksische wereld meer gevierd !

Maar zijn hoofdartikels in "Le Figaro" bleef hij in hetzelfde tempo schrijven, één of twee per week : hij bleef volgens François Furet "ce type d'intellectuel qui a besoin de nourrir directement sa pensée du spectacle du monde".

Bij zijn terugkeer in de Sorbonne, waar hij in 1938 zijn doctoraat had behaald, werd hij getroffen door "la vétusté du bâtiment de l'institution. Les fauteuils, dans les bureaux exigus attenants aux amphithéâtres, relevaient du marché aux puces. Les pièces, les salles étaient grises, sales, tristes. Je ne pouvais m'empêcher d'évoquer les universités américaines et anglaises dont j'avais une certaine expérience. La pauvreté du bâtiment illustre, à mes yeux, la décrépitude du système. Rien ou presque rien n'avait changé depuis les années 30".

Van 1958 af spuide hij in "Le Figaro" en in sociologische tijdschriften zijn kritiek op het verouderde universitair stelsel, inzonderheid van de Sorbonne ; lang voor de studenten van mei 1968 kloeg hij de oubolligheid van het systeem aan, dat niet was aangepast aan de demografische en democratische groei van het studentenaantal. Hij formuleerde een ganse reeks hervormingsvoorstellen, maar vond geen gehoor, zodat hij op 1 januari 1968 de Sorbonne vaarwel zei, vier maanden vóór de mei-revolte. Maar deze mei-revolte veroordeelde Raymond Aron, omdat zij hem als een circus-vertoning voorkwam ; hij schreef in één adem zijn pamflet "La révolution introuvable", om de waardigheid van de universiteit te verdedigen en de meelopers onder zijn collega's striemend te hekelen. Andermaal ontketende Aron een schandaal in eigen land ; een lawine van protesten viel hem te beurt, vooral vanwege zijn jeugdvriend Jean-Paul Sartre, die hem een onwaardig professor vond, omdat Aron de contestatie door zijn studenten niet zou aanvaarden. Als er één intellectueel in Frankrijk de contestatie niet uit de weg is gegaan dan is het stellig Raymond Aron, terwijl Sartre nooit een tegensprekelijk debat op het televisiescherm heeft aanvaard.

Maar ook deze storm ging bedaren. In 1970 keerde Raymond Aron terug naar de universiteit. Hij werd verkozen tot professor aan het Collège de France, de meest prestigieuze universitaire instelling van Frankrijk. In zijn openingscollege geeft hij uiting aan zijn dankbaarheid, maar laat ook enig slecht geweten over zijn journalistieke arbeid blijken : "Gratitude d'autant plus profonde que certaines de mes activités auraient pu paraître peu compatibles avec la vocation d'un professeur au Collège de France. Face à tant d'érudits et de savants, je me défends mal d'une sorte de mauvaise conscience". Zijn verblijf in Duitsland tussen

1930 en 1933, het schouwspel van het triomferend nazisme, heeft Aron voor zijn leven getekend: "Je demeure marqué, à tout jamais, par cette expérience qui m'a incliné vers un pessimisme actif. Une fois pour toutes, j'ai cessé de croire que l'histoire obéit d'elle-même aux impératifs de la raison ou aux désirs des hommes de bonne volonté. J'ai perdu la foi et gardé, non sans quelque effort, l'espérance. J'ai découvert l'ennemi que je ne me lasse pas de pourchasser le totalitarisme". Ik geloof dat Aron nergens, ook niet in zijn autobiografische geschriften, zo treffend de drijfveer heeft geschetst, die zijn ganse wetenschappelijke en journalistieke loopbaan heeft bepaald.

De cursussen voor het Collège de France waren voor Aron een verademing op wetenschappelijk gebied. De cursus van het eerste jaar "Une république impériale, les Etats-Unis dans le monde" werd aanleiding tot een zeer gewaardeerd boek met dezelfde titel, waarbij de Peloponnesische Oorlog van Thucydides als model stond. De Pruisische generaal Clausewitz is een figuur die Aron steeds heeft gefascineerd, zoals ook Machiavelli. De ervaring van de Tweede Wereldoorlog en de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog, en vooral het voorhanden zijn van het arsenaal atoomwapens noopten Aron tot een grondige studie van het meesterwerk van Clausewitz "Von der Krieg", dat de Pruisische generaal anderhalve eeuw geleden schreef en dat pas na zijn dood gepubliceerd werd.

In twee merkwaardige boekdelen "Penser la guerre, Clausewitz" heeft Aron het verschijnsel oorlog en vooral de verhouding tussen politieke en militaire verantwoordelijkheid herdacht. Het was de bekroning van een indrukwekkende reeks werken van Aron: "Paix et guerre entre les nations" (1961), "Le grand débat. Introduction à la stratégie atomique" (1963), "La société industrielle et la guerre" (1959). Reeds in een vorig werk "Les guerres en chaîne" (1949) betoogde Raymond Aron dat het verloop van beide wereldoorlogen allesbehalve fataal was en afhing van talrijke menselijke beslissingen, juiste, minder juiste en verkeerde. Zo betwijfelt Aron zeer sterk of de eis tot "onvoorwaardelijke capitulatie" wel een goede beslissing geweest is om de Tweede Wereldoorlog in Europa te beëindigen. "Epargner un ennemi quand on n'est pas sûr de son allié a toujours été la leçon d'une honorable sagesse machiavélique", schrijft hij. Al te dikwijls hebben de passies het gehaald op de redelijkheid.

Het professoraat aan het Collège de France, van 1970 tot 1977, was waarschijnlijk de periode die Aron het meest voldoening heeft geschonken. Hijzelf bestemde deze jaren als "Les années du mandarin". Tussen zijn 65ste en zijn 72ste jaar publiceerde hij zijn beste wetenschappelijk werk, "Penser la guerre, Clausewitz" werd alomtorens geprezen, ook in de Bondsrepubliek, waar de befaamde jurist Carl Schmitt enthousiast reageerde. Maar 1977 werd voor Aron een keerpunt. Twee jaar tevoren was het dagblad "Le Figaro" door de krantenmagnaat Robert Hersant overgenomen. Aanvankelijk respecteerde deze de autonomie van de redactie, maar in 1977 wou Hersant de politieke leiding van de krant in handen nemen en geregeld een hoofdartikel schrijven. Voor de politieke directeur van de krant, Raymond Aron, was dit onaanvaardbaar en hij bood zijn ontslag aan. Zo kwam er een einde aan een unieke dertigjarige loopbaan van editorialist bij de meest gezaghebbende Franse rechtse krant "Le Figaro", waar hij zowel de economische als de diplomatieke columns schreef.

Omstreeks dezelfde tijd, in april 1977, werd Aron door een beroerte getroffen. Wellicht hielden de spanningen rond zijn vertrek bij "Le Figaro" hier enig verband mee. Hij verloor tijdelijk spraak- en schrijfvermogen. Met zijn linkerhand schreef hij daags na de beroerte moeizaam op een blaadje papier: "mourir pas peur". Voor deze zo welbespraakte man was het een verschrikkelijke beproeving. Gelukkig kwam de spraak geleidelijk terug. Hij had nog wel last met het woord "extra-territorialité", maar na enkele maanden wou hij zichzelf op de proef stellen en aanvaardde in oktober een optreden in de televisie-reeks "l'Homme en question". In een improvisatie van een half uur moest hij zichzelf aan het publiek voorstellen. Vervolgens had er een debat met vier intellectuelen plaats, onder wie Maurice Duverger en Alain de Benoist. Ondanks een paar spraakhaperingen slaagde de proef, en Aron had zijn zelfvertrouwen herwonnen. Hij kon opnieuw in het openbaar het woord voeren. Alleen had zijn Duits geheugen hem in de steek gelaten. Frans en Engels ging bijna even vlot als vroeger.

In het Collège de France wijdde hij zijn laatste cursus aan een thema dat hem nauw aan het hart lag: "Liberté et égalité". In Londen gaf hij in 1978 een voordracht over het thema "War and industrial society", maar hij moest zich aan een geschreven tekst houden. Twee jaar later beheerste hij het Engels weer zo goed dat hij kon improviseren. Zijn Duitse taalbeheersing kwam niet terug. Toen hij in 1979 in Frankfurt de Goethe-prijs in ontvangst mocht nemen, klonk zijn geschreven antwoord stuntelig. Zo vertelt Aron in het laatste deel van zijn Mémoires, dat hij de titel "Le sursis" meegaf. Zodra Aron zijn colleges aan het Collège de France had beëindigd, maakte hij plannen voor een laatste groot boek. Hij aarzelde tussen een synthese over Karl Marx - ongetwijfeld was Aron de beste Marx-kenner van Frankrijk - een studie over "La condition historique de l'homme", in het verlengde van zijn "Introduction à la philosophie de l'histoire", of zijn Mémoires. In de zomer van 1979 schreef hij een eerste hoofdstuk voor elk van de drie projecten. En hij kwam tot het besluit, in de derde persoon "je aspirais à évoquer mon passé".

Inmiddels schreef Aron een wekelijks hoofdartikel voor het weekblad "L'Express", waar een andere krantenmagnaat Sir James Goldsmith, hem in april 1977 het directeurschap van de politieke redactie had aangeboden. Hij leerde er de publicist Jean François Revel van nabij kennen en waarderen; vele politieke moeilijkheden, interne en externe, moesten overwonnen worden, vooral ten tijde van de presidentsverkiezingen in het voorjaar 1981.

In datzelfde jaar kwam ook de grote doorbraak van Raymond Aron naar het grote publiek toe, dank zij de televisie.

In 1980 werd hij door twee oud-studenten van de Sorbonne, behorend tot de generatie van acht-en-zestig, Dominique Wolton en Jean-Louis Missika, benaderd met het oog op drie televisie-uitzendingen. Aron aanvaardde op staande voet; hij vertrouwde op zijn improvisatietalent en besteedde weinig tijd aan de voorbereiding van de vele uren interviews. De twee mochten Aron alle vragen stellen, maar van repeteren wou hij niet weten. Spoedig werden zij vrienden van den huize. Jean-Louis Missika vertelde Aron dat zij uit intellectuele nieuwsgierigheid naar hem waren toegekomen, omdat hij sedert het einde van de oorlog voor geen enkele intellectuele mode was bezwaken. Gedurende tien dagen werden tijdens voor- en namiddag de gesprekken opgenomen. In totaal twintig uur

beeldband. De montage vergde verscheidene weken. Het zouden drie uitzendingen van 45 minuten worden. Na enig aarzelen stemde Aron in met de publicatie in boekvorm van deze geïmproviseerde gesprekken. Zo ontstond "Le spectateur engagé", dat onmiddellijk door het grote publiek werd gewaardeerd en vertaald in het Duits, Engels, Spaans en Portugees. En Aron schrijft in zijn mémoires: "Pour la première fois, toute la presse me fut favorable, à l'exception de celle du parti communiste". In Le Monde schreef Michel Contat, die de uitgave van de romans van Sartre in de Pleiade-reeks verzorgde: "l'intelligentsia de gauche dont Aron fut si longtemps le repoussoir, l'adversaire honni, se découvre à présent aronienne ou presque". Dank zij de televisie-uitzendingen vond Raymond Aron eindelijk erkenning en waardering, niet alleen bij het grote publiek, maar ook bij de Franse intelligentsia. De ongeëvenaarde causeur en debater had het pleit gewonnen!

Eind 1981 stelde het literair magazine van Bernard Pivot "Lire" aan 700 intellectuelen de vraag: "Welke zijn de levende intellectuelen wier geschriften volgens U de grootste invloed uitoefenen?" Wie waren de eerste vijf?: Claude Lévy-Strauss, gevolgd door Raymond Aron, Michel Foucault, Jacques Lacan en Simone de Beauvoir.

Ongetwijfeld is deze doorbraak voor Aron een stimulans geweest om zijn "Mémoires", met als ondertitel "50 ans de réflexion politique", met geestdrift te voltooien.

Inmiddels zou ook de BRT-televisie in 1982 een succesrijk interview van Frans Boenders met Raymond Aron uitzenden.

De "Mémoires", een kanjer van haast 800 blz., verschenen in augustus 1983, begeleid door een briljant onderhoud van anderhalf uur met Bernard Pivot in het programma "Apostrophes". Zo mocht Raymond Aron dank zij de televisie op zijn levensavond een late algemene erkenning in ontvangst nemen. Zijn Mémoires werden onmiddellijk een best-seller, eerste geklasseerd op de lijst van de non-fictie boeken, en bleven dat ook na zijn overlijden in oktober 1983, tot het einde van het jaar. Zo werden de "Mémoires" van Aron de "Mémoires d'Ouverture" van deze eeuw.

Raymond Aron is geen groot oorspronkelijk denker geweest. Hij is geen schep- per van wijsgerig werk geweest, zoals Heidegger met "Sein und Zeit" of Sartre met "L'Être et le néant". Het genie van Aron ligt ongetwijfeld in zijn taak van intellectueel opvoeder. François Furet, de gevierde geschiedschrijver van de Franse Revolutie, getuigt van hem: "Il a été non seulement un grand professeur, mais le plus grand professeur de l'Université française". Anderzijds was Aron gedurende welhaast veertig jaar een ongeëvenaard journalist en publicist, steeds bezorgd om zijn dubbele roeping. Zijn laatste posthuum hoofdartikel in "L'Express" ging over de problemen van de universiteit. De socioloog en politoloog Aron heeft weinig geschreven over de communicatie-wetenschap, maar hij was een groot communicator. Over de taak van de journalist staan veel behartenswaardige bedenkingen in de "Mémoires". Anderzijds is al het wetenschappelijk werk dat Aron na de oorlog heeft gepubliceerd, van een verbluffende helderheid. Zijn "clarté glaciale" is hem dikwijls verweten. Maar deze helderheid van formulering dankt Aron ongetwijfeld aan zijn dagelijkse journalistieke arbeid. En om te besluiten nog enkele uitspraken van Aron in de epiloog van zijn "Mémoires":

"D'aucun de mes livres je ne suis pleinement satisfait. L'imperfection de tous mes livres, même par rapport au niveau auquel j'aspire, ne me pèse pas trop, maintenant que les jeux sont définitivement faits".

"Les jugements que les autres portent sur moi et sur mon oeuvre, je mentirais si je disais qu'ils me sont désormais indifférents".

"Peut-être le journalisme, qui ne m'a pas servi auprès de mes collègues de l'Université, m'a-t-il désigné plus que de raison à l'attention des jurys étrangers. Sans mes articles, probablement les professeurs apprécieraient-ils davantage mes livres et les universités étrangères songeraient-elles moins à moi".

"L'horreur des religions séculaires me rend quelque sympathie pour les religions transcendantes".

"Je me souviens d'une expression que j'employais parfois quand j'avais vingt ans, dans des conversations avec des camarades et avec moi-même : "faire son salut laïc". Avec ou sans Dieu, nul ne sait, à la fin de sa vie, s'il est sauvé ou perdu. Grâce à mes proches, je me remémore cette formule sans peur ni tremblement".

beschouwingen over omroep en informatie

nic bal

Democracy allows for the possibility of change and for the possibility of argument for it. That possibility is the concern of the broadcaster in a democratic society. That is why the BBC programmes are as they are. The news programmes are intended to provide the participants in British democracy with the material which forms the ground of the variety of their opinions ...

The BBC reflects the requirements of the parliamentary democracy by which it was created and for which we must operate.

Sir Charles Curran 1979

Geen communicatiespecialist zijnde, zou het pedant zijn mij in te beelden dat ik iets zinnigs zou kunnen bijdragen tot wetenschappelijke analyse van het fenomeen omroep en van zijn informatieve taak. Het is allang niet meer waar dat diepgaande studies ontbreken, dat men het publiek verbergt wat zich op de Reyerslaan afspeelt. Er kan geen administratief, productie- of programmaprobleem opduiken, of het vindt zijn weg naar kranten en weekbladen. De BRT is werkelijk een glazen huis geworden, en men heeft het gauw in de gaten als er wat te rapen valt. In vele gevallen zijn deze loerders zelfs overbodig. Binnen de omroep zit genoeg frustratie, die een aantal vedetten van het kleine scherm en collega's die het willen worden, aanzet via de schrijvende pers definitieve uitspraken te doen over toestanden en evoluties. Ik acht het niet mijn taak wetten en decreten onder de loep te nemen. Veeleer zou ik oog willen hebben voor de mensen en middelen binnen de omroep, omdat die in zeer hoge mate zijn image bepalen.

Eén enkele keer zou ik willen citeren wat in een wetenschappelijke studie staat. Herman Van Pelt zegt in zijn voorwoord tot "De Omroep in revisie" dat de eigenschappen van radio en televisie niet automatisch voortvloeien uit de ontwikkeling van hun overbrengingsmogelijkheden. "Zin en waarde ervan hangen uiteindelijk af van het gebruik dat de menselijke vrijheid, inspiratie, vakmanschap enz. er aan de productiezijde van kunnen maken."

Waarbij men niet extreem moet denken dat de technische faciliteiten niet de minste rol spelen. Zonder het baanbrekend werk van Marconi en van Nipkov zou er geen draadloze telefonie of beeldvorming op het tv-toestel bestaan. Dit alles om een aanloop te nemen voor een kort verhaal dat eerder persoonlijk dan juridisch zal zijn.

De wetgever heeft de wet van 18 juni 1930 bij herhaling aangepast. Soms in dramatische omstandigheden zoals bij de oprichting van de Belgische Nationale Radio-Omroep (B.N.R.O.) in 1942 te Londen. Op de wet van '60 en haar

gevolgen voor de omroep zal ik nog moeten terugkomen. Tenslotte ontstond de nieuwe BRT als totaal onafhankelijk instituut in 1979.

Men weet dat de wet van '30 een einde maakte aan een chaotische toestand in de ether. In 1923 werd door de firma S.B.R. een Franstalige zender, (uiteraard privé) Radio Belgique, in het leven geroepen. Het personeel bestond uit 8 personen, onder wie de vader van het "Journal Parlé" (Het Gesproken Dagblad), Théo Fleischman.

Tal van andere omroepverenigingen die godsdienstige of politieke kenmerken vertoonden, kregen zendtijd op Radio-Belgique en de N.V. Radio, een zender van de christelijke middenstand en de Boerenbond.

Men voege daaraan toe een massa kleine privézendens, die leefden van de opbrengst van verzoekprogramma's en plaatselijke reclame en die vlug populair werden.

Nu de commerciële VTM zich aandient, kan men zich afvragen hoe het mogelijk was dat het Parlement in de late lente van 1930 een officiële omroep aanvaardde. En met eenparigheid van stemmen nog wel.

Het antwoord op deze vraag is eenvoudig: Radio Belgique was verlieslatend. Het privé-kapitaal zag maar gesneden brood in de vlotte en stijgende verkoop van radiotoestellen en verkoos, door het invoeren van het luistergeld, de programmakosten ten laste van de luisteraars te leggen.

De socialisten hebben zich altijd verzet tegen een omroep die door de financieel machtigen ingepalmd zou worden, terwijl de katholieken weinig vertrouwen hadden in de wildgroei van zendertjes waarin het christelijk aspect niet noemenswaardig was.

Het N.I.R. was een overheidsinstelling met een Raad van Beheer die per derde werd benoemd door de Koning, de Kamer en de Senaat.

De wet voorzag de strikte onpartijdigheid van de nieuwsuitzendingen. De politiek-gekleurde omroepverenigingen, K.V.R.O., Librado, Sarov, kregen een aanzienlijk deel van de zendtijd, en de gewestelijke commerciële en privé-zenders bleven bestaan.

Maar laten we ons speciaal concentreren op de informatiediensten van het N.I.R. in de pionierstijd die we kunnen situeren tussen 1931 en 1940.

Opzettelijk spreek ik van diensten, omdat ik het begrip informatie niet wil beperken tot de eigenlijke nieuwsdienst van het gesproken dagblad.

In een verhandeling die ik onlangs las, trekt de auteur van leer tegen de politisering van het Instituut, en ontmaskert hij de "pacificerende overlegdemocratie" van toen en nu. Natuurlijk doet het gek aan te vernemen dat bij het toenmalige N.I.R. alle zogenaamde culturele diensten uit drie personeelsleden of een meervoud daarvan bestonden, zodat de drie grote gedachtenstromingen, de katholieke, liberale en socialistische, vertegenwoordigd waren, met het gevaar dat onbekwame maar door de partijen gesteunde journalisten, reporters en commentatoren het roer in handen zouden nemen.

In hetzelfde stuk wordt zelfs vooropgezet, dat de redactie door de politici opzettelijk uiterst klein werd gehouden, opdat de journalisten alleen de tijd zouden hebben voor officieel opgedrongen werkzaamheden, zoals het verslaan van staatsbegravenissen of initiatieven van de éne of andere hoogwaardigheidsbekleder. Ik vraag me af of de gezagsdragers van dat ogenblik tot zo'n macchiavellistische berekeningen in staat waren. Veeleer is het zo dat men in de eerste

fase weinig inzicht had in de behoeften van de radio en de kosten zoveel mogelijk wilde beperken. We mogen ook niet vergeten dat de schrijvende pers zich tussen de twee wereldoorlogen had opgewerkt tot een medium dat grote macht uitoefende, en dat zij al haar invloed gebruikte om de nieuwe concurrent binnen door haar als redelijk beschouwde grenzen op te sluiten. Zo werd officieel van de radioberichtgeving verwacht, dat zij bondig en zakelijk zou zijn, minimaal dus, zodat de pers het domein van de uitvoerigheid en de commentaar voor haar rekening kon nemen. Het was al erg frustrerend dat de dagbladen vele lengten achterlagen door de snelheid waarmee de radio het nieuws kon brengen, vooral nadat het Gesproken Dagblad over drie ochtenduitzendingen kon beschikken, om 13 en 17 uur in de ether kwam en over twee avondbeurten ging beschikken. Voeg daar aan toe dat in tijden van crisis, en daar was in de woelige jaren dertig geen gebrek aan, de gewone programma's onderbroken werden voor spoeduitzendingen.

Deze beduchtheid van de kranten ging zó ver, dat toen de venters en de distributie-organen het op zondag lieten afweten, ze gingen ageren tegen de BRT, omdat die niet bereid was zijn nieuwsuitzendingen op die dag te beperken. Hoe absurd ! De omroep had, om in de informatiebehoefte van het publiek te voorzien, integendeel, een nog grotere inspanning moeten doen. Het is opvallend dat de collega's van de schrijvende pers hun argwaan en ongenoegen niet uitten in schampere of bittere aanvallen op het nieuwe medium. Mum's the word ! scheen het leit-motiv te zijn. Derhalve geen ontmaskering van de toestanden bij het N.I.R., maar veeleer een doodzwijgen van haar prestaties. De uitzendingen werden zelden besproken, zelfs de luisterspelen, de radiovorm van drama, niet.

Het vedettensysteem van vandaag bestond niet, en om in de kijker van de pers te komen moest een reportage in de eerste plaats een grootse technische prestatie zijn, als de begrafenissen van koningin Astrid en Koning Albert.

Er waren wel uitzonderingen. Ondanks de scrupuleuze verdeling van de culturele functies onder de drie strekkingen werd het radio-instituut in "De Standaard" beschreven als een "roode burcht", waarin Gust De Muynck de plak zwaaide. De campagne was van de hand van de hoofdredacteur... Jan Boon, de latere directeur-generaal van datzelfde instituut.

Als ik even mag verwijzen naar mijn eigen geschriften : in mijn boek "Mijn Wankele Wereld" heb ik mijn gewaarwordingen en mijn ervaringen als piepjonge radiojournalist, aangeworven in januari 1939, nogal anekdotisch beschreven. Wellicht is het vandaag nog interessant mijn eerste indrukken bij mijn kennismaking met het gloednieuwe radiogebouw op het Flageyplein in herinnering te brengen. Mij leek het een paleis in lichtgele baksteen en met enorme ramen ; trappen en gangen waren bekleed met donkerrode vloerkleden (vandaar misschien Boons beeld van een rode burcht).

Mijn examen had ik afgelegd in de Bolwerkstraat aan de Naamse Poort, daar waar de diensten in het oertijdperk gevestigd waren. De proef was gereserveerd voor socialistische kandidaten, dit heet kandidaten die de zegen van Julien Kuypers gekregen hadden.

Je moest geen universitair diploma hebben om er aan deel te nemen, wel stond het examen "op universitair niveau".

Erg theoretisch kon men het niet noemen. Vooral je talenkennis werd duchtig op de proef gesteld met artikels in het Engels en het Duits. Franse *dépêches* moesten in een Nederlandstalige radiovorm vertaald worden. De hoofdbrok was een delicate dissertatie over het vraagstuk van het ogenblik: "Voor of tegen de Belgische neutraliteitspolitiek". Uiteraard was er ook een stemproef en een test over de uitspraak van moeilijke woorden in de vier talen.

Toen we nog met drie overbleven voor het mondeling examen, leek ik van alle kandidaten de beste voorbereiding gehad te hebben, doordat ik zes jaar als documentalist bij een Franstalige krant had gewerkt en over alles kon meepraten. Daarbij werd ik geholpen door mijn passie voor de Franse en Engelse literatuur. Men vond me de rijpste van de drie en ik kon aan de slag voor de stage. Die was kort: maar drie maanden, en je kon er best je poten breken, zoals drie van mijn voorgangers.

De redactie huisde op de eerste verdieping. Ze beschikte over een zeer ruim lokaal met uitzicht op het drukke Flageyplein. Daar zaten een paar typisten achter de machine de berichten te tikken die de redacteurs, in mijn ogen, zomaar uit hun mouw schudden. Onze hoofdredacteur was Jozef Servotte, door de veteranen gewoon Jos genoemd, want vormelijkheid en gemeneer pasten niet in de prettige atmosfeer op de redactie. Ik heb niet de tijd om de van elkaar zeer verschillende types van omroepjournalisten te beschrijven. Paul Hardy maakte de grootste indruk op mij, en gedurende geruime tijd trachtte ik zijn nochtans niet te imiteren soepelheid van debiet en zijn mooi timbre als voorbeeld te nemen. Van enige systematische opleiding was geen sprake. Je moest in den beginne enkele keren meelopen met collega's, en je eerste proefstuk leverde je "voor de Kongo", een lachertje, want iedereen wist dat de uitzendingen naar onze kolonie het vertikten de lange afstand af te leggen. Met andere woorden: in heel de geschiedenis van deze dienst had men maar één keer een brief van een luisteraar gekregen, een missionaris die in ongelooflijk gunstige atmosferische omstandigheden de boodschap uit het vaderland had kunnen ontvangen. Voor de micro in het onaanzienlijk lokaaltje dat daarvoor gebruikt werd, kon je je oefenen, al eens stotteren of je verspreken zonder dat éniige luisteraar er door gestoord werd.

Er werd enorm veel belang gehecht aan een keurige uitspraak, en de draak van die dagen was het "gallicisme". De indrukwekkende filoloog, professor Blanquaert van de R.U.G., directeur van het taallaboratorium, vond de tijd om geregeld onze nieuwsuitzendingen te beluisteren, en even geregeld kreeg je droge nota's waarin hij aanstoot nam aan je hypercorrecte i's en je Brabantse l. Soms liet hij plaatjes registreren en dan beluisterde hij die met de betrokken journalist.

Ikzelf ging op aanraden van Jos Servotte dictielessen volgen bij Brouwers in Antwerpen. Je leerde ook op de juiste manier inademen, zodat je voldoende lucht in je longen had om een langere zin te debiteren. Dat luchtscheppen moest op een discrete manier gebeuren, anders hoorden de luisteraars een storend zuiwend geluid. Geen wonder dat ik me vandaag erger aan radiojournalisten die voornamelijk bij de RTBF te vinden zijn, wier slecht geplaatst hijgen me ongemakkelijk maakt. Men drong bij ons aan op een duidelijke taal en een verstaanbaar debiet, en gekoketteer met je eigen stem was uit den boze. Vandaag de

dag worden voetbaluitslagen afgerateld zonder dat je de tijd hebt om te registreren.

Het is en was geen gemakkelijk beroep, dat niet uitgeoefend kon worden - toch niet behoorlijk - door iemand die geen belangstelling had voor cultuur of politiek, vooral buitenlandse, want ondanks steeds vallende en haastig opgeknapte Belgische regeringen, werd het journaal toch gedomineerd door de wereldschokkende gebeurtenissen waarbij vooral Herr Hitler en zijn makke tegenspelers Chamberlain en Daladier betrokken waren. Zonder de burgeroorlog in Spanje te vergeten. Niemand op de redactie had sympathie voor de nazi's, maar de Spaanse kwestie was voor sommigen, die we realisten zouden kunnen noemen, minder duidelijk. Er was een discussie over de benaming van de opstandelingen, die door Franco geleid werden. Waar bij de aanvang iedereen gewaagde van "de rebellen", ging men na de erkenning van de regering van Burgos en de bijna totale verovering van het Spaanse schiereiland de term "de troepen van generaal Franco" gebruiken, terwijl de regeringstroepen "loyalisten" of "republikeinen" werden.

Men weet dat België haar neutraliteit ten opzichte van de grootmachten had uitgeroepen. Volgens sommigen, en Hendrik de Man en Spaak hoorden daarbij, moesten pers en radio zich onthouden van kritiek op nazi-Duitsland. De pers stoorde zich daar in de meeste gevallen niet aan. De radio, zijnde een bijna officieel orgaan, moest omzichtigheid aan de dag leggen. De verantwoordelijkheid van de redacteur was groot tijdens de vroege ochtenduren (7 en 8 uur), waar hij er alleen voorstond en in een gevecht gewikkeld was met de lap papier van de hele nacht doorwerkende telex. Hoe dikwijls zijn we niet naar de studio gierend met teksten die niet nagelezen waren en vol tyfouten stonden, waardoor je generaal Pacelli ging lezen i.p.v. kardinaal Pacelli, of de "directeur van de militaire opera in Albanië", waar het natuurlijk ging om militaire operaties. Niet zelden kwam de typiste tijdens het voorlezen van het journaal nog binnengestormd met een getelefoneerd bericht vol verwarrende initialen. En het is me gebeurd dat ik in de laatste uitzending plotseling een bericht kreeg over de clausules van het vredesverdrag tussen de Sovjetunie en Finland, dat ik voor de vuist uit het Frans moest vertalen.

En zo zou ik bladzijde na bladzijde kunnen doorgaan. Laat ik me beperken tot een paar vaststellingen. De journalist van het "Gesproken Dagblad" en zijn collega's reporters werden in het huis beschouwd als heren, met een aanzien dat boven alle andere medewerkers verheven was. De stijl was gericht op een keurig, zuiver uitgesproken Nederlands, dat volgens Blanquaert toonaangevend moest zijn voor het volk dat worstelde met zijn A.B.N. De atmosfeer onder de collega's van verschillende richtingen was voorbeeldig. Misschien nog een kanttekening: de meesten waren geen universitaires en van lage komaf. Vooral aan socialistische kant waren de autodidacten sterk vertegenwoordigd. Gust De Muynck, Bert Van Kerkhoven, Jan Van Overloop en ikzelf kwamen uit de A.J.C., de ascetische cultureel-gerichte jeugdbeweging. Van Kerkhoven had ooit nog aan de draaibank bij Minerva gestaan, en één van de eerste redacteurs, Jef Rens, had eveneens in de fabriek gewerkt.

Voor ons lot tijdens de bezetting heb ik niet veel toelichting nodig. De uittocht naar Frankrijk van het redactioneel personeel, de uitzendingen uit het postgebouw van Oostende, Parijs, Poitiers zijn al door Bertels en mezelf beschreven. En het is ook geen revelatie dat een deel van het cultureel personeel er geen graten in zag voor Sender Brüssel te gaan werken. Opvallend is het wel dat minister Delfosse, voor mij een dubieuze figuur ondanks zijn ministerschap in Londen, ertoe bijgedragen heeft om hen de illusie te laten dat ze niets propagandistisch zouden moeten opstellen. De meesten trachtten zich dan ook in andere diensten dan de redactie een plaatsje te veroveren.

Maar zand daarover.

De collaboratie had tot gevolg dat de ploeg die bij de bevrijding weer op het Flageyplein verscheen, hoofdzakelijk uit socialisten en liberalen bestond. In de geest van de tijd werden ook zij, ondanks hun trouw aan dat orgaan van de democratie dat het N.I.R. was, onderworpen aan het kleinzielig gesnuffel van een onderzoekscommissie.

Het politieke evenwicht was verbroken. Jan Boon, die tijdens de bezetting als Belgicist "proper" was gebleven en in de dienst "Samoyède" zijn hachje had gewaagd, maakte er zijn werk van dat de katholieke gaten werden gevuld. En méér dan dat. Hij verborg niet dat de CVP en haar zusterorganisaties in zijn geest door hun overwicht in Vlaanderen ook bij de omroep recht hadden op een grotere vertegenwoordiging. Zo kwamen we een stap dichterbij de proportionele samenstelling van de culturele diensten. Daarbij komt dat het als een axioma werd beschouwd dat de administrateur-directeur-generaal van het N.I.R. altijd iemand van katholieken huize moest zijn. De eerlijkheid gebiedt ons te vermelden dat bij het Franstalige I.N.R. net zo werd geredeneerd, en dat de hoogste functie daar door liberalen of socialisten werd bezet.

Ik heb veel discussies meegemaakt over de manier waarop omroepjournalisten aangeworven moeten worden, en zelf in een aantal jury's gezeteld. Ik heb altijd gezegd dat iemand die in een examen slaagt, maar één ding bewijst: dat hij in een examen kan slagen. Of hij dan ook een goed journalist wordt, kan alleen de praktijk tijdens een lange stage uitmaken.

Bij ons allen bestaat de huiver voor interventies van de Raad van Bestuur bij het selecteren van radio- en tv-journalisten. En toch was de lichte van 1945, die louter uit jonge mannen bestond, die door leden van de Raad voorgesteld werden, briljant; wanneer men even de namen bekijkt is dat ontegensprekelijk: Paul Vandebussche, Bert Leysen, Maurice Dieudonné, Lode Van Uytven, Herman Verelst. En dan zaten Karel Hemmerechts, Hubert Van de Vijver en Frans Arijns in de omroeperskamer nog op hun beurt te wachten. Natuurlijk moesten al deze elementen later nog een regulariseringsexamen afleggen, maar dat was voor hen een kleine kunst. Het spreekt vanzelf dat de opleiding van deze groep de ancients, die "van voor de oorlog", naast hun gewone werk bij de wederopbouw van de radio, heel wat moeite heeft gekost.

Ik mag niet vergeten te wijzen op de rol die de typisten hierbij hebben vervuld. Deze dames hadden de precieze ervaring opgedaan van wat in de berichten als terminologie gebruikt werd en brachten die over naar de jonge recruten.

Toen ik bij de radio kwam, was het gebouw aan het Flageyplein behalve stijlvol en voor zijn tijd luxueus, wat het materieel betreft zeer goed uitgerust. Op technisch gebied waren een aantal firma's bekwaam de modernste apparatuur te bezorgen, en de studio's met al wat er bij komt kijken aan modulatie, microfoons, platendraaiers gaven heel wat mogelijkheden. De buitenopnamen daarentegen gebeurden moeizaam. Toen ik een knaap was en er van droomde journalist te worden, hoorde ik op een avond in mijn primitieve radio een reportage van Frans Dierckx over een machinist, die op een locomotief, zo leek het mij, rechtstreeks geïnterviewd werd, terwijl zijn trein tegen honderd per uur over de sporen raasde. Ik was er geweldig onder de indruk van. Ik wist toen nog niets van de "make believe" van het medium. Ik zou me niet hebben kunnen voorstellen hoe de vork in de steel zat. In die tijd was het onmogelijk zo'n gesprek rechtstreeks uit te zenden. Je moest de machinist in de reportagewagen, een echte mastodont, op een grammofoonplaat registreren en dat interview werd met een geluidsplaat gemengd.

Na de bevrijding (de mastodont was tijdens de bezetting aan een aardappelgrosier verkocht) kreeg ik de beschikking over een aristocratische, ruime Daimler, die geërfd was van het Britse Koninklijk Hof. Naast de chauffeur, was er plaats voor een geïnterviewde, en achteraan bevonden zich twee bakken, gewikkeld in een kluwen van draden, waarop de technicus zijn platen kon griffen. Met magnetische bandjes heb ik voor de eerste keer tijdens het Filmfestival van Knokke in 1949 gewerkt. En in de jaren vijftig werd de reporter autonoom met het invoeren van de Nagra's, de lichte apparatuur die de journalist gemakkelijk in een grote tas kon transporteren. Tot ongenoegen van de technici, die gewoonlijk een hekel hebben aan de bediening van knoppen door de "culturelen".

Toen ik later als reporter naar het buitenland ging, merkte ik onmiddellijk dat je als burger van een klein land en vertegenwoordiger van een Vlaamse Omroep van weinig tel was. Men zou zich uitsloven voor de BBC of de RTF, mijn collega's en ik moesten zelf "ons plan" trekken. In juli 1945 zag ik in Berlijn mijn Engelse vriend Richard Dimpleby met de microfoon in de hand rechtstreeks verslag uitbrengen voor zijn luisteraars: "I'm standing here amidst the ruins of what used to be...", terwijl ik als enige mogelijkheid de telexdienst van het Amerikaanse leger had. Men kan zich voorstellen met welke verminkingen mijn teksten in Brussel aankwamen. Je werd wel opgevrijd als Wilhelm Pieck, de latere president van de DDR, in het Duits moest geïnterviewd worden.

Bij het huwelijk van Grace Kelly kwam dezelfde Dimpleby naar Monte Carlo met een hele ploeg die voor hem documentatie verzamelde.

*

Met de herboren radio, die van de eerste jaren na de bevrijding, kende ons land niet louter een normalisering van het bestand der technische middelen en creatieve mensen.

Door de komst van een aantal jongeren vol ambitie en, in vele gevallen talent, konden nieuwe terreinen betreden worden. Na enkele weken gedurende dewel-

ke de enige informatiebron over het buitenland en speciaal de krijgsverrichtingen het beluisteren van de BBC was, kwam het agentschap Belga weer op gang. De journalisten van het N.I.R. (het was nog oorlog) kregen weliswaar een censor voor het nieuws, maar de Amerikaanse playboy die daarvoor moest doorgaan, kende geen woord Nederlands en beperkte zich tot de nonchalante vraag: "What's in it?"

Met Van Overloop werd ik vrijgemaakt van het journaal en kon ik twee jaar lang als oorlogscorrespondent en reporter mijn gang(en) gaan. Na het nieuws was een reportage van vijf minuten voorzien met de meest uiteenlopende onderwerpen: de eerste academische zitting van de Universiteit van Leuven toen ik monseigneur Van Waeyenbergh zijn oorlogservaringen kon laten vertellen, een rit door het pas bevrijde kustgebied, de zwarte markt in de Radijzenstraat, de bevrijdingsoptochten. Ondertussen hadden de nieuwelingen de knepen van het vak geleerd. De radio maakte zich verdienstelijk door urenlang lijsten van terugkerenden uit krijgsgevangenschap en concentratiekampen voor te lezen. De uitbreiding van de redactie maakte het mogelijk in een bescheiden mate te specialiseren. Zo traden Jan Vanden Brande, Rik Van den Abbeele en ik op als film- en toneelcritici, Frans Arijs wierp zich op als de specialist voor de beeldende kunst, Paul Vandebussche nam de buitenlandse politiek voor zijn rekening, wat niet betekende dat hij ontlast werd van het dagelijks toezicht op het journaal als mijn collega redactiesecretaris.

We kregen een echte invasie van rubrieken, waarvoor specialisten van buiten het huis aangesproken werden: over luchtvaart, duiven, postzegels. De lijst is oneindig. Deze pseudo-informatie werd in de meeste gevallen stuntelig en dus ongenietelijk gebracht door mensen die hun stof wel kenden, maar al te dikwijls een erbarmelijk Nederlands spraken. Daarbij kon men zich de vraag stellen of dergelijke kronieken in handen gegeven moest worden van personen die bepaalde belangen vertegenwoordigden. Zo mocht een vertegenwoordiger van de Boerenbond eeuwig en altijd de landbouwkroniek opstellen. En er zijn andere voorbeelden.

Als ik erover nadenk en erop terugkijk heeft de omroepjournalistiek, zolang ze bestaat, nooit een periode gekend zonder crisis. De expansie van het Dritte Reich, de Spaanse burgeroorlog, de bezetting en het krijgsgeweld, en na de bevrijding de misère van de koningskwestie en de schooloorlog, de sociale onlusten van de eenheidswet, en ik vergeet er opzettelijk.

Deze gebeurtenissen brachten met zich niet alleen een overvloed aan werk, een bestendige stand by, maar ook een complicatie van het toch al delicate redactionele werk. De principes die de journalist moest in acht houden, en speciaal zijn eerlijk streven naar objectiviteit kwamen soms in botsing met de macht die de voogdijminister of zijn bestendige afgevaardigde bezat of zich toeëigende. Tijdens de koningskwestie was de grote zorg van het staatsapparaat dat alleen "verantwoordelijke" personen of instellingen, en dan nog op onrechtstreekse wijze, hun mening zouden uiten. Men kan enig begrip hebben voor de vrees van de gezagsdragers dat door het uitzenden van ophitsende boodschappen van allerlei actiegroepen zonder mandaat de pre-revolutionaire toestand zou omslaan naar een werkelijke burgeroorlog. Op de redactie hing dan ook de lijst van de groeperingen en lieden wier standpunten aan de luisteraars bekendgemaakt mochten worden. Ieder onzer is het voorwerp geweest van kritiek, omdat de

nieuws waarde van sommige mededelingen toch doorwoog, zelfs wanneer ze uitgingen van niet toegelaten bronnen. Ik herinner me dat ik in het journaal een stuk uit een katholiek tijdschrift had vermeld, dat inging tegen de pro-leopoldistische houding van deze strekking. Ik vond deze houding merkwaardig en vermeldenswaardig. Jan Boon was woedend. Hij wou geen afwijking van de instructies. Soms kregen we op onze kop omdat we te veel of te weinig regels aan de ene of de andere opvatting hadden gewijd. We kregen het op de heupen van dit abusief gebruik van de meetlat. Tijdens de koningskwestie waren de gemoderen zo opgehitst, dat enkele heethoofden van links mijn collega Arthur Haulot en mezelf aanzochten om clandestiene anti-Leopoldistische uitzendingen te verzorgen.

We wezen dit af, hoewel we in de oorlog met soortgelijke praktijken vertrouwd waren geraakt. Zolang de BRT in de geest van de omroepwet nieuws gaf, zagen we geen reden om illegaal op te treden. Uiteraard waren we allemaal opgelucht, toen deze toch wel opgeschroefde crisis achter de rug was. Umberto Eco schrijft in "De Alledaagse Onwerkelijkheid" dat het gezond verstand een uiting als waarheid ervaart, wanneer men op grond van andere controlemethoden of uitingen die afkomstig zijn van alternatieve, betrouwbare bronnen, kan vaststellen dat deze uiting overeenkomt met een feitelijke toestand.

Als het journaal zegt dat het in Antwerpen gesneeuwd heeft, is dat waar wanneer het feit bevestigd wordt door het weerkundig instituut. Men vergeet maar al te dikwijls dat er nog kranten, weekbladen en andere stations bestaan die deze controlebaarheid tot een werkelijkheid maken. Ik geef een typisch voorbeeld: tijdens de bezetting zond Zender Brussel, onder Duitse controle, natuurlijk enkel partijdige berichten uit. En toch viel het de mensen gemakkelijk deze beweringen te vergelijken met wat de BBC-uitzendingen er tegenover stelden, en een machtige clandestiene pers van diverse opinies vormde eveneens een tegengewicht, of moet ik zeggen, een tegengif ?

Eco, en ik heb hier niet de bedoeling me de hele tijd achter hem te verschuilen, bestudeerde ook het verschil tussen informatie en fictie. Met de *informatieve* programma's verschaft de omroep mededelingen over gebeurtenissen die onafhankelijk van radio of televisie plaatshebben. Dat kan mondeling gebeuren via een directe uitzending of via van tevoren gemaakte opnamen, of via gefilmde reconstructies buiten of in de studio. In elk geval verwacht het publiek dat de omroep zich van zijn taak kwijt door:

- a. de waarheid te zeggen
- b. deze waarheid te zeggen volgens criteria van *relevantie* en *proportie*
- c. daarbij *informatie* en *commentaar* te scheiden.

Over de waarheid hebben we het al gehad. Proportie en relevantie zijn vager: men stelt de omroep in staat van beschuldiging wanneer men vindt dat deze aan bepaalde berichten aandacht heeft besteed ten koste van andere, en het hoeft geen betoog dat onze politici en leiders van zuilen en verenigingen altijd vinden dat aan hun activiteiten te weinig en te kort aandacht wordt besteed. Dat is in vele gevallen de oorzaak voor soms lachwekkende reacties.

Onze gewezen administrateur-directeur-generaal Paul Vandenbussche stond heel sterk op de scheiding van informatie en fictie. Hij had er een broertje aan dood dat zogenaamde *docudrama's* geprogrammeerd werden. Feiten, niets

dan feiten, was zijn leus, en geen vermenging van ware gebeurtenissen en interpretatie.

Toen we samenwerkten, hebben we hierover herhaaldelijk van gedachten gewisseld. Ik vond dat het wel kon, mits men de zekerheid had dat het niet om pure inventie ging, maar dat ook de interpretatie beruiste op degelijke research. Wat kan men verwijten aan het docudrama dat de strijd van Dubcek voor een socialisme met een menselijk gelaat reconstrueerde met actualiteitsbeelden en geacteerde scènes. Of de opstand van de arbeiders van Gdansk ? Het heeft me bij Eco getroffen hoeveel belang hij hecht aan het gezond verstand, niet alleen bij de luisteraars en kijkers, maar ook bij de programmamakers.

Dat gezond verstand was ook zoek in 1955, tijdens de betoging tegen de schoolpolitiek van Collard. De gemoederen waren aan beide kanten zo opgehitst dat het radionieuws voor niemand deugde. Men zou gedacht hebben dat de wereld verging. Er bestond geen enkele reden waarom de normale kanalen van voogdijminister tot de hoogste radio-instanties niet gebruikt zouden worden. Het was al erg genoeg dat het kabinet meende te moeten opleggen dat alle berichten door de afgevaardigde van de regering gecontroleerd werden. Men deinsde er niet voor terug de redacteur van dienst, Frans Arijs, persoonlijk op te bellen om van hem gedaan te krijgen dat geen vermelding werd gedaan van de protesttocht.

Dit deed voor de Vereniging van de Radiopers, waarvan ik voorzitter was en Vandenbussche ondervoorzitter, de emmer overlopen. We maakten aan Belga een protest over waarin de poging tot rechtstreekse censuur aangeklaagd werd. Onze Vereniging heeft een grote rol gespeeld in de verdediging van de deontologische waardigheid van ons beroep. Gedurende lange jaren werden we door de journalisten van de schrijvende pers met de nek bekeken. Wij waren geen echte journalisten, bromden ze. We waren staatsambtenaren. In plaats van ons een handje toe te steken in onze strijd tegen de censuur, trok men verachtelijk de neus op voor ons, de onvrijen. Men vergat dat bij de kranten in mindere of meerdere mate ook onvrijheid bestaat, en het politiek engagement van de krant limieten legt.

Langzamerhand werden onze contacten met de schrijvende pers hartelijker, en er kwam een dag dat onze mensen een plaats kregen in de Persbond. De Vereniging van Radiojournalisten heeft zich in de jaren zeventig geradicaliseerd en het bestel fundamenteel afgekeurd. Daarover uitweiden, zou ons te ver leiden. Het volstaat te constateren dat er bij de omroepjournalisten een permanente onvrede bestond over hun statuut en de hele reeks voortdurend aangepaste voorschriften en aanbevelingen betreffende de plichtenleer. Ik herinner me dat we tijdens mijn voorzitterschap van de Bond het Deense model poneerden. Dat hield een afzonderlijke Raad van Bestuur in voor de informatiesector, en deze leiding, die boven de hiërarchie gestaan zou hebben, moest gekozen worden onder eminenten journalisten van de schrijvende pers en erkende specialisten van de media.

Onnodig te zeggen dat het initiatief op een sissert uitliep.

Later gingen de bestuursleden van de Bond nog een stap verder. Ze verwierpen het statuut van ambtenaar en vonden dat de BRT-journalist disciplinair gezien best door zijns gelijken en niet door een "administratief college" beoordeeld zou worden.

*

Op 31 oktober 1953 startte de BRT met wat voorzichtig (men wou zich niet engageren) de experimentele televisie gedoopt werd. Het aandeel van de informatieprogramma's was groot. Het is zelfs zo dat het eerste programma, dat ooit voor Vlaanderen werd uitgezonden, er één van de nieuwsdienst was: "Panorama", dat nog altijd bestaat, zij het dan met onnoemelijk meer middelen en in een andere vorm.

Van Bert Leysen, onze eerste directeur, had ik carte blanche gekregen, en ik poogde de presentatie van het nieuws totaal anders te maken dan de radiobERICHTGEVING. Ik bevond me in de absurde toestand dat ik geen eigen journalisten had, al mocht ik nu en dan een beroep doen op de radioredactie. Ik was er van overtuigd dat het voorlezen van communiqués en berichten stereotiep was, en ik had met de hoofding "Het gebeurde vandaag" enkele collega's van de schrijvende pers gevraagd gedurende vijf minuten het nieuws te "vertellen" in de geest van de radiopraatjes van Roosevelt. Raymond Herreman beet de spits af op zijn gemoedelijke manier. De volgende weken kregen een Louis Meerts, een Troch een kans.

Mijn opvolger heeft de formule niet behouden, hoewel ik soms denk dat dergelijke presentators hadden kunnen evolueren tot de anker mannen en -vrouwen, die nu zo in de mode zijn.

Ik moet vandaag de dag glimlachen, wanneer ik mijn vriend Jan Schodts hoor beschrijven hoe moeilijk, om niet te zeggen heldhaftig, de opbouw van zijn VTM-nieuwsdienst wel is. Maar tenslotte kunnen de jongens van de commerciële televisie gewoon bij de BRT techniek en mensen gaan lenen. In mijn pruiementijd, begin van de jaren vijftig, bestond er praktisch niets om een tv-journaal in elkaar te steken.

Er was niet eens een redactie, er waren geen ervaren cameramen, geen monteurs die iets van tv afwisten, geen laboratorium dat in spoedtempo kon ontwikkelen, geen gevoelige pellicule.

De filmoperateurs moesten er alléén op uittrekken of in enkele gevallen met free-lancers, die een dope sheet met gegevens terugbrachten. Jerome Verhaeghe en ik zouden vele bladzijden kunnen vullen met oudstrijdersverhalen. In juni 1945 stak de Eurovisie onder zes landen van wal. Ons tweedehands-studiomaterieel werd uitgebroken en naar het Broodhuis op de Grote Markt van Brussel gesleept. De Vlaamse tv durfde het aan zonder repetitie haar eerste rechtstreekse buitenopname aan het buitenland voor te schotelen. En we kwamen er zonder kleerscheuren uit ook.

Het was een prestatie elke dag een filmactualiteit op de telecinema te krijgen. En de programmatie zat nog niet in een keurslijf. Bob Van Bael kon op elk ogenblik van de avond een gast naar de studio brengen in "Een Standpunt in het Brandpunt", en er werd altijd een plaats gevonden voor buitenkansjes.

Natuurlijk stonden techniek en organisatie niet stil. Al vrij vlug ontstond de verbinding in West-Europa onder de relaisstations, die de onmiddellijke uitwisseling van programma's en nieuwsbeelden tot stand brachten. Dan daagde de beeldband op, die studioprodukties en buitenopnamen of de aanvoer van buitenlands materiaal registreerde. De Olympische Spelen van Tokyo verplichtten de sport-

diensten van de Mundovisie vliegtuigen in te zetten om de wedstrijdbeelden naar Rome te voeren. Onmiddellijk daarna, in 1965, hingen de eerste Amerikaanse (commerciële) communicatiesatellieten in de lucht. In zijn "Elektronische journalistiek" heeft Karel Hemmerechts de lijst van de nieuwe snufjes gemaakt. Terecht vindt hij de opkomst van de lichte, autonome elektronische camera revolutionair.

★

In haar vergadering van 12 mei 1960 keurde de kamer van volksvertegenwoordigers de wet houdende de organisatie van de instituten van de Belgische Radio en Televisie goed. Met een paar niet fundamentele aanpassingen later gaf zij de BRT (en de RTB) een vrij duidelijk statuut. Iedereen weet dat de wet Harmel in werkelijkheid door zijn kabinetsattaché Paul Vandebussche geconcipieerd was. Deze laatste heeft het unieke voorrecht gehad deze wet te ontwerpen, die hij naar zijn hand kon zetten en zelf, als directeur-generaal van de BRT, mocht uitvoeren of inroepen.

Het is allemaal veel ingewikkelder dan ik schrijf, maar het kwam er op neer dat de directeur-generaal, later van rang verhoogd tot administrateur-generaal, zonder discussie de verantwoordelijkheid, de totale maîtrise over het nieuws kreeg. Het ligt voor de hand dat Vandebussche, een man met een niet bespreekbare visie op de wereld en de journalistiek, aan de basis ligt van het systeem waarbij zelfs de bestuursdirecteur Informatie niet meer was dan een dienend functionaris. Ik heb al meerdere keren deze relatie vergeleken met die tussen en tv-regisseur en zijn studiemeester.

Weliswaar werd er op mijn verzoek een informatiecollege opgericht, waar ook de "incidents de parcours" en de overtredingen van de deontologische voorschriften onder de loep genomen werden. Maar meer dan een raad van advies mocht hij niet zijn. Na de discussies zei de administrateur-generaal meestal: "Ik zal een beslissing nemen", en daarmee was de kous niet af, want haast alle incidenten met BRT-journalisten werden een kluif voor de Raad Van Beheer. Het is nooit duidelijk geweest of de bevoegdheden van de Raad die van de hoogste ambtenaar overstegen. Soms zei de Voorzitter: "Dat is een zaak voor de hiërarchie", terwijl over een analoge kwestie een hele namiddag met vuur gediscussieerd werd. Paul Vandebussche haalde het bijna altijd: hij is lang niet dom, volkomen thuis in statuten en reglementen.

Hierbij moet aangestipt worden, hoezeer de persoonlijkheid en het type van administrateur-generaal determinerend is voor het dagelijkse leven in de nieuwsdienst en de atmosfeer in het huis. Men kan niet zeggen dat Paul Vandebussche zijn taak niet ter harte nam. Integendeel, hij putte zich uit om elk woord te wikkelen en te wegen. Zijn onverzettelijkheid dwong tegelijk ontzag en ergernis af. De moed zinkt me in de schoenen wanneer ik het lijstje overloop van de ergste gevallen: van Maurice Dewilde tot Daniël Buyle. Wanneer je terugdenkt aan de herrie die ze veroorzaakten, kan je je niet ontmaken van het gevoel dat het

gezond verstand en de gematigdheid die Umberto Eco aanprijst, bij de behandeling van de kwesties totaal, maar dan ook totaal ontbreken. Maar wat een festijn voor Prinzipienreiter ! Neem nu dat berucht interview van de BRT-journalist Buyle met formateur Wilfried Martens. Wat is er gebeurd ? Grosso modo dat de reporter, moe van het wachten in het putje van de nacht, de formateur aanpakte over het verloochnen van zijn jeugdidealen. Dit werd door Martens, eveneens boven zijn toeren, zo kwalijk genomen dat hij de hem gunstig gezinde pers, de directeur-generaal, de Raad van Beheer tegen Buyle achter zich riep.

Terwijl het voor een ervaren politicus als Wilfried Martens voor de hand lag dat hij er zich met een grapje vanaf zou gemaakt hebben, met iets in de zin van : "Och jongen, alleen idioten veranderen nooit van mening". Op dat gebied kunnen we nog iets van de Amerikaanse politici leren.

Maar nee. Minister Poma werd over de zaak geïnterpelleerd, er werd geschorst en er werden sancties genomen. Men kent de evolutie van kwaad naar erger. Buyle werd ontslagen en prijkt nu aan de sterrenhemel van de VTM.

Gaat het hier om meer dan botsingen tussen karakteriële nieuwsmakers en een oppermachtige heerser, of om werkelijk essentiële verschillen over absolute of relatieve vrijheid van informatie ? Over de noodzakelijkheid van onthullende, investigatieve berichtgeving of, om de eigen woorden van Paul Vandebussche te gebruiken, "om gauchistische invloeden binnen de nieuwsdienst" ?

In een interview na zijn opruststelling zei hij aan T.V.-Express : "Stalin mag dan dood zijn. Trotski is springlevend. De meeste journalisten menen dat ze geëngageerd moeten doen en alles maatschappijkritisch moeten bekijken. Het zijn veel minder de partijen die in de berichtgeving tussenkomen, dan wel groeperingen als Amada, Oxfam en wat er zo onder De Koepel schuilgaat... Bij ons worden belangrijke nieuwsitems weggelaten ten voordele van drie knapen die 'n paar autobanden in brand steken. Ik ben niet tegen inspraak, wel tegen het feit dat de basis baas wil zijn".

Of zo'n permanent komplot wel bestaat, zou ik niet kunnen zeggen. Wel heb ik de indruk dat de jongens van de redactie nu verder liggen van de ideeën van '68 en de gelederen sluiten, waar de concurrentiestrijd met de VTM zich aandient.

Ik ben het grotendeels eens met professor Vermeersch, die het ontstaan van rellen in de omroep een teken van gezondheid vindt, ook dat de omroep gewoonlijk niet de eerste is om tegen taboes in te gaan, maar de progressieve trend versterkt en bestendigd. Aan Jaap Kruithof heb ik eens geantwoord dat zijn concept "de televisie moet de mens van het jaar 2000 maken" gevaarlijk is. Ik ben erg op mijn hoede voor het kneden en manipuleren van de kijker, wat niet wil zeggen dat ik geen werk heb gemaakt van vormende en instructieve programma's.

Nog wat losse gedachten. Ons groot voorbeeld, de BBC, is niet langer de vrijmoedige omroep die het nieuws bracht en damned the consequences. Men leze "The last days of the Beeb" van Michael Leapman. De ravage die Mrs. Torture (zoals Salman Rushdie haar noemt) aanrichtte bij de BBC, waarschuwt ons voor het fragiele van de meest democratische wetgeving, die zelfs daar moest bezwijken voor de raison d'état.

Tenslotte past een woordje over professor Vandenbussche, met wie ik ondanks onze meningsverschillen goed heb samengewerkt. Ik deelde zeker niet zijn vastzetting op Raymond Aron en Max Weber, zijn meesters en halfgoden. Wie hem woedend wil krijgen, moet hem voorhouden dat de mens goed is. Dan krijg je een directe aanval op Rousseau en zijn 'bon sauvage', het naïef concept bij uitstek. Zijn ander stokpaardje is het onbetwistbare feit dat waar er een niet te overziene stroom van inlichtingen en onthullingen uit de vrije, democratische landen komt, de berichten uit communistische staten onbetrouwbaar en gecensureerd zijn en dat de agentschappen dus onvolledige berichtgevingen bezorgen. Men kan hem niet helemaal ongelijk geven. Zal Gorbatsjovs tijdperk de vrije toestroming planetair maken?

Ik merk in zijn eresaluut aan Maurice Dewilde, die op rust gaat, en met wie hij het zo dikwijls aan de stok heeft gehad, een nieuwe mildheid: "Hij verdient een eresaluut voor zijn moed en eerlijkheid; hij schuwde geen moeilijke opdracht, maar bleef wars van elke vorm van subversieve journalistiek".

In werkelijkheid heeft de mentaliteitsverandering op het gebied van de morele waarden zich ook bij de omroep laten gelden. Het groeiende scepticisme van de jongeren, die geconfronteerd werden met vuile oorlogen en ten onrechte geprotegeerde dictaturen, met de getolereerde apartheid en het financiële neokolonialisme, met de schijnheiligheid van een wereld die maar niet bevrijd geraakt van haar Victoriaanse dupliciteit, dat alles heeft de kloof tussen de generaties nog verdiept. Daartoe hebben vrouwen- en studentenbewegingen niet weinig bijgedragen.

De lichte van de BRT-journalisten in de jaren zeventig bestond meestal uit jongens en meisjes die wat wilden doen aan die maatschappij, en wie kan hen dat kwalijk nemen? De vraag is natuurlijk of het hier echt om een subversieve infiltratie ging. Mij lijkt het veeleer het ontwaken van een idealistisch concept: dat van de broadcaster als drager van een boodschap, die alleen het geweten van de individuele journalist als rem had en het toezicht van de hiërarchie nauwelijks duldde. Het vroeg tijd om hen redelijkheid bij te brengen. Terwijl de Raad van Beheer, nu proportioneel samengesteld en onderverdeeld in fracties, zich meer en meer liet beïnvloeden door soms enge partijbelangen, terwijl zelfs partijsecretarissen of politieke directeurs hun vertegenwoordigers discipline en eensgezindheid oplegden, bleek het veel moeilijker te worden ideologische etiketten te plakken op de geslaagden van het journalistenexamen.

Aanvankelijk was het eenvoudig: wie van de Leuvense Hogeschool kwam, werd automatisch als rechts beschouwd. Na '68 was dat geen criterium meer. Klein links had eveneens zijn sympathisanten.

Ook de journalistieke stijl der voorgangers, die hoffelijkheid en tact als essentieel beschouwden, kreeg een deuk. Men begon ministers met jij en jou aan te spreken, en in strijd met de traditie vond men dat de interviewer belangrijker was dan de geïnterviewde. Narcisme en eigendunk kregen applaus van persorganen, tuk op vedetten en sterke verhalen.

De gematigden in de hiërarchie kregen het moeilijk dergelijke gedragingen te verdedigen en kregen te horen dat ze meer hun tanden moesten laten zien. Tenslotte belandde "the bucket" bij Paul Vandenbussche, die hem aan niemand kon en wou doorgeven.

Het heeft gestormd in vele glazen water. Wat op het ogenblik zelf van levensbelang leek, blijft zelfs niet meer in het geheugen hangen. In elk geval kan ik dit zeggen: in deze brouwerij was er leven genoeg en we hebben ons geen ogenblik verveeld.

Nu ik deze uiteraard onvolledige beschouwingen overlees, ben ik er voor bereed dat ik een eenzijdig beeld van Paul Vandebussche getekend heb. Hij zal er zelf niets op tegen hebben dat ik zijn onverzettelijke houding ten opzichte van de ontsparingen in de nieuwsdienst zo in de verf heb gezet. Hij zei van zichzelf dat hij geen dictator was, maar wel autoritair.

Ik voel me verplicht er aan toe te voegen dat ik als programma-directeur van hem veel steun heb gehad, dat wij elkaar echt mochten.

Bij mijn uitwijving in het Amerikaans Theater heeft hij gezegd dat zijn eerste contact met vrijzinnigen in de omroep voor hem een schok was geweest:

"zozeer waren wij van de Katholieke Actie, ook van Universitas overtuigd van ons gelijk. Dank zij vele gesprekken met een Nic Bal, een Marcel Coole en Bert Van Kerkhoven, ben ik aan het relativeren gegaan en is, in de moeilijkste tijd van de Belgische na-oorlogse jaren, in wat ik noem de koude burgeroorlog van Koningskwestie en schoolstrijd, een wederzijds begrip en eerlijkheid gegroeid." Waar het op aankomt, vind ik in een conclusie van Willy Courteaux, nochtans geen toegeeflijk criticus:

"Op het gebied van alles wat informatie is in de ruimste zin van het woord, heeft de BRT behoorlijk en vaak uitstekend gepresteerd. Het is overbodig hierbij "Panorama" te noemen. Tot die informatieve programma's behoren ook sinds jaren bijdragen die getuigen van humane en sociale bekommernissen."

Wat heeft de BRT niet losgemaakt op het gebied van de natuurbescherming? We hebben het tot onze taak gerekend de geesten te verruimen, onderwerpen bespreekbaar te maken. Voor mensen die vroeger alleen de mening van hun eigen krant kenden, is een wereld opengegaan waarin ook andere meningen respectabiliteit kregen.

Misschien is het klimaat nu gunstig voor wat meer begrip en verdraagzaamheid onder de verschillende strekkingen, en houdt men op zijn eigen kinderen de schoonsten te vinden. Misschien krijgt een echt informatiecollege een kans? Natuurlijk is het hier de plaats niet om uitvoerig de structuur van dit lichaam, dat nu uitgehold is, te beschrijven. Indien we willen afstappen van het persoonlijk informatiebeleid van één hoofdbeampte, kan de besluitvorming toevertrouwd worden aan een college, waarin de administrateur-generaal, zijn twee directeurs-generaal radio en tv, de bestuursdirecteur informatie (lieft van een andere richting dan de a.-g.) en de bij het probleem betrokken hoofdredacteur zeten. Daardoor is een meer democratische gedachtenwisseling mogelijk, die de politieke veto's ongewenst maakt.

Misschien is het de utopist in mij die spreekt: met mensen die hun taak aankunnen en de kunst der concertatie verstaan, kan veel bitterheid voorkomen worden.

Op minister De Wael moeten we alvast niet rekenen. Die gaat onze Vlaamse cultuur verdedigen met de commercie, door het publiek het soort nieuws te geven dat het vraagt. Kan het democratischer?

Het afvloeien van een aantal goede krachten van radio naar tv in de pionierstijd, heeft de klankomroep niet geschaad. Integendeel. Een nieuwe lichting veroorzaakte een paar jaar later een ongekende bloeitijd. Zo kan het nu ook. Maar, "that I wish more than I hope" zei Thomas More.

beschouwingen over de objectiviteitsverplichting bij de brt

cas goossens

KORT HISTORISCH OVERZICHT VAN DE ONTWIKKELING VAN DE OBJECTIVITEITSVERPLICHTING IN ONS LAND

De zorg om de objectiviteit in de berichtgeving van de omroep dateert in België van 1926. Toen ging het eerste echte journaal van Radio Belgique, een privé-initiatief dat gegroeid was in kringen van de firma SBR, in de ether. Van dan af zouden nieuwsuitzendingen moeten worden samengesteld, gebaseerd op zakelijkheid, beperkt tot het essentiële, gecontroleerd op hun juistheid en geredigeerd in neutrale vorm.

Deze principes hebben het richtsnoer gevormd voor de wettelijke informatievoorzieningen van het N.I.R. (1), het Nationaal Instituut voor Radio-Omroep, dat in 1930 als een openbare dienst georganiseerd werd naar het model van de BBC. (2)

De wet van 18.6.1930 bepaalde dat "de inlichtingen en mededelingen van het Instituut geschieden in een geest van volstrekte onpartijdigheid".

In de richtlijnen van die eerste omroeptijd vallen al dadelijk een paar kernbegrippen op waarover later nog veel te doen zou zijn: "zakelijkheid", "neutrale vorm" en "volstrekte onpartijdigheid" zijn principes waarvan de toepassing vaak aanleiding heeft gegeven tot heftige discussies.

Overigens had het N.I.R. nogal wat last van een gebrek aan autonomie t.o.v. de overheid.

Voorals de periode 1945-1960 kan worden gekarakteriseerd als een regime van absoluut staatsmonopolie en overheidsensuur, waartegen de wet van 18 mei 1960 gereageerd heeft door opnieuw en onverkort de onpartijdigheid van de berichtgeving als een noodzaak voorop te stellen.

De wet legde de verplichting op "de nieuwsuitzendingen in een geest van strenge objectiviteit en *zonder enige voorafgaande censuur van de regering te houden*".

De term objectiviteit werd niet nader gedefiniëerd, en vooral in de periode 1970-1980 is daaromtrent heftig gedebatteerd. In veranderingsgezinde en maatschappijkritische kringen heette het dat objectiviteit behoudend en maatschappijbevestigend werkte. De zogenoemd kritische school betwijfelde het bestaansrecht van de objectiviteit, die overigens als een onmogelijk te bereiken doelstelling werd afgeschilderd.

Ook over het toepassingsgebied van de wet bestond onenigheid. Waar de enen "nieuwsuitzendingen" interpreteerden in de strikte betekenis van het woord, meenden anderen dat alle informatieve programma's door de objectiviteitsregel gebonden dienden te zijn.

Het decreet van 28.12.1979 bracht op dat stuk duidelijkheid. Het zegde: "Ook voor mededelingen en programma's met een algemeen informatief karakter is eenzelfde geest van objectiviteit vereist en geldt hetzelfde verbod van enige voorafgaande censuur vanwege de regering".

Intussen had de Raad van Beheer van de BRT in 1965 ter aanvulling en vooral ter verduidelijking van de voorgehouden objectiviteit voor de omroepjournalisten, een reglementaire specificering laten opstellen, vervat in "Voorschriften, gebruiken en aanbevelingen" die bij de informatieverstrekking in acht moeten worden genomen. Deze richtlijnen werden in de loop der jaren geregeld aangevuld en bijgewerkt.

VOORWAARDEN EN GARANTIES VOOR HET OBJECTIVITEITSGEHALTE

Absolute objectiviteit is natuurlijk nooit te bereiken, zelfs niet in het meest eenvoudige feitenrelaas. Dat neemt niet weg dat de openbare omroep altijd heeft getracht de wettelijke verplichtingen zo nauwkeurig mogelijk toe te passen.

Het streven naar objectiviteit wordt in hoofde van de communicator gekenmerkt door eerlijkheid, deskundigheid, afstandelijkheid, onpartijdigheid, zoeken naar evenwicht, naar vrijheid en naar onafhankelijkheid. Wie deze kwaliteiten in zich verenigt, zal geloofwaardig en betrouwbaar overkomen, gezag afdwingen en gerespecteerd worden. Wegens de grote invloed van de voorlichting mag de berichtgeving, zeker in een openbare instelling, alleen worden toevertrouwd aan moreel hoogstaande personen met een diep verantwoordelijkheidsgevoel, die hun taak beschouwen als dienst aan de gemeenschap, en die zoveel respect voor hun publiek opbrengen, dat zij nooit van de emotionaliteit of de argeloosheid van de mensen zullen profiteren om hun eigen visie op te dringen. Zij serveren alleen de elementen waarmee anderen hun opinie kunnen vormen. Zij kleuren deze elementen zo weinig mogelijk met hun eigen reflecties. Dat is de ware zin van hun dienst aan de gemeenschap. Zulke communicatoren dulden geen manipulatie en zijn een garantie tegen elke totalitaire verzoeking.

Wat is er nodig om bij de BRT een zo groot mogelijke objectiviteit van de berichtgeving te bevorderen?

Om te beginnen voldoende journalistiek personeel van degelijke kwaliteit. Daarvoor moeten de selectienormen streng worden gehouden. (In Nederland is destijds uitdrukkelijk gesteld dat zwaardere diploma's het risico helpen verminderen dat maar half gevormde of mislukte kandidaten hun persoonlijke frustraties en hun rancunes tegen de maatschappij in het nieuws komen projecteren.)

Tegelijk dient naast de inbreng van het dynamisme der jongeren ook naar oudere, meer ervaren en evenwichtige journalisten te worden gezocht.

Er moet alleszins ruimte worden gelaten voor een recrutering die een ideologisch evenwicht in de samenstelling van de redacties garandeert. Daarmee wordt beoogd dat geen bepaalde strekking haar visie oplegt en de andere strekking discrimineert.

Dit ideologisch pluralisme is op zichzelf zeer waardevol en werkt ongetwijfeld een meer uitgewogen benadering van de problemen in de hand, als het spel tenminste eerlijk wordt gespeeld.

Het mag evenwel niet op grond van politieke horigheid worden bepaald. Met alle middelen zou de politisering van de omroep bestreden moeten worden. Waarschijnlijk moet daarvoor zelfs een initiatief worden genomen om de cultuurpactwet te wijzigen : de zwakheid van die wet is nl. dat zij voor het bepalen van een ideologische pluriformiteit geen beter criterium dan politieke affilatie weet te vinden.

Overigens dient te worden aangetoond dat politieke erfdiens niet loont : er moet worden bewezen dat bij benoemingen in de BRT professionele kwaliteiten zwaarder doorwegen dan verdiensten voor de partij of de vakbond. Dit is essentieel voor de geloofwaardigheid van de omroep, en voor de uitoefening van het gezag binnen de instelling.

De opleiding van nieuwe journalisten en de geregelde bijscholing van de oudere communicatoren moet door een waakzame hiërarchie optimaal worden gevaloriseerd. De bestaande "Voorschriften, Gebruiken en Aanbevelingen inzake radio- en televisieberichtgeving" van de BRT zijn een zeer goede handleiding, die grondig ingetraind moet worden opdat de noodzakelijk geachte ascese een wezenskenmerk van het journalistiek personeel zou zijn.

Ongetwijfeld moet de BRT specialisten recrutereren voor sectoren die tot nog toe onvoldoende bestreden werden. Maar de eerste opgave van de omroepjournalisten - die zoveel mogelijk all-round moeten wezen - blijft toch bemiddelaars te zijn tussen experts en publiek : correcte vulgarisatoren dus.

Bij het zoeken naar degelijke journalisten botst de BRT echter vaak op de stroefheid van een personeelsbeleid, dat een onderdeel is van een soms immobiliserend ambtenarenstatuut.

Dit gebrek aan soepelheid van een door reglementen geïnhibeerd systeem moet worden doorbroken om de directie meer armslag en tegelijk een grotere verantwoordelijkheid te geven.

Deze directie dient te weten dat zij over het gebruik van haar grotere vrijheid grondige verantwoording zal moeten afleggen tegenover een instantie die duidelijk ziet hoe de deontologie nageleefd moet worden.

En wie is dan de laatste toeziende instantie ? Een Raad van Beheer die uitsluitend bestaat uit personen van een hoog intellectueel en moreel niveau, gerespecteerd om hun bekwaamheid en verdiensten, komende uit alle ideologische richtingen maar bereid tot samenwerken, geen exponenten van politieke partijen of belangengroepen, lieden die alleen het goed van de hele gemeenschap en niet het profijt van één enkel segment van de bevolking op het oog hebben, en die de onafhankelijkheid van het instituut ook tegen de toevallige meerderheid verdedigen, o.m. door de financiële zelfstandigheid van de omroep via gegarandeerde inkomsten veilig te stellen.

Deze ideeën worden in de volgende pagina's verder ontwikkeld.

ONENIGHEID OVER HET BEGRIIP "OBJECTIVITEIT"

Moderne verdragen inzake de rechten van de mens garanderen iedere burger de *vrijheid* kennis te nemen van verspreide informatie en meningen. Daarbij mag de vraag worden gesteld of elke burger ook niet het *recht* heeft volledig ingelicht te worden *op een objectieve wijze*, d.w.z. "op een wijze die volgens

menselijke maatstaven met de ware toedracht van de gebeurtenissen, conflicten en opinies overeenstemt" (3).

Dit zou een vanzelfsprekend uitgangspunt moeten zijn voor elke publikatie die het volk wil voorlichten: er kan toch niet worden verwacht dat berichtgeving stoelt op leugen en vervalsing.

Wat redelijkerwijze van elke ernstige voorlichting verwacht mag worden, kan met des te meer reden worden geëist van een instelling waaraan de burgers via de stem van hun vertegenwoordigers in het parlement hun berichtgeving toevertrouwd hebben, een openbare dienst die met ambtenaren werkt en die bovendien tot zeer onlangs nog een (theoretische) monopoliepositie bekleedde, zoals de BRT in Vlaanderen. De objectiviteitsverplichting was zeker ook een corollarium van deze monopoliepositie.

Nochtans bestaat er lang geen eensgezindheid over de inhoud van de objectiviteitsverplichting en over de noodzaak of de mogelijkheid om ze toe te passen. Terwijl de BRT zich officieel altijd bekend heeft tot de klassieke democratische filosofie die gelooft in de objectiverende journalistiek als de grote verworvenheid van de negentiende eeuw, zijn de aanhangers van de "kritische school" het bestaan zelf van de objectiviteit en het bestaansrecht van het streven naar objectiviteit steeds agressiever in twijfel gaan trekken.

De officiële BRT zweert nog bij een theoreticus als Schaafsma, die de overtuiging toegedaan is dat werkelijkheidsfacetten wel degelijk geregistreerd en in de vorm van verbale of audiovisuele boodschappen meegedeeld kunnen worden. Voor een juiste beoordeling van die facetten achten Schaafsma en de BRT een adequate kennis van hun sociaal-geografische, economische, culturele en historische context onontbeerlijk.

Die context mag niet worden vervangen door de maatschappij- of levensvisie van de commentator, want dit zou "verduisterend en misleidend" werken (4). Heel anders oordeelt echter een exponent van de "kritische school", van de "emancipatorische geschiedschrijving" of van de "creatieve journalistiek". In een revelerend commentaar op de monumentale televisiereeks "De Nieuwe Orde" van Maurice De Wilde, nochtans ook een werkstuk van de BRT, heette het destijds: "Het komt niet aan op het objectieve relaas, wel op de objectieve argumenten die een subjectieve kijk doordrukken."

"Objectieve geschiedschrijving" is een loos begrip: weg ermee.

Ten onrechte beschrijft Luc Leysen in Humo de methode van De Wilde als "ik spreek geen oordeel uit, ik vergelijk niets, ik laat gewoon zien hoe het toen zat." Onderzoeksrechter De Wilde suggereerde voortdurend oordelen aan Rechter Publiek: veroordeling van Leopold III, awoertgeroep voor de officieren Verreydt en Tack, begrip voor De Man, waardering voor August De Schrijver, ergernis over Maurits Naessens.

Deze inquisitie siert De Wilde en zijn werk.

Waardevolle geschiedschrijving en boeiende journalistiek moeten het van de geëngageerde aanpak door hun auteur hebben." (5)

Zelden werden de alternatieven zo duidelijk verwoord: tegenover de klassieke democratische filosofie, die vindt dat de sociaal-geografische, economische, culturele en historische context op straffe van "verduistering en misleiding" niet vervangen mag worden door de maatschappij- of levensvisie van de commentator, staat de uitdagende affirmatie van deze kritiek, die van oordeel is dat er

zonder de geëngageerde aanpak door de auteur geen waardevolle geschiedschrijving en geen boeiende journalistiek mogelijk is.

Wat in deze tegenstelling vooral opvalt, is dat de verdedigers van de objectiviteit alleen de zorg om "de ware toedracht" zo dicht mogelijk te benaderen centraal stellen, terwijl de exponenten van de kritische school de nadruk leggen op het engagement waarmee de communicator zijn boodschap brengt, en op de appreciatie waarmee de geëngageerde boodschap ipso facto wordt bedacht: "waardevolle" geschiedschrijving en "boeiende" journalistiek.

De "objectivisten" nemen vrede met het zoeken naar de naakte feitelijkheid, ook als ze droog en saai is en zelfs als ze tegen hun eigen belangen in zou gaan; zij verwerpen de persoonlijke bijkleuring, die door de "subjectivisten" dan weer onontbeerlijk wordt geacht. De "subjectivisten" vinden het essentieel dat de feitelijkheid in het licht van hun eigen waardeschaal geïnterpreteerd en aan hun doelstellingen dienstbaar gemaakt wordt.

Dat is het fundamentele onderscheid.

Dit betekent evenwel niet dat "objectieve journalistiek" geen ruimte zou laten voor "kritische journalistiek", als men het maar eens is over de inhoud van het woord "kritisch". Bij de BRT moet wel een kritische journalistiek mogelijk zijn in de zin van "wetenschappelijke" kritiek, die doorvraagt naar de laatste grond van de dingen en die tracht bloot te leggen wat verhoud is. Iets heel anders - en wat bij de BRT niet mag - is een journalistiek die een persoonlijke maatschappijvisie tot norm van de berichtgeving uitroept en het nieuws op grond daarvan "kritisch" beoordeelt. Het criterium voor goed of kwaad is in dat geval: stemt het gegeven overeen met mijn eigen opvatting? Deze vorm van kritische journalistiek is bij de BRT onaanvaardbaar.

NOODZAAK VAN HET STREVEN NAAR OBJECTIVITEIT

In de tegenstelling tussen de benadering van de "objectivisten" en die van de "subjectivisten" zit evenwel méér gemeenschappelijks dan men op het eerste gezicht vermoedt: geen van beide groepen kan immers om de waarheid heen. Ook de "subjectivisten" moeten zich noodgedwongen op een vorm van objectiviteit beroepen. Zoals zelfs uit het geciteerde artikel over de Nieuwe Orde blijkt, zijn er "objectieve argumenten" nodig om een subjectieve kijk door te drukken. Deze subjectieve kijk zou nl. totaal ongeloofwaardig worden als hij op manifest verkeerde, op dubieuze of op niet objectief controleerbare gegevens gebaseerd was. M. De Wilde heeft derhalve lang moeten zoeken en diep moeten graven, om onbetwistbaar historisch materiaal op te delven en om de onomstootbare juistheid van zijn bewijsstukken aan te tonen. Dat is het werk van elk ernstig historicus, en dat zou eveneens het werk van elk serieus journalist moeten zijn, ook als hij b.v. tot een geëngageerd opinieblad behoort dat een uitgesproken stelling wil poneren en propageren. Geen journalist kan ontslagen worden van de plicht om zijn publiek voor te lichten "op een wijze die volgens menselijke maatstaven met de ware toedracht van de gebeurtenissen, conflicten en opinies overeenstemt", om nog maar eens Rimanques definitie van objectiviteit te citeren. Wie de bedoeling zou hebben op een andere manier te informeren, zondigt tegen de journalistieke deontologie, is een misleider en een leugenaar en bijgevolg ongeschikt voor het beroep. Wie het met de objectieve weergave van

de werkelijkheid, in de geest van Rimanques definitie, niet ernstig neemt, zou uit het gilde verwijderd moeten worden.

Als het streven naar objectiviteit inzake juiste weergave van de feitelijkheden opgegeven wordt, d.w.z. als het zoeken naar "de ware toedracht" niet belangrijk wordt geacht, zaagt de journalistiek de poten onder haar eigen stoel weg. Dit geldt niet minder voor de geëngageerde pers dan voor instellingen van openbaar nut, die zoals de BRT, door de wet tot streven naar objectiviteit verplicht zijn.

In feite zou het dan ook niet relevant mogen zijn de vraag te stellen of openbare diensten, waaraan de burgers de zorg voor hun informatie hebben toevertrouwd, "objectiever" moeten zijn dan opiniebladen. Of anders gezegd: voor zover het om het meedelen van feitelijke gegevens gaat, heeft het eigenlijk geen zin te aanvaarden dat opiniebladen minder objectief hoeven te zijn dan een instelling van openbaar nut.

Het grote onderscheid treedt aan het licht - of zou pas aan het licht mogen treden - van het ogenblik dat het relaas van de feitelijke gegevens ophoudt en de inbreng van de subjectieve reflectie begint. Dan kan de emancipatorische geschiedschrijver zijn boodschap uit de feiten aflezen. Dan kan de geëngageerde journalist gaan opiniëren. Maar dan moet de objectiverende BRT-journalist passen: de drempel van de opiniëring mag hij niet overschrijden.

Een objectief geschiedschrijver en een objectief journalist zullen altijd trachten feitenrelaas en duiding (6) aan de ene kant en opiniëring of subjectieve reflectie aan de andere kant netjes uit elkaar te houden.

Anders doen zij de objectiviteit geweld aan. Kwaliteitsbladen en -omroepen die in de noodzaak van een zo objectief mogelijke berichtgeving geloven, maken er trouwens een punt van eer van hun commentaar duidelijk te scheiden van het feitenrelaas.

Uit eerbied voor hun publiek zullen zij klaar aangeven waar de berichtgeving eindigt en waar de opiniëring begint: zij zullen een ander lettertype gebruiken, of een aparte pagina reserveren of een kenwijsje laten horen om er de aandacht op te vestigen.

Degenen die niet deze bezorgdheid delen, vermengen vaak bewust feitenrelaas en persoonlijke reflectie. Dikwijls gaan zij er daarbij van uit dat absolute objectiviteit toch niet bereikbaar is en dus niet eens nagestreefd dient te worden.

Het is natuurlijk waar dat volledige objectiviteit een ideaal blijft en derhalve nooit helemaal bereikt kan worden. Het is onvermijdelijk zo dat de benadering van feiten gekleurd wordt door de persoonlijke instelling van de auteur.

Niemand slaagt erin - ook niet met de eerlijkste bedoelingen en met de grootste deskundigheid - alle persoonlijke relaties tot feiten en gebeurtenissen volledig uit te schakelen. Maar is dat een voldoende reden om het *streven* naar objectiviteit op te geven?

Wie is volkomen rechtvaardig? Moet een mens, omdat hij toch nooit absoluut rechtvaardig kan zijn, dan maar niet meer proberen rechtvaardig te leven? Wie is volmaakt eerlijk? Moet je, omdat je fataal soms tekortschiet, er dan maar eens en voorgoed mee ophouden te trachten eerlijk te zijn? Wie is helemaal goed? Hoef je niet meer je best te doen om een goed mens te worden, omdat je weet dat je toch nog zult falen?

De wetgever die in 1930 de Belgische omroep als openbare dienst georganiseerd heeft, wist destijds al heel goed dat absolute objectiviteit een onbereikbaar ideaal is. Hij was realistisch genoeg om de omroep geen onmogelijke eisen te stellen. Hij heeft het toenmalige N.I.R. dan ook niet verplicht *foutloos objectief te zijn*, maar wel objectiviteit *na te streven*, beseffende dat het resultaat slechts een benadering van het beoogde doel zou zijn. De opvolger van het N.I.R., de huidige BRT, heeft volgens het decreet van 28 december 1979 nog steeds als opdracht ervoor te zorgen dat alle uitzendingen met informatief karakter "in een geest van strenge objectiviteit" worden gemaakt, d.w.z. dat er altijd *geprobeerd* moet worden objectief te zijn, om met vallen en opstaan het publiek voor te lichten "op een wijze die *volgens menselijke maatstaven* met de ware toedracht van de gebeurtenissen, conflicten en opinies overeenstemt". Ook als het ideaal niet wordt bereikt, moet het worden nagestreefd.

Wie het streven naar objectiviteit opgeeft, zet de deur open voor de wildste wilkeur. Wie ondanks grote moeilijkheden toch probeert objectief te zijn, biedt alvast meer garanties om dichterbij de waarheid te komen. (7)

De BRT-journalist die met deze opdracht wordt belast, moet kunnen rekenen op begrip voor het onvermijdelijk menselijk tekort. Maar te zijnen opzichte worden niettemin grote verwachtingen gekoesterd en hoge eisen gesteld.

KENMERKEN VAN DE OBJECTIEVE VOORLICHTING IN HOOFDE VAN DE COMMUNICATOR

Objectiviteit is ooit gedefiniëerd geweest als "l'honnêteté du journaliste". Dat is een vlag die maar een stukje van de lading dekt. Natuurlijk moet een journalist "eerlijk" naar de waarheid streven. Het zou maar erg zijn als hij dat niet deed, als hij zijn publiek bewust misleiden wou.

Eerlijkheid moet de basis zijn van elke journalistieke benadering. Het is de onontbeerlijke voorwaarde voor elke ernstige voorlichting. Maar ze is op zichzelf onvoldoende om objectiviteit te definiëren. Een goedmenend journalist kan volkomen eerlijk en helemaal te goeder trouw de grootste onzin uitkramen. Met eerlijkheid alleen zal hij de waarheid niet dienen.

Deskundigheid is een onmisbare peiler voor de brug die de objectiviteit over het troebele water van de nieuwsstroom slaat. Hoe deskundiger de journalist is, hoe beter hij zijn onderwerp kent, hoe meer hij vertrouwd is met de sociaal-geografische, economische, culturele en historische context, des te groter is de kans om de ware toedracht van gebeurtenissen, conflicten en opinies te achterhalen. Hoe deskundiger de interviewer, hoe kleiner het risico dat hij met een kluitje in het riet gestuurd wordt. Hoe onderlegder de reporter, hoe ruimer de mogelijkheid om tot de kern van de problemen door te dringen.

Vele zonden tegen de objectiviteit worden vermeden als de journalisten voldoende geschoolde vaklui met een ruime background en een gedegen dossierkennis zijn.

Zij moeten dan ook nog passende *afstandelijkheid* betrachten. Een goed journalist, die objectief wil zijn, moet tegenover zijn onderwerp een zekere distantie kunnen bewaren. Hij moet trachten te "objectiveren", d.w.z. dat hij de dingen waarover hij dient te berichten, probeert te beschouwen als "objecten" die bui-

ten hem bestaan, los van de persoonlijke subjectieve relatie die hij ermee zou kunnen hebben.

Het doorknippen van deze subjectieve band is wellicht de moeilijkste opgave bij het nastreven van objectiviteit.

Om te beginnen moet de journalist deze afstandelijkheid *willen* betrachten : hij mag zich b.v. bij de selectie van het nieuws niet laten leiden door zijn persoonlijke voorkeur of door de belangen van de politieke of ideologische strekking waartoe hij zou behoren. Tegen zulke aanvechtingen moet hij zich wapenen, in het steeds aanwezige besef dat hij er niet is om één segment van de bevolking terwille te zijn, maar om heel de gemeenschap te dienen, hoe verschillend er in de onderscheiden geledingen van het publiek ook gedacht mag worden.

Een BRT-journalist heeft *niet de zending* van een missionaris of de roeping van een ideoloog die de revolutie moet ontketenen. Hij heeft een *taak*, die hem door de gemeenschap toevertrouwd is.

In alle eerlijkheid, gewapend met deskundigheid, en met passende afstandelijkheid, moet de journalist die objectiviteit nastreeft, altijd vertrekken van *onpartijdigheid*: hij kiest (vooraf) geen positie. Onbevooroordeeld moet hij op onderzoek uitgaan en zijn bevindingen meedelen, niet gekleurd met zijn persoonlijke visie.

Als hij deze kwaliteiten in zich verenigt, en als hij over degelijk bronnenmateriaal kan beschikken, zal de journalist een produkt afleveren dat getuigt van *evenwicht*.

Hij zal immers weten dat een medaille twee kanten heeft, en steeds zoeken naar de achterkant van het gelijk.

Hij zal politici van verschillende richtingen op een *gelijkaardige manier* interviewen, en niet de een ter verantwoording roepen, terwijl hij de ander een tribune aanbiedt om ongehinderd zijn ideeën te verkondigen.

Hij moet zich echter ook bewust zijn van de onvolledigheid van zijn berichtgeving en van de daaruit voortvloeiende verstoring van een bepaald evenwicht, waarvan de oorzaak dikwijls buiten zijn bereik ligt.

Hij kan het ook niet helpen dat Vietnam in de jaren 60 en 70 voor journalisten veel toegankelijker was dan Afghanistan in de jaren 80. Maar hij moet er wel rekening mee houden dat mede ten gevolge van de dagelijks op de televisie getoonde gruwelen uit Vietnam, er in de Verenigde Staten, in Europa en elders in de wereld een zwaar anti-Amerikaans klimaat is ontstaan, terwijl een potentieel anti-Sovjetgevoel tijdens de Afghaanse oorlog niet op die manier werd gevoed, precies wegens het ontbreken van op de emoties van de kijkers inwerkende televisiebeelden van gruwelen uit dat land. De *vrijheid van nieuwsgaring* die de communicator voor zich mag opeisen, is een precieus goed dat slechts in een klein aantal landen bestaat, nl. in democratische regimes die maar een kleine minderheid vormen in het geheel van de wereld.

Daaruit moge ook blijken hoe belangrijk de *onafhankelijkheid* van de voorlichting is.

Voor de overheid is de verzoeking groot om de berichtgeving naar haar hand te zetten. Maar niet alleen de overheid staat aan die bekoring bloot : allerhande partijen, pressiegroepen en belangengemeenschappen pogen hun invloed aan te wenden om de media in hun dienst te stellen. De onafhankelijke journalist moet stevig in zijn schoenen staan. Als hij zelf eerlijk naar objectiviteit streeft,

moet hij kunnen rekenen op de steun van chefs die zelf onafhankelijk zijn, en die een instelling beheren waarvan de onafhankelijkheid eveneens gegarandeerd is.

De zelfstandigheid van de omroep, die noodzakelijk is voor de objectiviteit, moet worden waargemaakt met *financiële onafhankelijkheid*. Als de toelage voor de BRT jaarlijks wordt bepaald door een politieke beslissing van mensen die hun ongenoegen over de nieuwsdienst kunnen uiten door de kredieten voor de omroep te verminderen, is dat allesbehalve een garantie voor continuïteit en onafhankelijkheid.

Na jarenlang aandringen op het toekennen van een vast percentage van de opbrengst van het wettelijk bepaalde Vlaamse kijk- en luistergeld, heeft de Vlaamse regering zopas een belofte in die zin in haar regeerakkoord opgenomen. Indien deze belofte in 1990 wordt ingelost, en indien het toe te kennen percentage ook voldoende hoog ligt om financieel het hoofd boven water te houden, zal een stap zijn gezet *tegen* politisering en *voor* objectiviteit van de omroep. Vele andere - en soms moeilijke - stappen moet de BRT zelf zetten.

P.S. De auteur van dit stuk wil de beladen en omstreden term "objectiviteit" gerust vergeten en andere bewoordingen gebruiken, als het nieuws van de BRT maar beantwoordt aan de kwaliteiten die in dit stuk uiteengezet werden en die samen de componenten vormen van dit omstreden en beladen begrip.

NOTEN

- (1) P. Vandenbussche, "Ontwikkeling, organisatie en werkwijze van de omroep in België", KUL, Com. Wet., pp. 19-20.
- (2) Het Nederlandse voorbeeld, het zeer typische "zuilensysteem", dat in de late jaren 20 in Vlaanderen navolging had gekregen met de KVRO (Katholieke Vlaamse Radio Omroep), de SAROV (Socialistische Arbeiders Radio Omroep Vereniging), de liberale LIBRADO en de Vlaams-nationale VLANARA, werd bewust verlaten.
- (3) Dr. Karel Rimanque, "De vrijheid van Informatie en de Vrijheid van Mening in verband met de uitzendingen van Radio en Televisie", in Rechtskundig Weekblad, 33e jaargang, nr. 34, 3 mei 1970, pp. 1601-1660.
- (4) BRT, Voorschriften, Gebruiken en Aanbevelingen inzake Radio- en Televisieberichtgeving, december 1980, p. 6 bis.
- (5) De Zwijger van 23.6.1982: "Strafschop voor De Wilde".
- (6) Onder duiding wordt de situering van feiten in hun (sociaal-geografische, economische, culturele en historische) context verstaan.
- (7) Edith Cardoen en Louis Dupré, die voor hun essay "Terugkeer naar Innerlijkheid" in 1982 bekroond werden met de jaarlijkse prijs van het dagblad De Standaard, noemen de objectiviteit "de meest revolutionaire ontdekking van het Westen (...), onze eer, grootheid en glorie", waarin de hele mogelijkheid van onze wetenschap ligt.
(De Standaard 2.11.1982, p. 1).

paul vandenbussche et le nouveau statut légal de la radio et de la télévision

pierre harmel

Le 24 avril 1958, la Chambre des Représentants publiait dans son document 940 (1957-1958) le rapport final comportant 346 pages, du "Centre de recherche pour la solution nationale des problèmes sociaux, politiques et juridiques de diverses régions du pays". Ce centre avait été fondé par le Parlement belge en vertu de la loi du 3 mai 1948, publiée au Moniteur Belge du 4 juin 1948 et il avait oeuvré pendant plus de quatre années afin de permettre l'échange d'informations entre Flamands et Wallons, sur des thèmes politiques, économiques, culturels qui pouvaient apparaître comme des griefs, dans chacune des communautés. La section culturelle du Centre, présidée par Monsieur Julien Hoste, ancien Ministre, avait à traiter des problèmes de la radiodiffusion et de la télévision ; cette dernière, au moment des travaux du Centre étaient encore en voie de création. Au terme de ses délibérations, la section culturelle du Centre avait adopté, à l'unanimité, une résolution selon laquelle un nouveau statut de la radio devrait, pour satisfaire Wallons et Flamands répondre à diverses prescriptions, à commencer par celle-ci : "Créer deux conseils de gestion autonomes, gérant respectivement et de manière effective, tant sur le plan culturel que sur le plan administratif, la radiodiffusion wallonne ou française, et la radiodiffusion flamande ou néerlandaise".

Et lorsque l'Assemblée plénière du Centre de Recherche eut à formuler ses conclusions finales, elle confirma le choix de sa section culturelle en "exprimant le voeu de voir créer pour la radiodiffusion, comme pour la télévision, un conseil de gestion wallon et un conseil de gestion flamand, dont les membres seraient nommés sur proposition des Conseils provinciaux".

Il ne faut donc pas s'étonner de ce que, à la fin de la même année 1958, où ce rapport fut rendu public, Monsieur Gaston Eyskens, formant un gouvernement, le 6 novembre 1958, y désigna, pour la première fois en Belgique, un Ministre des Affaires Culturelles, chargé de deux missions : préparer et faire voter un projet de loi créant un nouveau statut de la radio-télévision ; mettre en place les instruments de la politique scientifique que venait de recommander une Commission présidée par S.M. le Roi Léopold, et qui avait été créée par le gouvernement de Monsieur Achille Van Acker, aux années 1954-1958.

Cette tâche gouvernementale, qui pouvait être menée rapidement, nous fut confiée. Elle allait s'accomplir sans qu'aucun service administratif n'eût besoin d'être déplacé d'un ministère à un autre. Un cabinet très peu nombreux fut mis en place. Monsieur André Molitor accepta d'être le chef de ce cabinet et nous pûmes, avec lui, compter pour l'élaboration de la loi traitant de la radio-télévision, sur le concours de juristes consacrés : Monsieur le Professeur Jan de Meyer, de la K.U.L., Monsieur Maurice De Pondt, alors assesseurs au Conseil d'Etat.

Avant que le statut de la radio-télévision fut modifié, le Ministre chargé de la tutelle des institutions existantes avait à présider mensuellement le Conseil d'Administration de l'I.N.R., et il désignait un commissaire, chargé des contacts journaliers avec la haute administration de la Place Flagey. Monsieur Paul Vandebussche assumait cette fonction. Il fut donc intimement mêlé à l'élaboration du nouveau statut légal de la radio-télévision, dont nous avons conservé un souvenir allègre. Entre Flamands, Wallons et Bruxellois, et entre les diverses tendances politiques de l'opinion, régnait une identité de vues sur les objectifs à atteindre, ainsi qu'en témoignaient les conclusions unanimes du Centre Flamand-Wallon. Le nouveau statut fut donc arrêté et voté par les deux Chambres, en moins d'un an.

Maintenant que trente années ont passé et que les structures de base de la radio-télévision, fondées sur l'autonomie culturelle, se sont avérées saines, j'aime à rendre hommage à Monsieur Paul Vandebussche et à Monsieur Robert Wangermée qui furent, sur notre proposition, nommés par le Roi en qualité de Directeurs généraux des nouvelles BRT et RTB. Ils ont exercé ces fonctions pendant plus d'un quart de siècle et ils ont assuré leur succès.

Monsieur Paul Vandebussche était un homme de grande culture. Monsieur Robert Wangermée, déjà un musicologue réputé. L'un et l'autre étaient des humanistes. Ils avaient la fierté de leur langue et un profond attachement à la communauté à laquelle ils appartenaient. Ils ne relâchèrent jamais les contacts qu'ils établirent, dès le début, entre les deux administrations devenues autonomes. Ils avaient surtout le sens de leurs responsabilités, qui avaient été portées par le Parlement au maximum possible de la confiance.

La loi ne permettait au gouvernement aucune censure préalable. Il appartenait à chaque Conseil d'Administration - qui devait être un reflet du partage des tendances au sein de l'opinion - de mesurer avec les directeurs généraux, qui en avaient la charge journalière, le temps, le ton et la manière pour la diffusion des informations ; ce qu'il fallait montrer à la télévision et à quels moments des programmes ; comment traiter et partager la durée des émissions, pour aborder des thèmes controversés : quelle place assurer aux émissions de haute valeur culturelle et à celles de simple récréation.

Heureux de participer ici à l'hommage que l'on doit rendre à Monsieur Paul Vandebussche, puis-je dire l'ampleur du rôle qu'il a assumé pour le développement de la culture dans notre pays ? Il fallait tenir compte, à la fois, des changements de société, de l'évolution des mœurs, du temps consacré par des masses de plus en plus vastes, à l'audition de la radio, et à la vision quotidienne des petits écrans. Il fallait faire face à la compétition des stations innombrables que la radiophonie mondiale mettait à notre disposition, et que la télédistribution multiplierait en Belgique plus qu'en aucun pays voisin. C'était, et cela demeure une mission de longue durée et d'influence exceptionnelle, pour laquelle le choix des personnalités ne saurait jamais être trop exigeant.

Lorsqu'après plus d'un quart de siècle, on cherche à porter un jugement d'ensemble, il faut, à mon sens, se réjouir de ce que de telles personnalités aient si bien conduit leur grand navire à travers les récifs, et conservé au cours des ans, tant de modestie, de respect des autres, de mesure et d'autorité morale. On me permettra de vouer au héros de ce livre la reconnaissance que j'aime à lui exprimer ici. Dans le concert mondial d'un moyen de communication privilégié, il a assuré à la B.R.T. une place enviable, née d'un immense mérite.

televisie : links of rechts ?

jan peters

De titel van deze bijdrage heeft niets te maken met de politieke oriëntatie van welke omroep dan ook, maar wil aandacht vragen voor de manier waarop de luisteraar en de kijker de informatie verwerkt die hem door de radio of de televisie wordt aangeboden. Nu een aantal gegevens uit het neurofysiologisch onderzoek naar de verwerking van informatie door onze hersenen ook in populaire publikaties ter sprake plegen te komen, kan het zijn nut hebben hier even kritisch bij stil te staan (1). Iedereen weet nu langzamerhand wel dat alle binnenkomende informatie alleen in ons geheugen (voor later gebruik) kan worden opgeslagen na eerst in een *mentale* code te zijn omgezet. (Vergelijk de noodzaak om informatie die in het geheugen van een computer moet worden bewaard, eerst te vertalen in een speciale computertaal.) Ook is genoegzaam bekend dat het in hoofdzaak de *linker* helft van onze grote hersenen is, waarin de oorspronkelijk in *taal* aangeboden informatie verwerkt wordt. Vooral het klinisch onderzoek van patiënten met hersenletsels heeft dit laatste aan het licht gebracht. Een beschadiging van de linker hersenkwab kan ernstige spraak- en leesstoornissen veroorzaken, of zelfs tot compleet verlies van alle taalfuncties leiden.

De *rechter* hersenhelft is volgens sommigen een verwaarloosd gebied. Wij maken er veel te weinig gebruik van, ook al is ze geschikt om er juist dat soort informatie in te bewaren dat niet van talige aard is, zoals bijvoorbeeld de visuele gedaante van allerlei objecten en de indeling van een ruimte. Beschadiging van dit gedeelte van de hersenen veroorzaakt het verlies van het vermogen om mensen, gezichten, plaatsen en dingen te herkennen. En hier nu komt het *beeld* op de proppen. Want het is precies het beeld dat dergelijke informatie kan bevatten. Alles wat ons per beeld aan kennis wordt meegedeeld, moet, meent men, terecht komen in de rechter hersenhelft.

Sommige onderzoekers en vooral theoretici die uit het klinische materiaal conclusies willen trekken voor de praktijk, gaan nog een heel stuk verder. De rechter hersenen zouden bij uitstek het terrein zijn van de intuïtie, de verbeeldingskracht (en dus het artistieke) en het 'holistische' denken, dus van alles wat het tegendeel is van het rationele, deductieve en analytische denken, dat 'links' gebeurt. En omdat onze hele opvoeding zo sterk doortrokken is van het verbale - waartoe ook de radio het nodige bijdraagt - en het 'rechtse' denken maar weinig aandacht krijgt, zou het gebruik van beelden deze scheve toestand weer recht(s) kunnen trekken. Kortom, de beeldmedia, waaronder vooral de televisie, zouden in dit opzicht een heilzame taak vervullen.

Helaas liggen de zaken niet zó simpel. Televisie bestaat niet alleen uit beelden (zoals de radio niet alleen uit woorden bestaat), en bovendien zijn beelden nog wel wat meer dan afbeeldingen van concrete zaken zoals mensen, gezichten, plaatsen en objecten. Ook over de aard van de informatie die in beelden kan worden geformuleerd, valt nog wel het een en ander te zeggen. Laat ik beginnen met het laatste.

BEELD EN INFORMATIE

Men hoort nogal eens beweren dat kennis of informatie - ik maak hier nu maar geen verschil tussen - die ons in beelden wordt aangeboden, gemakkelijker wordt opgenomen en beter wordt onthouden dan kennis die verbaal geformuleerd is. Een dergelijke bewering blijft volkomen gratis, zolang men de aard van de betreffende informatie niet heeft gespecificeerd (a), niet heeft vastgesteld om wat voor beelden het gaat en wat er precies mee gedaan wordt (b), en niet heeft achterhaald hoe de mentale verwerking ervan gebeurt (c). Ik laat dan nog maar in het midden wat degene voor wie de informatie bedoeld is, al afweet van het onderwerp in kwestie; want die selecteert uit het aanbod wellicht alleen wat hijzelf bruikbaar acht, en dit zal hij dan proberen in te passen in zijn al aanwezige kennis ter zake. Zodat datgene wat mentaal bij hem achterblijft, allerminst een afdruk hoeft te zijn van wat hem aangeboden werd.

Er zijn vele soorten informatie: weten hoe iets er uitziet, is wat anders dan weten hoe iets gedaan moet worden, weten hoe een computer werkt, is een ander soort kennis dan het kunnen vervoegen van een aantal Franse onregelmatige werkwoorden. Veel van die kennis doen wij op door eigen ervaring, door directe observatie van de wereld om ons heen en door oefening. Maar in andere gevallen zijn wij aangewezen op hulpmiddelen die de eigen ervaring kunnen vervangen en aanvullen. En zeker kunnen wij daar niet buiten als wij kennis willen verwerven die niet op persoonlijke ervaring berust, zoals wiskundige of filosofische inzichten. Het voornaamste van die hulpmiddelen is de taal. De woordtaal heeft het grote voordeel dat vrijwel elk soort informatie ermee omschreven kan worden, maar of ze erg geschikt is om ons te laten horen hoe de negende van Beethoven klinkt, en uit te leggen hoe een DNA-molecule in elkaar zit, laat zich betwijfelen. Als het kan, nemen wij in dergelijke gevallen toch liever onze toevlucht tot andere hulpmiddelen, een grammofoonplaat in het ene geval, een tekening of driedimensionaal model in het andere. Ook het audiovisuele beeld kan voor sommige soorten van kennis een uitkomst zijn. Het vervangt door zijn realisme soms de eigen directe ervaring, wanneer de te verwerven kennis betrekking heeft op visueel en/of auditief waarneembare zaken. Denk maar aan de toepassing van audiovisuele beelden bij de opleiding van piloten in een vlucht-simulator. Maar daarnaast heeft het audiovisuele beeld nog heel andere informatieve capaciteiten.

DE VORM VAN HET BEELD ALS INFORMATIEDRAGER

Afgezien van de hier niet ter zake doende kennis die door directe observatie van de buitenwereld verkregen wordt, is informatie in de pragmatische betekenis van het woord te definiëren als het beoogde of bereikte cognitieve effect van een mededeling. Op zichzelf genomen deelt een beeld, hoe realistisch het ook is in de weergave van de dingen en feiten die erdoor worden weergegeven, echter niets mee. Men kan er alleen van alles uit aflezen. Een mededeling veronderstelt dat een ander er iets van *zijn* visie op het afgebeelde heeft ingelegd. Of die visie nu letterlijk of figuurlijk moet worden verstaan - hoe hij het afgebeelde *ziet* of hoe hij erover *denkt* -, in beide gevallen is het de *vorm* van het beeld (of van de beeldenreeks), waarin de informatie is vastgelegd. De *beeldvorm* is de manier waarop wij het afgebeelde te zien krijgen.

Bij een 'letterlijke' visie dient de beeldvorm ons als een observatie-instrument dat onze eigen blik te hulp komt. Geleid door de vorm van het beeld en dus kijkend met het camera-oog kunnen wij soms méér te weten komen over het afgebeelde dan bij een direct contact met de realiteit. De dingen in haar gezichtsveld analyserend en herstructurerend gaat de camera de kijker voor in het exploreren van hun ruimtelijke samenhang en hun temporele ordening. Ten behoeve van de kijker 'ontdekt' de camera verbanden die anders verborgen zouden blijven. Ze laat hem anders niet opvallende details zien zonder hem een overzicht van het geheel te onthouden. Ze biedt hem een observatiepost die zich voortdurend op de beste wijze aanpast aan de optisch-akoestische veranderingen in de te observeren gebeurtenissen. Ze stelt hem in de gelegenheid zich te oriënteren in de afgebeelde ruimte en inzicht te krijgen in de consecutieve structuur van de elementen waaruit een handeling is opgebouwd. Normaliter onmogelijke gezichtspunten geven hem een volkomen nieuwe kijk op de dingen, en de montage verandert ook ingrijpend zijn tijdsperspectief.

Met al deze vormen van informatieverwerving is de kijker denkend actief, al beweegt zijn denken zich dan ook alleen op het niveau van het meekijken. De camera dient hem, zoals gezegd, alleen als observatie-instrument. Maar dit wordt hem wel door een ander aangereikt, zodat het voor hem observerende subject, de maker van de beelden, nooit helemaal afwezig is bij dit proces. De fotograaf, cineast of televisie-verslaggever hoeft zich niet nadrukkelijk via zijn camerahandeling of het daaraan toegevoegde woord uit te spreken om toch, stilzwijgend, aanwezig te zijn in dit waarnemende denken van de kijker. Anders wordt het wanneer hij zijn publiek wil beleren of voorlichten, of wanneer hij iets wil beweren en bewijzen. Dan brengt hij ook zijn eigen visie in figuurlijke zin, dus als een gedachte of gedachtengang, picturaal tot uitdrukking. Bijvoorbeeld door de weergegeven dingen en feiten, toestanden en gebeurtenissen met zijn camerahandeling te ordenen, te analyseren, te combineren, te vergelijken, vanuit diverse standpunten te tonen en vooral ook door een (didactische, betogende, journalistieke) structuur te brengen in het geheel van de af te beelden zaken. Dramatisering van de werkelijkheid door lijn te brengen in de opgenomen beelden, sociale tegenstellingen laten zien door de verbinding van inhoudelijk contrasterende toestanden, toevoeging van commentaar of een 'voice over' (waarmee van het getoonde een ik-verslag kan worden gemaakt), en een ideeën-montage zoals Eisenstein die al voorstond: dat zijn van oudsher de voornaamste middelen om in een audiovisuele beeldenreeks de persoonlijke opvattingen van de maker kenbaar te maken. De kijker moet nu de beeldvorm als een formulering van gedachten zien te interpreteren, en daarmee krijgt zijn denken zelfs iets *conceptueels*. Het denkend meekijken met het camera-oog ruimt nu de plaats in voor een begrijpen van onzichtbare (maar wel door de beeldvorm verbeelde) inzichten, oordelen, geestelijke relaties.

Maar ook de formulering van dergelijke gedachten in beeldvorm blijft altijd betrokken op het visueel of auditief waarneembare. Daarom zijn *abstracte* redeneringen in beeldtaal alleen onmogelijk. Om redeneringen van het type 'als het regent, gaat de wedstrijd niet door' te formuleren, moet men kunnen abstraaheren van het individuele en particuliere geval en met algemene begrippen werken. Men kan de kijker in beelden wel laten zien wat er gebeurt als men iets bepaalds doet of nalaat, en hem door het vermenigvuldigen van dergelijke voor-

beelden brengen tot een soort inductieve gevolgtrekking, maar deductieve redeneringen blijven voorbehouden aan het gebruik van het woord. Vakantiefoto's beweren en bewijzen dankzij hun facticiteit (2) alleen impliciet dat men op safari geweest is. Expliciete beweringen en bewijsvoeringen kunnen niet buiten het verbale begrip, al kan het zeer efficiënt zijn dat men de zaken waarop deze beweringen betrekking hebben, via afbeeldingen bij de hand heeft.

Omdat de informatieverwerving via het meekijken met de camera en via het begrijpen van de betekenis van de beeldvorm ook gebaat kan zijn met een verbale leidraad, ga ik even apart in op het samengaan van woord en beeld.

HET TOEGEVOEGDE WOORD

Elke communicatief bedoelde (dus voor een ander bestemde) taaluiting of taalhandeling omvat altijd tegelijk een *illocutie* en een *propositie* (3). Met het uitdrukken van een propositie geeft men een stand van zaken weer, bijvoorbeeld dat het aan het sneeuwen is. Het illocutionaire deel van een taalhandeling geeft aan de propositie een bepaalde communicatieve gerichtheid. Zo kan men aan de propositie 'het sneeuwt' de illocutie verbinden 'ik beweer (dat het sneeuwt)' of 'ik hoop (dat het sneeuwt)' of 'ik ontken (dat het sneeuwt)'. Beweren, hopen, ontkennen, vragen, betwijfelen, bevelen en nog een aantal andere werkwoorden noemt men performativa; zij geven de aard van de communicatieve strekking van de propositie aan.

Nu kan men in beelden, dat wil zeggen met de camerahandeling, geen vragen stellen, geen bevelen geven, geen wens uitdrukken, niets beloven, niets betwijfelen en niets verzekeren. De beeldtaal kent geen substituut voor dergelijke performativa. Men kan er trouwens ook geen 'ik' in zeggen. De instantie die zich in een camerahandeling uit, komt wel eens tevoorschijn in een opvallende camerabeweging of montagevorm, en wij kunnen zo'n vormgeving eventueel wel toeschrijven aan de maker van de beeldenreeks, maar dat hij daarmee ook iets vraagt, belooft, wenst of betwijfelt, is er niet uit af te leiden. Men kan eigenlijk alleen maar zeggen dat de instantie die de camerahandeling verricht, zo die zich al kenbaar maakt, een stand van zaken *toont*. Dat is het enige performativum dat de beeldtaal kent. Alleen als vertoner van de uitgebeelde handeling komt de maker (soms) in de camerahandeling tevoorschijn.

Of hij moet gebruik maken van een buitenbeeldse verbale tekst. In de woorden waarmee hij de camerahandeling begeleidt, kan de cineast natuurlijk wel 'ik' zeggen, en dus ook vragen stellen en wensen uitspreken. Het is inderdaad in heel wat films het verbale commentaar dat voor de illocutionaire strekking moet zorgen, en dat daarom onmisbaar is als de filmmaker meer wil doen dan alleen maar dingen *tonen*. Met zijn verbale commentaar kan ook de filmmaker van de door hem getoonde beelden een bewering maken, of er het karakter van een persoonlijke opinie aan geven, maar andere illocuties lijken minder gemakkelijk aan beelden te koppelen. In plaats van buitenbeelds commentaar te leveren, kan de filmmaker zichzelf of zijn zegsman in zijn beelden mee (laten) afbeelden en zich vanuit het beeld tot de toeschouwer richten (door recht in de lens te kijken) en ook op die manier de getoonde beeldinhoud van illocutionaire kanttekeningen voorzien.

Als onderschrift bij een foto en als commentaar bij een film of televisieprogramma kan het woord de in het beeld vervatte boodschap proberen te vertalen, een pleonasme dat alleen zin heeft als de zender meent dat de picturale mededeling op zichzelf niet duidelijk genoeg is.

De normale functie van zo'n buitenbeeldse tekst bestaat in de beschrijving van wat het beeld zelf *niet* kan meedelen. In de fotojournalistiek zal deze toegevoegde informatie dikwijls betrekking hebben op plaats en tijd van het afgebeelde gebeuren, op de identiteit (naam, functie, rol) van de afgebeelde personen en op de context waarvan het afgebeelde deel uit maakt. Ook kan het woord naar voren halen wat in het picturale van het meeste belang wordt geacht ("Let op de gezichtsuitdrukking van..."). Deze emfase, die aan sommige delen van de picturale mededeling meer waarde toekent dan aan andere, heeft vooral zijn nut als de zoveelste foto over hetzelfde onderwerp in een geïllustreerd weekblad ons niets meer vermag te zeggen, vermoeid als wij dan al zijn door het bekijken van de vele voorafgaande foto's. Dan kan het onderschrift de betreffende foto's weer nieuwe informatieve kracht inblazen.

In het verlengde hiervan ligt de hulp die de legende bij een foto en vooral het commentaar bij een audiovisuele tekst van enige omvang de kijker kan bieden bij het opnemen van de picturale boodschap. Zo'n foto of beeldtekst kan zoveel gegevens bevatten dat ons oog niet meer weet waar het zich op moet concentreren. Dit kan een tekort zijn in de informatieve strategie van de tekstopbouw, maar is anderzijds toch ook wel toe te schrijven aan de niet-lineaire groepering van de visuele details, die van de kijker vergt dat hij ook op eigen gelegenheid rondkijkt in de beeldruimte en een keuze maakt uit de vrijwel onuitputtelijke hoeveelheid visuele informatie. De verbale tekst ontnemt hem weliswaar de vrijheid om dit helemaal naar eigen inzicht en voorkeur te doen, maar ze verlost hem anderzijds van de onzekerheid of hij wel het essentiële heeft opgemerkt. Omdat de taal met abstracte begrippen werkt, kan een bijschrift de concrete feiten en dingen op de foto of in een audiovisuele beeldenreeks in conceptuele categorieën onderbrengen. Hiermee kan de zender onder meer bereiken dat het individuele en particuliere geval een illustratie wordt van het algemene en veel voorkomende. Een foto van hongerende kinderen representeert dan 'de' hongersnood, een beeld van een modieus geklede vrouw staat dan voor 'de' modebewuste vrouw. In andere gevallen levert dit een ideologisch geladen interpretatie op van het afgebeelde, bijvoorbeeld wanneer het bijschrift bij een foto van het politie-optreden tijdens de ontruiming van een kraakpand gewaagt van 'de politie-terreur' dan wel van 'de bewakers van de openbare orde'.

Het factische karakter van het mediale beeld beperkt het illocutionair gebruik van het buitenbeeldse woord meestal tot het assertieve, tot een bewering, en dit gebeurt dan ook nog stilzwijgend, zonder performatieve werkwoorden. Het mediale beeld constateert of beweert eigenlijk zelf al impliciet dat de dingen en feiten zo zijn als ze zijn afgebeeld. De verbale expressie van twijfel aan de juistheid van zo'n constatering of bewering zou ook de facticiteit van het mediale beeld twijfelachtig maken. Andere performativa zoals 'ik geloof', 'ik wens' of 'ik betreur' ('dat het hier afgebeelde gebeurd is of zal gebeuren') verdragen zich evenmin met de feitelijkheid van de beeldinhoud. Directieve illocuties, zoals voorschriften en adviezen, komen wél regelmatig voor, onder andere in geïllustreerde handleidingen of werkinstructies.

DE MENTALE HERCODERING

Hoe ziet de via beelden verkregen informatie er nu *mentaal* uit? Bestaat ze nog steeds uit dezelfde maar nu geïnterioriseerde beeldvormen en de hierin af- of uitgebeelde zaken met de daar weer bijhorende tekens van verbale en andere aard? Of moet ze zoals alle andere binnenkomende informatie worden omgezet in een speciale mentale code die door onze hersenen kan worden verwerkt? Er zijn over deze mentale hercodering diverse theorieën in omloop, waarvan de ene iets meer door bevindingen van de neurofysiologie geruggesteund wordt dan de andere. Bij de meeste psychologen die zich hebben beziggehouden met het onderzoek naar dit probleem, is de theorie van de twee codes (de 'dual code hypothesis') van Paivio favoriet. Paivio (4) onderscheidt een visueel-spatieële en een verbaal-sequentiële code. Bij de eerste vormt men zich een visuele en ruimtelijke voorstelling van een object, bijvoorbeeld van zijn grootte, vorm of plaats. Bij de tweede wordt de aangeboden informatie omgezet in een propositie, dat wil zeggen in een verbinding van een subject met een predikaat. Zo'n propositie heeft een abstract karakter, want ze specificereet relaties tussen begrippen (voorbeeld: 'de mens is een redelijk wezen'). Niet alle auteurs nemen echter aan dat zo'n propositie altijd in woorden wordt vertaald. Sommigen zijn van mening dat ook beelden tenminste gedeeltelijk als proposities zijn op te vatten. Maar dan denken ze niet aan de *beeldvorm*, maar aan het feit dat binnen de *beeldinhoud* visuele predikaten te onderscheiden zijn van visuele subjecten. Verschillen in grootte of positie en andere zichtbare relaties tussen de delen van het afgebeelde worden dan als een predikaat opgevat (5).

Het verschil tussen deze twee manieren om informatie te verwerken wordt door andere auteurs weer in andere termen verwoord, onder meer in 'holistisch' (van het Griekse 'holos' = geheel) tegenover 'analytisch'. De linkerhelft van de grote hersenen speelt in elk geval de hoofdrol bij het vastleggen van de informatie die verbaal-sequentieel (of propositioneel of analytisch) gecodeerd wordt, en de rechterhelft is meer actief in de verwerking van visueel-spatieel materiaal. Maar tussen beide systemen bestaat wel een wisselwerking; de (her)codering verloopt meestal niet uitsluitend in de ene óf de andere code. Aan te nemen valt dus dat de informatie die via beelden wordt aangeboden, tenminste voor zover ze niet uitsluitend van visueel-spatieële aard is, door beide hersenhelften samen wordt verwerkt. Want als in de rechterhelft alleen kennis van observeerbare feiten (zoals de genoemde grootte, vorm en plaats van een object) kan worden opgeslagen, komt er maar een gedeelte van wat beelden aan informatie kunnen behelzen in de rechter hersenhelft terecht, en is het dus onjuist die helft te beschouwen als het exclusieve domein van 'het' beeld zonder meer. Beelden, hebben wij gezien, kunnen nog heel wat méér kennis bevatten dan visueel-spatieële. Nog afgezien van de woorden en andere niet-visuele tekens die ze kunnen afbeelden of die eraan worden toegevoegd, kunnen ze door hun vorm een eigensoortige propositionele structuur hebben. De vorm van het beeld (bijvoorbeeld van de opname en de montage) kan immers ook iets 'zeggen' over de afgebeelde beeldinhoud, zodat die vorm een predikaat is bij een subject dat bestaat in de beeldinhoud. Ook is het onjuist het consecutief-temporele - als het tegendeel van het simultaan-spatieële - als een kenmerk te beschouwen dat alleen maar in de woordtaal terug te vinden is (zoals Droste (6) stelt); ook een audiovisuele

beeldenreeks heeft, én door zijn opeenvolging van shots én door het bewegingsverloop binnen de shots, iets consecutief-temporeels. Dit alles samen maakt de kwestie van het mentale hercoderingssysteem zó complex, dat we wel moeten aannemen dat de mentale hercodering van picturale informatie over beide codes verdeeld zal worden.

De 'dual code'-hypothese houdt ook nog in dat er minder intern hoeft te worden hercodeerd naarmate de correspondentie tussen de oorspronkelijke tekens waarin de informatie wordt aangeboden en de mentale code waarin deze informatie moet worden verwerkt, groter is. Betekent dit dan ook dat het visueel-spatiële gedeelte van in beeldtaal aangeboden informatie nauwelijks enige interne reconversie behoeft, en dus gemakkelijk in het geheugen kan worden vastgelegd en ook sneller te reproduceren is? Maar dat de rest, het niet-realistisch weergegeven deel van de picturale informatie, zich niet zo gemakkelijk laat verwerken?

Ik vrees dat de uitkomsten van het experimenteel onderzoek op dit gebied nog te weinig houvast bieden, om geldige conclusies toe te laten voor nogal ingewikkelde audiovisuele teksten als een film of een televisieprogramma. Men kan bovendien, met Salomon (7), van mening zijn dat iemands vaardigheid in het hercoderen afhangt van zijn geoefendheid daarin. Het omzetten van in beelden aangeboden informatie in het interne visueel-spatiële cognitieve systeem kan volgens Salomon worden geleerd. En het valt niet in te zien waarom dit niet tevens zou gelden voor het verwerken van de overige informatie die in beelden kan worden geformuleerd. Ervaren beeldgebruikers zouden dus beter kunnen omspringen met picturale informatie dan audiovisuele analfabeten. Maar dan moet er wel bij worden aangetekend dat ervaring hier veel méér moet betekenen dan regelmatig voor de beeldbuis zitten (8).

NOTEN

- (1) Zie onder andere het overzichtswerk van S.P. Springer en G. Deutsch (1981), *Left brain, right brain*.
- (2) Met 'facticiteit' bedoel ik de eigenaardigheid van foto's, film- en televisiebeelden dat ze de kijker ervan overtuigen dat wat ze zien afgebeeld, ook werkelijk tijdens het maken van de opname voor de camera heeft gestaan.
- (3) Zie hierover John R. Searle (1969), *Speech acts*.
- (4) A. Paivio (1971), *Imagery and verbal processes*. Een goed overzicht van zijn opvattingen biedt zijn bijdrage "Images, propositions and knowledge", pp. 47-72 in John M. Nicholas (ed.) (1977), *Images, perception and knowledge*.
- (5) Voor een overzicht van deze problematiek zie men William Winn (1980), "Visual information processing: a pragmatic approach to the 'Imagery question'", pp. 120-133 in *Educational Communication and Technology Journal*, 28 (2).
- (6) Flip G. Droste (1987), *Voor de spiegel van het denken*, p. 144.
- (7) Gavriel Salomon (1979), *Interaction of media, cognition and learning*, p. 86 e.v.
- (8) De inhoud van deze bijdrage wordt uitvoerig behandeld in mijn boek *Het filmische denken (of de binnenkant van de beeldcultuur)*, Leuven, Acco, 1989, ter perse.

in een geest van strenge objectiviteit

karel rimanque

De vereiste van de strenge objectiviteit van de nieuwsuitzendingen van de openbare omroepen werd ingeschreven in de wet van 18 mei 1960 (1). Deze verplichting verving deze van een strenge onpartijdigheid in de wet van 18 juni 1930 (2). Het decreet van de Vlaamse Gemeenschap van 28 december 1979 (3), houdende het statuut van de Belgische Radio en Televisie, Nederlandse uitzendingen breidt de verplichting tot objectiviteit uitdrukkelijk uit tot alle mededelingen en programma's met een algemeen informatief karakter. Het decreet van 28 januari 1987 (4) betreffende het overbrengen van klank- en televisieprogramma's in de radio- en televisiedistributienetten en betreffende de erkenning van niet-openbare televisieverenigingen legt aan deze laatste de verplichting op de informatieve programma's te verzorgen in een geest van strikte onpartijdigheid en volgens de regels van de journalistische plichtenleer.

Deze strenge objectiviteitsverplichting aan de openbare omroep opgelegd bij de vervulling van zijn informatieve opdracht is sedert 1960 steeds het onderwerp geweest van studie en discussie, van betwisting en conflict zowel binnen als buiten de muren van de openbare omroepen (5). De rechtspraak daarentegen is beperkt gebleven. Twee gezaghebbende uitspraken moeten vermeld worden: een arrest van het Hof van Cassatie van 12 september 1975 (6) en een arrest van de Raad van State van 21 september 1984, inzake Buyle t. BRT, nr. 24.667 (7). Andere uitspraken van de Raad van State vertonen weliswaar raakpunten met de toepasselijkheid van de objectiviteitsverplichting, zonder evenwel in te gaan op de grond van deze verplichting.

De vraag naar de types van radio- en televisieuitzendingen onderworpen aan de objectiviteitsvereisten, waarover op grond van het verschil tussen de Nederlandse en de Franse tekst van de wet van 18 mei 1960 nog discussie mogelijk was (8), is zonder bijzonder belang geworden na de inwerkingtreding van het decreet van 1979. De tekst is immers zeer expliciet: deze regel geldt niet alleen voor de nieuwsuitzendingen in strikte zin, doch ook voor alle mededelingen en programma's met een algemeen informatief karakter, m.a.w. alle uitzendingen waarin de luisteraar of de kijker kennis of inzicht wordt gebracht omtrent een bepaald onderwerp. Deze ruime formulering van het decreet verruimt daarom het toepassingsgebied van de objectiviteitsverplichting tot alle informatieve programma's, ook die over onderwerpen die geen actueel karakter vertonen, die m.a.w. niet zijn uitgelokt door gebeurtenissen die zich nu afspelen of zich in het onmiddellijke verleden hebben afgespeeld.

De keuze van de termen "in een geest van strenge objectiviteit" is nochtans niet bijzonder gelukkig. Objectiviteit is een existentieel en epistemologisch omstreden begrip. De wet- en decreetgever waren zich wellicht niet bewust, dat achter dit begrip eeuwen schuilgaan van bittere wijsgerige discussie van Plato en Aristoteles, van Abelardus, Willem van Ockam en Thomas van Aquino, tot

Husserl, Heidegger en Sartre. Sedert eeuwen wordt gezocht naar een oplossing voor de vraag: kan de mens de werkelijkheid kennen zoals zij is, of is hij onherroepelijk opgesloten in de denkbeelden die hij over zichzelf en de hem omringende wereld heeft gevormd op grond van onafwendbaar beperkte informatie over deze werkelijkheid? Telkens een mededeling, een uitspraak enig beoordeelings-element inhoudt (duiding), stuit men op de onafwendbare keuze van woorden en beelden, waaruit niet elk subjectief moment kan worden geweerd. Vanaf het ogenblik dat informatie de weergave van primaire kwantitatieve gegevens overstijgt in de stijl van: de aardbeving had een kracht van 6,2 op de schaal van Richter, is een ideaal dat hierin zou bestaan, dat informatie de onvoorwaardelijk werkelijkheidsgetrouwe journalistieke afdruk zou behoren te zijn van nieuwsfeiten, niet haalbaar.

De objectiviteit van de informatie blijft nochtans de sluitsteen van het programmabeleid dat de openbare omroep moet realiseren. Het is het jongste decennium ook meer dan eens steen des aanstoots geworden. Nochtans wordt deze geest van strenge objectiviteit als te verwezenlijken imperatief niet ernstig betwist: de discussie en de conflicten hebben betrekking op de concrete realisatie van deze imperatief. Het was overigens legistiek niet aan te bevelen, dat een dwingende rechtsnorm een begrip heeft gehanteerd dat intrinsiek onduidelijk is en dat als verplichting niet anders te realiseren is, dan door de interpretatieve vervanging ervan door een veelvoud van andere deontische begrippen die als een planetair systeem om dit "sterbegrip" cirkelen, materie van zijn materie, doch er nooit identiek mee zijn, partiële emanaties van die strenge objectiviteit blijven. Intuïtief heeft de wet- en decreetgever dit begrepen en spreekt daarom van een "geest" van strenge objectiviteit, waarin er stilzwijgend wordt erkend, dat de geformuleerde rechtsverplichting een ideaal blijft, dat dient te worden nagestreefd: omdat de ster onbereikbaar is, moet men zich richten naar de om haar heen cirkelende planeten, doch deze mogen zich niet aan haar zwaartekracht onttrekken.

De vraag dient gesteld: van wie of van wat wordt deze strenge objectiviteit vereist binnen het bestel van de openbare omroep? Volgens de tekst van het decreet is het antwoord hierop zonder meer duidelijk: het zijn de nieuwsuitzendingen, de informatieve programma's waaraan op de eerste plaats deze vereiste wordt gesteld. De objectiviteit moet daarom primair aan de outputzijde worden beoordeeld. Aan uitzendingen wordt deze vereiste gesteld. Als verplichte hoedanigheid van een journalistiek werkstuk, uitgezonden door de BRT is het instituut zelf, als openbare instelling met rechtspersoonlijkheid de primaire debiteur van deze verplichting. Het decreet waarborgt globaal een grote programmatische vrijheid en beheersautonomie aan de openbare omroep. Dit is zeer terecht (9). Deze autonomie strekt zich ook uit tot de aanwerving, de permanente vorming en dienstaanwijzing voor het journalistiek personeel. Volgens het reglement van beheer en procedure van de BRT legt de Raad van Beheer de vereiste richtlijnen vast voor de uitvoering van de objectiviteitsverplichting, en waakt er over dat de nieuwsuitzendingen en de mededelingen, en de programma's met een algemeen informatief karakter deze verplichting nakomen (10). Het dagelijkse toezicht berust bij de administrateur-generaal, die in spoedeisende gevallen een uitzending kan opschorten (11). De conclusie ligt voor de hand: de verplichting tot strenge objectiviteit is een resultaatverbintenis t.a.v. informa-

tieve uitzendingen onder verantwoordelijkheid van de beheersorganen van de openbare omroep. Het is een expliciete, dagelijkse taak van de hiërarchie hierover te waken.

De journalisten, ambtenaren van de openbare omroep, genieten noch individueel, noch collectief het prerogatief van de redactionele onafhankelijkheid, zoals die wel werd voorgeschreven door het decreet op de niet-openbare televisieverenigingen. Daarom stellen de Voorschriften, Gebruiken en Aanbevelingen inzake Radio- en Televisieberichtgeving van de BRT terecht in punt 5: de vrijheid van radio- en televisieberichtgeving houdt in dat de journalist verantwoordig verschuldigd is aan zijn hiërarchische meerderen en de Raad van Beheer.

Aan de individuele journalist of het personeelslid belast met de verzorging van informatieve opdrachten wordt niet rechtstreeks een met de vereisten van de strenge objectiviteit overeenkomstige levenswandel opgelegd (12). Doch de aanvaarding van de benoeming en de opdracht heeft tot gevolg, dat de regels die door de Raad van Beheer en de hiërarchie worden uitgewerkt om de geest van strenge objectiviteit te operationaliseren in het dagelijkse journalistiek werk, moeten worden nagekomen, en dat bovendien van deze personeelsleden een levenswandel buiten dienstverband kan worden verwacht, die de geloofwaardigheid van de objectieve informatie door de openbare omroep niet in het gedrang brengt.

De grondslag van deze objectiviteitsverplichting is niet onmiddellijk duidelijk, en de verschillende auteurs hebben duidelijk andere klemtonen gelegd (13). De parlementaire voorbereiding van de wet van 18 mei 1960 (14) en van het decreet van 28 december 1979 (15) hebben hieromtrent ook geen duidelijk uitsluitel gegeven. Nochtans is deze vraag bijzonder belangrijk, omdat deze grondslag, als *ratio legis* van de objectiviteitsverplichting, van groot belang is bij het interpreterend operationaliseren van deze verplichting door het formuleren van deelaspecten ervan: zoals hoger gesteld, de enige mogelijkheid om dit moeilijke begrip een duidelijke en juridisch haalbare gestalte te geven.

De grondslag van deze verplichting kan zeker niet worden gezocht in een bepaalde maatschappelijke ideologie (16), noch in een filosofische leer omtrent de haalbaarheid en de waarde van objectiverende journalistiek (17). De meta-juridische overwegingen hebben zonder enige twijfel hun duurzame betekenis in een beleidsdebat omtrent deze verplichting, doch zij kunnen *de lege lata* niet als *ratio legis* worden aangenomen: het zijn niet de fundamenten waarop deze rechtsverplichting steunt.

Vaak werd in het verleden het monopolie van de openbare omroep inzake radio- en televisieberichtgeving genoemd (18). De autonomie van de openbare instelling, het interne pluralisme en de objectiviteit werden aangewezen als de eigenschappen om dit monopolie van de openbare omroep te verzoenen met de vrijheid van meningsuiting van allen. Doch dit monopolie bestaat *de facto* al lang niet meer en werd *de jure* doorbroken. Nochtans tast dit geenszins de dwingendheid van deze verplichting aan. Vlaanderen behoort sedert lang tot de meest intensief bekabelde landstroken van Europa. Nergens kan een zo brede waaier van informatie afkomstig van vele landen - weliswaar in vele tongen en talen - worden beluisterd en bekeken. Ook in het Nederlands was het monopolie reeds doorbroken voor de introductie van VTM Van een Nederlandstalig monopolie

van de BRT kon gesproken worden in de tijd van "Schipper naast Mathilde". Doch deze is sedert lang voorbij. De verankering van de objectiviteitsverplichting inzake informatie in "het" BRT-monopolie mist feitelijke grondslag, en deze hoedanigheid zou overigens er de meest wezenlijke grondslag niet van kunnen uitmaken. Uit de vergelijking in de wereld blijkt ook, dat een monopolie geenszins leidt tot objectiviteit: in vele landen zijn de monopolistische overheids-omroepen de slaafse dienaren van de politiek van de heersende machthebbers. Noch begripsmatig, noch in de feiten volgt de objectiviteit van de informatie als juridische verplichting uit de omstandigheid dat één omroep - ongeacht zijn juridische vorm - een absoluut of betrekkelijk monopolie heeft.

Nochtans kan de verplichting tot objectiviteit niet overtuigend worden gerelativeerd door een beroep op de beginselen die de Raad van State heeft ontwikkeld in de zaak Lenaerts (19). In dit vaak geciteerde - en nog vaker misbruikte - arrest heeft ons hoogste administratief rechtscollege, noch min, noch meer gesteld, dat in een openbare dienst die opdrachten vervult in de sfeer van de vrijheid van meningsuiting, gestreefd mag worden naar een neutraliserend evenwicht in levensbeschouwelijk en politiek opzicht onder de groep van leidinggevende ambtenaren die hiërarchisch de bevoegdheid hebben de opdrachten van deze openbare dienst te richten, voor zover deze bevoegdheid betrekking heeft op de inhoud van deze opdrachten, en deze overweging een marginaal criterium blijft bij de keuze van een geschikte kandidaat voor een leidinggevend ambt. Het arrest in de zaak Lenaerts is geenszins een vrijbrief voor persoonlijk geëngageerde démarches van individuele journalisten verbonden aan de openbare omroep, noch verleent dit arrest de beheersorganen, de hiërarchie en de journalisten van de BRT de vrijheid de objectiviteitsverplichting te beperken tot het neutraliserend evenwicht van uiteenlopend partijdig informatief optreden. Men mag niet uit het oog verliezen, dat de "geest van strenge objectiviteit" in de wet van 18 mei 1960 de "onpartijdigheid" heeft vervangen in de wet van 18 juni 1930, te samen met de invoering van het absolute en onvoorwaardelijke verbod van enige voorafgaande censuur van de regering. In de verhouding tussen het hoogste executieve gezag op nationaal en nu ook op communautair vlak enerzijds, en de openbare instelling anderzijds, is de strenge objectiviteit van de informatie de keerzijde van de hoogst wenselijke autonomie van de openbare omroep t.a.v. de oogmerken van de meerderheid die het beleid voert. De regeringen kunnen en mogen niet preventief ingrijpen in de verzorging van de informatie en de openbare omroep tot zgn. gezagsvriendelijkheid dwingen. De objectiviteitsverplichting moet bovendien ook verhinderen, dat de informatieve uitzendingen van de openbare omroep de rol zouden vervullen die in een politieke democratie toekomt aan de oppositie en de vrije pers. Deze grenzen moeten worden geëerbiedigd: zij zijn op termijn wezenlijke randvoorwaarden voor de beveiliging van de hoge mate van autonomie die de openbare omroep nu statutair geniet. Dat deze autonomie geduid wordt als een verzuilde autonomie (20), kan niet aan de juridische structuur worden verweten, doch enkel aan de politieke zeden.

De relatie tussen objectiviteit en censuurverbod is echter niet de meest fundamentele grondslag voor deze verplichting. Deze moet gezocht worden in het openbare dienstkarakter van de BRT binnen een democratische samenleving. Deze twee componenten mogen niet van elkaar worden gescheiden. Als open-

bare dienst moeten de beheersorganen, de hiërarchie en de journalisten het "keurslijf" van de objectiviteit gedogen, omdat zij niet voor eigen rekening handelen in het raam van een vrij gekozen project. Ook binnen het te behouden en te versterken autonomiestatuut moet de openbare dienst voor radio en televisie de beperkingen aanvaarden en realiseren, eigen aan de haar toevertrouwde opdracht boven alle particuliere belangen van personen of politieke, levensbeschouwelijke en maatschappelijke strekkingen. Informeren is echter niet van nature een openbare dienst. Zelfs de defensie is dat niet: de stadstaten in het Italië van de renaissance waren zeer tevreden met hun huurlingenlegers. Het openbare dienstkarakter van informatie via radio en televisie stoelt op de wil van de decreetgever een omroepinstituut te behouden als openbare dienst. De objectiviteit van de informatieve uitzendingen vindt zijn grondslag echter niet in dit openbare dienstkarakter alleen.

In vele landen wordt van de openbare omroep immers verwacht, dat hij de zeer gezagsgetrouwe spreekbuis zou zijn van het regime dat aan de macht is. Doch dit zou contradictorisch zijn met de werking ervan in een democratische samenleving. Het is de onafscheidelijke binding tussen deze twee elementen die leidt tot de onontwijkbare conclusie, dat alleen een juist begrepen objectiviteit het centrale beginsel kan zijn bij de verzorging van informatieve opdrachten door een openbare dienst binnen een democratische samenleving. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft in verschillende arresten een omstandige en normatieve omschrijving gegeven van de eigenschappen van een dergelijke samenleving (21). Zij wordt niet absoluut gedomineerd door de visie van de meerderheid; de meerderheid staat niet boven de grenzen die o.m. door de fundamentele rechten en vrijheden aan haar beleidsbevoegdheid worden gesteld. Een democratische samenleving is pluralistisch en verdraagzaam; zij laat alle gedachtenstromingen toe hun stem te verheffen. In een democratische rechtstaat moet de burger bovendien in staat worden gesteld in vrijheid, dus niet misleid door eenzijdige informatie, te participeren aan de samenstelling van 's lands wetgevende organen (22). Als persoon heeft hij bovendien het recht zijn sociaal gedrag te oriënteren volgens een betrouwbaar beeld van de werkelijkheid van de hem omringende wereld (23).

De BRT heeft als openbare dienst de opdracht te informeren in het raam van een democratische samenleving, gestoeld op de eerbiediging van de fundamentele rechten en vrijheden. Deze vaststelling leidt onontwijkbaar tot de conclusie, dat deze informatie op de een of andere wijze objectief moet zijn. Het begrip objectiviteit blijft in deze zin ongelukkig gekozen, dat het op de letter geïnterpreteerd journalistiek niet realiseerbaar is, ten gevolge van de beperkingen van de menselijke waarneming en kennis, ten gevolge van de beperktheid van de menselijke en logistieke middelen, ten gevolge van het onvermijdelijke van vergissingen. Vandaar dat de wil van de wetgever vertaald moet worden in een veelvoud van andere begrippen, waarvan de voornaamste zijn: geloofwaardigheid (24), veelzijdigheid (25) en onpartijdigheid.

Objectieve informatie moet betrouwbaar zijn. Toen na afloop van de oorlog om de Falklands de BBC van de regering van Margaret Thatcher het verwijt (het eerste in een lange reeks) te horen kreeg, dat de berichtgeving over de feitelijke toedracht van de krijgsv verrichtingen, inclusief de Britse verliezen, demoraliserend kon inwerken op het thuisfront en nuttig was voor de Argentijnen, heeft de

BBC zich verdedigd met de mededeling, dat zij tijdens de tweede wereldoorlog steeds en vooral in de eerste oorlogsjaren de ene geallieerde nederlaag na de andere heeft bericht en verspreid over gans bezet Europa. De geloofwaardigheid die zij daaruit putte, toen het tijt keerde, was van niet te onderschatten betekenis in de psychologische oorlogsvoering tegen nazi-Duitsland. Geloofwaardigheid verwerf je als omroep niet, wanneer je niet altijd geloofwaardig bent. De beperktheid van de beschikbare middelen echter heeft tot gevolg, dat de openbare omroep in Vlaanderen in ruime mate beroep moet doen op mededelingen en reportages opgesteld of gemaakt door personen vreemd aan de openbare omroep. Vandaar dat de Voorschriften, Gebruiken en Aanbevelingen veel belang hechten aan de controle op en de onderlinge vergelijking van de beschikbare bronnen (26). Feiten moeten werkelijkheidsgetrouw worden weergegeven; meningen en standpunten mogen in samenvattingen en montages niet worden vervalst (27). Deze vereiste van juistheid van de informatie - voorwaarde voor de betrouwbaarheid - is een rechtstreeks gevolg van de werking van de openbare omroep in een democratische samenleving, waarin het oordeel van de bevolking moet kunnen steunen op een getrouwe weergave van een veelheid van maatschappelijke verschijnselen en van de reacties hierop door de verschillende georganiseerde strekkingen en gedachtenstromingen. Een politieke democratie kan in wezen niet steunen op misleiding van de openbare mening; van de openbare omroep mag de burger verwachten een betrouwbaar relaas te krijgen van de werkelijke toedracht van de nieuwsfeiten.

Deze opdracht vergt een hoge mate van deskundigheid van het journalistiek personeel. Duiding van de reacties in de Islamietische wereld op sommige passages uit de Satanische Verzen is niet mogelijk door iemand die niet vertrouwd is met de leer van de Islam. De kennis van de context van de onderscheiden nieuwsfeiten is een wezenlijke voorwaarde om hieromtrent juist en begrijpelijk te berichten. Het behoort tot de verantwoordelijkheid van de beheersorganen en van de hiërarchie te waken over de intellectuele kwaliteit van de kandidaat-journalisten en ruimte te scheppen voor hun permanente vorming.

Objectieve informatie moet ook veelzijdig zijn. Meer dan ooit worden de redacties dagelijks overspoeld door een toevloed aan nieuwsfeiten, die niet allemaal gemeld kunnen worden, en onder de geselecteerde moet worden uitgemaakt welk relatief belang eraan zal worden gehecht bij de samenstelling van een nieuwsbulletin. Dit betekent dat afstand wordt gedaan van subjectieve en persoonlijke voorkeuren en belangstellingsferen. Deze moeten wijken voor een objectiverende benadering van het relatieve belang van nieuwsfeiten. Nochtans zal iedereen moeten toegeven, dat geen onbetwistbare ijking mogelijk is: de redacties zijn beperkt door het aanbod, door de tijd, door de aard van het medium en het beschikbare materiaal (beelden op televisie b.v.). Bovendien is er geen vaste maatstaf om b.v. het relatieve belang van een artistieke of sportieve gebeurtenis af te wegen tegen de politieke actualiteit in binnen- en buitenland. Ook zullen niet steeds dezelfde maatstaven kunnen worden gehanteerd. Op ogenblikken van relatieve politieke rust, zullen andere items ruimer aan bod kunnen komen, die dan weer moeten wijken op ogenblikken dat de politiek de hoogste aandacht moet krijgen: b.v. na verkiezingen, bij regeringsvorming of -crisis enz. Tentatief kunnen slechts enkele uitgangspunten worden geformuleerd, die geen regels zijn, doch criteria waaraan het informatief beleid van de openbare

omroep retrospectief kan worden getoetst.

De BRT is de openbare omroep voor een gegeven gemeenschap. Het belang van nieuwsfeiten moet worden gerelateerd aan de aandachtspunten inzake informatie van de bevolking. Dit brengt met zich, dat binnen deze gemeenschap te situeren gebeurtenissen relatief een aandacht kunnen krijgen, die zij niet zouden hebben, indien dezelfde gebeurtenis zich elders had afgespeeld. Dit is een algemeen vastgesteld fenomeen: het hemd is nader dan de rok. Ook de BBC ontsnapt niet aan deze algemeen aanvaarde afweging. Om dezelfde reden krijgen politieke ontwikkelingen in eigen land een bijzondere plaats, die zij vanuit een strikt supranationaal of mondiaal oogpunt niet verdienen. De BRT informeert in de eerste plaats voor de Vlaamse Gemeenschap. Bovendien heeft de openbare omroep een opdracht van vorming. Dit brengt met zich dat het relatieve belang van de informatie over zeer onderscheiden "werelden", zoals de levensbeschouwingen, de cultuur, de politiek, de economie, de sport enz. .. niet de gemiddelde waardenschaal en de belangstelling van de bevolking hoeft te clicheren: de openbare omroep mag zeker zijn toevlucht niet nemen tot een gemakkelijke sensatie-journalistiek, doch moet blijven berichten over zoveel mogelijke "werelden". In dat perspectief kan ook een passende ruimte worden voorbehouden aan informatie over ontwikkelingen buiten Europa, in het bijzonder in de derde wereld.

Het derde beginsel is dat van de onpartijdigheid van de informatie (28). Het is een verplichting die niet alleen rust op de openbare omroep doch ook op de niet-openbare televisieomroep. In punt 8 van de Voorschriften, Gebruiken en Aanbevelingen wordt de radio- en televisiejournalist verboden een eigen standpunt in te nemen of de indruk te wekken de standpunten die hij weergeeft aan te kleven. Dit is de verplichting tot persoonlijke onpartijdigheid. In het arrest van de Raad van State in de zaak D. Buyle (29) wordt de eerbied voor ieders overtuiging als grondslag genoemd voor deze verplichting (30). De radio- en televisiejournalist moet zich onthouden van handelingen die het publiek kunnen doen twijfelen aan zijn onpartijdigheid. In het concrete geschil betekent dit voor de Raad van State, dat de beoordeling van de politieke toestand door een segment van de publieke opinie - ook niet in vraagvorm geformuleerd - het stramien van een interview mag beheersen: een interview voor de BRT moet immers niet alleen in zijn geheel een objectief karakter hebben, maar ook in de vraagstelling zelf. De manier van presenteren mag geen blijf geven van vooringenomenheid. In een arrest van 12 september 1975 in de zaak Van den Daele had het Hof van Cassatie nochtans overwogen dat de begrippen "objectiviteit en afwezigheid van politieke tendensen of stellingen niet mogen worden verward. Een reportage die een politieke tendens vertoont, komt niet noodzakelijk aan objectiviteit te kort" (31). Persoonlijk ben ik van oordeel, dat deze hoogste rechterlijke uitspraken niet tegenstrijdig zijn. Het Hof van Cassatie spreekt zich in deze passage niet uit over de vraag of de journalist bij het realiseren van een reportage vooringenomen mag zijn (quod non), doch over de vraag of onpartijdige informatie als expliciete of impliciete conclusie een politieke tendens kan doen blijken. Deze laatste vraag wordt door het Hof van Cassatie terecht positief beantwoord en niet noodzakelijk strijdig geacht met de objectiviteit. Wie een werkelijkheidsgetrouwe reportage maakt over ernstige en systematische schendingen van de mensenrechten onder een bepaald regime, zal bezwaarlijk de "in-

druk" van afkeurenswaardigheid van deze praktijken en van dat regime kunnen vermijden. Het is een reportage met een duidelijke tendens, doch zij zal slechts dan niet objectief zijn, wanneer zij werd gemaakt op basis van onjuiste bronnen of onbetrouwbare getuigen of wanneer het primaire materiaal tendentiekus werd verknipt en gemonteerd. De Raad van State spreekt op dit punt het Hof van Cassatie niet tegen. Hij zegt niet, dat de waarheid steeds in het midden ligt, doch dat het optreden zelf van de journalist niet voor het evenwicht mag zorgen in een vraaggesprek. In maatschappelijke discussies over aangelegenheden waarover de openbare mening is verdeeld, moet de onpartijdigheid worden gevonden, door op een evenwichtige wijze de stem te laten horen van alle relevante opinies. De repliek komt toe aan de woordvoerders van deze opiniestromingen, niet aan de journalist van de omroep.

Aldus bestaat de verplichting tot onpartijdigheid uit twee elementen : het verbod voor de journalist blijk te geven van vooringenomenheid of die indruk te wekken bij de verslaggeving over nieuwsfeiten of bij een vraaggesprek enerzijds, en de verplichting over alle politieke en maatschappelijke vragen die deel uitmaken van het democratisch debat in de meest ruime zin een zo breed mogelijke waaier van relevante standpunten te registreren en getrouw weer te geven. Het latijnse adagium : *audi et alteram partem* is een wezenlijke vereiste voor een behoorlijke rechtsbedeling ; het is tevens een onontwijkbare verplichting voor elke omroep die in een gegeven samenleving een geprivilegieerde positie bekleedt hetzij als openbare, hetzij als private omroep. Dit streven naar evenwicht bij het ter sprake brengen van standpunten vereist enerzijds afwezigheid van vooringenomenheid - dit is iets anders dan lijdzaamheid, angstvalligheid - bij de journalist, en anderzijds de verplichting alle relevante standpunten in een actueel debat aan bod te laten komen, hen tenminste daartoe de gelegenheid te bieden. Deze verplichtingen legt ook het Supreme Court op aan de private vergunninghouders voor radio en televisie in de zo op *freedom of speech* bedachte Verenigde Staten (32).

Na de grondslag en de elementen van de objectiviteitsverplichting inzake informatie te hebben belicht, stelt zich de vraag of deze verplichting alle andere rechtmatige beperkingen aan de vrijheid van meningsuiting primeert, die andere openbare of private belangen beschermen tegen misbruiken van de vrijheid van meningsuiting.

Om rechtmatig te zijn, moeten deze beperkingen volgens het E.V.R.M. aan drie voorwaarden voldoen : zij moeten neergelegd zijn in een algemene, voldoende duidelijke rechtsnorm. Zij moeten verder één van de oogmerken dienen die in paragraaf 2 van artikel 10 van dit verdrag zijn opgesomd. Deze zijn : 's lands veiligheid, territoriale onschendbaarheid of openbare veiligheid, de bescherming van de openbare orde en het voorkomen van strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden, de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen, om de verspreiding van vertrouwelijke mededelingen te voorkomen of om het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht te waarborgen. Doch niet alle wetgeving die met één van deze oogmerken de vrijheid van informatie of meningsuiting beperkt, is verenigbaar met het E.V.R.M. Deze beperking moet bovendien nodig zijn in een democratische samenleving. Zoals hoger reeds gesteld wordt met deze begrippen bedoeld : een dwingende sociale behoefte in een open, verdraagzame, pluralis-

tische samenleving die confrontatie van opvattingen en standpunten niet schuwt, ook wanneer deze door de overgrote meerderheid worden afgewezen. Juridisch wordt deze laatste voorwaarde vertaald in de vereiste van evenredigheid tussen het nastreefde doel en de indringendheid van de beperking aan de vrijheid van informatie en meningsuiting, gesitueerd in een open en verdraagzame samenleving (33).

De tekst van artikel 10 E.V.R.M. wordt hier als een referentiekader gebruikt, vermits de BRT als openbare instelling moet worden beschouwd als een regering-organisatie in de zin van art. 25 van dit Verdrag en dus nooit "als slachtoffer" de lange weg naar Straatsburg kan bewandelen. Overigens heeft het Arbitragehof geoordeeld (34), dat een publiekrechtelijke persoon zich niet kan beroepen op de fundamentele vrijheden die de Grondwet aan private personen garandeert. In de uitoefening van de hem of haar verleende opdracht is de journalist van de openbare omroep verder een ambtenaar, die zijn taak niet voor eigen rekening vervult.

De vraag luidt echter: kan de BRT zich in een geschil beroepen op haar verplichting tot strenge objectiviteit als verweer in een kort geding of voor een rechter ten gronde gericht tegen een informatieve uitzending die b.v. rechten van anderen in het gedrang brengt?

De arresten in de zaak Van den Daele van het Hof van Cassatie en van het Hof van Beroep van Gent (35) én vooral de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (36) hebben hieromtrent een duidelijk antwoord gegeven. Materiële en zelfs morele belangen van overheidsinstellingen en van private personen mogen in een democratische samenleving wijken voor het in de media gevoerde debat, op voorwaarde dat het onderwerp ervan van algemeen belang kan worden geacht voor de gemeenschap van vrije burgers in een open, democratische samenleving. Daartegenover is het evident - vermits ook dienstig voor het informatieve oogmerk - dat in alle gevallen, de persoonlijke levenssfeer en de persoonlijkheidsrechten van private personen moeten worden geëerbiedigd, volgens de algemeen bekende regels die hiervoor gelden, krachtens de wet of krachtens de rechtspraak die de leemten in de nationale wetgeving ondervangt door toepassing te maken van de algemene burgerrechtelijke zorgvuldigheidsregel. Zo moeten hoge bomen gedogen, dat zij meer wind vangen. Dit leidt tot het besluit, dat de strenge objectiviteit in de informatie, waartoe de openbare omroep is gehouden, in wezen geen dimensie toevoegt aan de algemene op wet en recht gestoelde regels die de grenzen bepalen van een verantwoordelijke journalistiek in een open, democratische samenleving.

NOTEN

(1) Artikel 28, § 1 van deze wet; B.S. van 21 mei 1960.

(2) Artikel 3 van deze wet; B.S. van 23-24 juni 1930.

(3) Artikel 23, § 1 van dit decreet; B.S. van 25 januari 1980.

(4) Artikel 9, § 2 van dit decreet; B.S. van 19 maart 1987.

(5) De belangrijkste geraadpleegde werken zijn: J. CEULEERS (1986), Objectiviteit in de radio- en televisieuitzendingen, (noot onder R.v.St., 21 september 1984), *T.B.P.*, 185-187; J. DE GROOF (1983), Benadering van de objectiviteitsverplichting van de openbare omroep, *Over Ether en Inkt*, Brussel, Cepass-documenten, 3-4, 194-217; Id., *Le droit à l'information et le devoir d'objectivité du service public de la radiodiffusion*, *Adm.Publ.*, 1985, 265-289; W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH (1961-62), Het rechtsstelsel van radio en televisie en de grondwettelijke vrijheden,

- R. W., 2337-2358; A. DEPOND (1968), De wet van 18 mei 1960 houdende oprichting van de Belgische radio en televisie en de vrijheid van informatie, *T.B.P.*, 11-17; id. (1970), *Het radio- en televisiebestel in België*, Zwolle, 72p.; A. MAST (1957-58), Le statut juridique de la radio et les limites de la liberté d'expression, *Rev.dr.int.comp.*, 411-422; K. RIMANQUE (1969-70), De vrijheid van informatie en de vrijheid van mening in verband met de uitzendingen van radio en televisie, *R.W.*, 1601-1660; H. VAN PELT, (1975) *De omroep in revisie; Ontwikkeling van het radio- en televisiebestel in Nederland en België*. Leuven, Acco, 398p., inz. p. 294-304; M. HANOTIAU en A. VANWELKENHUYZEN (1977-1978), La liberté d'expression et ses limitations. La communication audiovisuelle, *Adm.Publ.*, 113-134; J. VELAERS (1987), De informatievrijheid en de strijd tegen het terrorisme pp. 35-105, in *Maintien de l'ordre et droits de l'homme*. Brussel, Bruylant; id., *De juridische vormgeving van de beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, nog niet gepubliceerd doctoraatsproefschrift, 2 dl., p. 487-505; D. VOORHOOF (1984), De Raad van State en de objectiviteitsverplichting van de B.R.T., *Tegenspraak*, 6: 19-27.
- (6) *Arr.Cass.*, 1976, 63.
- (7) *T.B.P.*, 1986, 171-173 (uittreksels met het advies van auditeur).
- (8) M. HANOTIAU en A. VANWELKENHUYZEN, o.c., p. 119-120; A. DEPOND, o.c. in *T.B.P.*, p. 15-17; K. RIMANQUE, o.c., nrs. 48-51.
- (9) K. RIMANQUE, o.c., nr. 30 e.v.
- (10) Artikel 3, 4° en 5° van dit reglement; ontleend aan: *Voorschriften, Gebruiken en Aanbevelingen inzake Radio- en Televisieberichtgeving*, december 1980.
- (11) Artikelen 18, § 2 en 19, § 2 van dit reglement.
- (12) Uitzondering dient te worden gemaakt voor het uitoefenen van functies in de geschreven pers of van een politiek mandaat (artikel 23, § 1, laatste lid van het omroepdecreet).
- (13) Zie o.m.: J. DE GROOF, o.c., in *Over ether en inkt*, p. 197 en 203 en in *Adm. publ.*, p. 269-273; K. RIMANQUE, o.c., nr. 29; A. NAMUROIS, Structures et organisation de la radio-télévision dans le cadre des radio-communications, Genève, *U.E.R.*, 1972, 86; A. MAST, Vrijheid van mening, in *Adm.Lex.*, nr. 3.
- (14) *Gedr.St.*, Senaat, 1958-59, nr. 317; 1959-60, nr. 119; Kamer, 1959-60, nr. 439-4°.
- (15) *Gedr.St.*, Vl. Raad, B.Z. 1979, nr. 14.
- (16) Anders J. DE GROOF, o.c., in *Over Ether en inkt*, p. 196-197.
- (17) Zie Voorschriften, Gebruiken en Aanbevelingen inzake Radio en Televisieberichtgeving, commentaar bij punt 7.
- (18) Zo o.m. A. MAST, o.c., p. 413 e.v.; M. HANOTIAU en A. VANWELKENHUYZEN, o.c., p. 119.
- (19) *R.v.St.*, 25 juli 1968, inzake Lenaerts, nr. 13.122, *Arr.R.v.St.*, 1968, 709.
- (20) Zie J. DE MEYER (1972), Levensbeschouwelijk en politiek pluralisme, in *Miscellanea W.J. Ganshof van der Meersch*, III, Brussel-Parijs, 79-94 (93-94); J. VELAERS, *De juridische vormgeving van de beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, cit. nr. 597; D. VOORHOOF, o.c., p. 21.
- (21) Europees Hof voor de Rechten van de Mens, 7 december 1976, inzake Handyside, *Publications de la Cour européenne des Droits de l'Homme*, Serie A, nr. 24; 26 april 1979, inzake Sunday Times, *ibidem*, nr. 30; 25 maart 1985, inzake Barthold, *ibidem*, nr. 90; 8 juli 1986, inzake Lingsen, *ibidem*, nr. 103.
- (22) Zie artikel 3 van het toegevoegd Protocol van het E.V.R.M.
- (23) K. RIMANQUE, o.c., nr. 9.
- (24) J. VELAERS, o.c., p. 496.
- (25) K. RIMANQUE, o.c., nr. 53; J. VELAERS, o.c., p. 498.
- (26) Regel 7 en 15 van de Voorschriften, Gebruiken en Aanbevelingen.
- (27) *Cass.*, 12 september 1975, *cit.*; zie ook regel 18 van de Voorschriften, Gebruiken en Aanbevelingen.
- (28) Zie o.m. A. MAST, o.c., p. 416-417; J. VELAERS, nog niet gepubliceerd proefschrift, o.c., nrs. 589-590; regels 8 en 16 van de Voorschriften, Gebruiken en Aanbevelingen.
- (29) *R.v.St.*, 21 september 1984, nr. 24.667, *cit.*
- (30) In dezelfde zin J. DE GROOF, o.c., in *Cepess-documenten*, p. 196.
- (31) *Cit.*
- (32) Supreme Court, 9 juni 1969, Red Lion Broadcasting Co. e.a., 395 U.S. 367.
- (33) K. RIMANQUE, i.s.m. B. PEETERS en L. VERMEIRE, *De toepassing van het E.V.R.M. in de Praktijk*. Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, p. 35-38.
- (34) Arbitragehof, 22 januari 1986, arrest nr. 8, rolnr. 9, *B.S.*, 8 februari 1986.
- (35) *Cass.*, 12 september 1975, *cit.*; Gent, 26 april 1973, *R.W.*, 1973-'74, 480 met noot L. GALAUDE.
- (36) Zie de arresten in de zaken: Sunday Times, Barthold en Lingsen, *cit.*

de invloed van de tv-informatie op de wetstraat

manu ruys

De invasie van de televisie-journalistiek in het politieke milieu heeft daar in niet geringe mate de zeden en de gewoonten aangetast en veranderd. Is het de informatie van het publiek en de kwaliteit van het politieke gebeuren ten goede gekomen ?

De televisie heeft, in de allereerste plaats, de politicus uit de onzichtbaarheid gehaald. Voordien was de mandataris hoofdzakelijk bekend op het plaatselijk vlak, in het arrondissement waar hij zijn kiezers had. Hij vertoonde zich al eens op een congres voor enkele honderden partijgangers en militanten ; hij kreeg soms met wat geluk zijn foto in de krant ; men hoorde een enkele keer zijn stem op de radio. Maar het grote publiek kende de meeste politici niet de visu.

De televisie heeft die verhouding grondig gewijzigd. Zij zorgde voor een direct oogcontact. De kijker ontdekte op het scherm een levende mens, hij zag de rimpels, de tics, de echtheid of de geveinsdheid van de glimlach, de eerlijkheid of de valsheid van de blik. De politicus kreeg een vertrouwd, haast familiair gelaat. Het bezorgde hem een onmiddellijk voordeel : hij kon zich voortaan beter verkopen, hij werd opgenomen in de alles overheersende marketingrage.

Het bracht echter ook mee dat een fotogenieke, tv-genieke figuur het beter ging doen dan zijn minder door de natuur bedeelde concurrent. Geen présence hebben op het scherm werd een hachelijke handicap. Aangezien populariteit een essentiële voorwaarde is om de steile politieke ladder met zwier te beklimmen, is de tv een grote, vaak beslissende rol gaan spelen in het succes van de politicus. Zij maakt en breekt reputaties.

De televisie heeft ook diep ingegrepen in de politieke methodes. De tv-journalist met zijn cameraploeg neemt de politicus, die uit een vergadering komt, meteen vast. De geïnterviewde wordt overstelpt met vragen, krijgt de tijd niet om na te denken over het antwoord, ontsnapt niet aan valstrikken, netelige punten, opdringerige suggesties. Een micro kan nog met de hand worden bedekt, maar wie durft het oog van de camera afschermen ?

Hoezeer de politici soms weerloos overgeleverd zijn aan de televisie, blijkt ook uit debatten op het plateau van de studio, waar politiek wordt bedreven in een broeierige atmosfeer, door nerveuze acteurs die bij voorrang bekommerd zijn om de indruk die zij op de kijker maken. Niemand durft er genuanceerd spreken of eventueel zelfs zwijgen, uit vrees dat het publiek het zou interpreteren als lafheid of halfslachtigheid. Men laat zich in een klimaat van "onthullende" journalistiek verleiden tot en vastpinnen op extreme uitspraken, ondoordachte verklaringen waarvan de archiefbeelden maanden, soms jaren later, opnieuw kunnen worden uitgespeeld in een andere context, voor andere doeleinden.

Politici en regeringsleden beseffen niet meer ten volle, hoe zij zich hebben onderworpen aan de dominantie van de televisie. Hoe vaak laten zij de timing en de agenda van hun vergaderingen niet afhangen van de zenduren ? Gewichtige

besprekingen worden overhaast afgerond, om met het communiqué nog tijdig het journaal te kunnen halen.

Een ander aspect van de tv-journalistiek is, dat zij - liefst schokkende of spectaculaire - momentopnamen weergeeft, maar zelden of nooit voor een serene synthese of een evenwichtige balans zorgt. Het negatieve beeld dat het politieke milieu zo gemakkelijk vertoont, wordt nog aangescherpt door een tv-benadering die in de Wetstraat bij voorkeur het bekvechten zal filmen, de sjagrijnigheid van tegenstanders, het groteske nummertje van de komedianten. De tv brengt te weinig het ernstige werk in beeld, ze heeft geen boodschap aan de rustige besprekingen in de commissies, aan de pogingen om een consensus of een vergelijk te bereiken.

Zij vertekent de werkelijkheid, omdat zij meent het conflictbeeld te moeten opzoeken. Daartoe maakt zij overvloedig gebruik en misbruik van het procédé van het verknippen. Ook de journalist van de schrijvende pers moet uit zijn nota's een keuze maken, maar hij heeft de kans een synthese te brengen van wat gezegd of beslist werd. De tv-journalist moet uit gesprekken van tien minuten, een half uur of langer, de enkele seconden halen die inslaan. Dat komt zelden de objectiviteit ten goede en het is vaak doodgewoon oneerlijk en tendentieus. Daarom staan velen, om begrijpelijke redenen, huiverig tegenover het verfilmen van parlementaire debatten. Men vreest dat de tv er niet zal streven naar een overzichtelijke synthese, maar een aaneenschakeling van geroep en slaande zinnen zal brengen. De schrijvende kwaliteitspers beschikt over veel meer ruimte voor informatie, duiding en commentaar dan de tv-nieuwsdienst, die moet werken binnen een strikte tijdslimiet, wat in het nadeel uitvalt van de diepgang en de evenwichtigheid van de informatie.

Televisie is verworden tot showbusiness en de politici spelen daarop in. Zij zullen nooit een invitatie voor een praatprogramma afslaan. Zij zullen zich vernederen om in amusementsprogramma's te mogen optreden. Zij zijn clown, als het publiek dat graag heeft. De tv trekt geen zendtijd uit voor politiek-intellectuele debatten. De vlotte jongens profiteren van de tv. De verstandige die iets te vertellen hebben, komen niet aan de bak.

De Wetstraat legt zich bij die toestanden neer. Zij gedraagt zich als een vragende partij die nederig de tv opvrijt, dankbaar is om wat zij krijgt, bevreesd is om de macht en de arrogantie van journalisten die weten dat zij in de vedettenwereld de politici zijn voorbijgestoken.

De krant brengt informatie die men rustig tot zich kan nemen, laten doordringen, overwegen, herlezen, uitknippen. De tv-nieuwsstroom kolkt snel voorbij: wie neemt het journaal of een politiek debat op video op? De grafieken, de statistieken zijn zo vergeten. De tv is voordelig voor de populaire politicus, die er een instrument in ziet voor zijn propaganda. Ze devalueert echter de problematiek van het beleid tot ontspanning.

De kijker meent ten onrechte dat hij eerlijk en volledig wordt ingelicht. Geen medium kan zoals de tv het publiek manipuleren met beeld en geluid: wat is er gemakkelijker dan de Ijzerbedevaart te compromitteren door in het journaal in overdreven mate beelden te vertonen van nazi-jongens en punks?

De tv heeft de politiek dichter bij de burger gebracht, maar niet sympathieker gemaakt. Ze toont hoe media-geil de politici zijn. Ze heeft het prestige van de politiek niet verhoogd. Ze heeft de informatie-waaier verruimd, maar kwalitatief niet

verbeterd. De toenemende commercialisering van de media-sector stemt pessimistisch. De staatsomroep die het niet moet hebben van advertentie-inkomsten en dus niet moet inspelen op de minder fraaie verlangens van het kijkerspubliek, zou voor een kwalitatieve en eerlijke informatie kunnen zorgen, maar dat gebeurt te weinig. Er zijn te veel gevallen bekend van tv-informatie die enkel inspeelt op sensatie, of misbruikt wordt om politieke gedachten te verkopen of partijen te dienen.

Kan het anders? Is er nog hoop op een onafhankelijke omroep, die deontologisch sterk staat en degelijk professioneel werk aflevert, afstandelijk informeert, niet manipuleert en zich evenmin laat manipuleren?

distantie en objectiviteit in het televisienieuws

luc van poecke

INLEIDING

Elders hebben we trachten te schetsen hoe objectiviteit het stilistisch effect is van een aantal institutionele en organisationele eisen die hun invloed hebben op het taalgebruik van de journalist (cf. Van Poecke 1988; cf. ook : Van Poecke 1987). De journalist dient met distantie de feiten te brengen, zodat deze a.h.w. voor zichzelf spreken, waarna, door middel van duiding en opiniëring, de burger zich een mening kan vormen en kan bepalen hoe te handelen. We hebben er toen op gewezen, gebruik makend van de inzichten van Gouldner (1976), dat de heersende opvatting over objectiviteit en onze sacralisering van de feiten (*facts are sacred, comment is free*) kaderen in het moderne rationalistische discours, dat sinds het protestantisme en de Verlichting de organisatie van ons weten bepaalt : de moderne mens bevrijdt zich van allerlei externe autoriteiten en interne machten (zoals zijn emoties) en wil zijn eigen meester zijn. Dit betekent dat geen enkele instantie nog mag tussenkomen tussen enerzijds de feiten en anderzijds het rationele oordeel. Op die manier tekent zich het moderne discours af bestemd voor een rationeel en geletterd publiek.

DE JOURNALISTIEKE STIJL IN HARD NEWS

In de selectie van de gebeurtenissen en hun verwerking tot nieuws zullen nu bovengenoemde eisen hun invloed laten gelden. Feiten dienen vooreerst ont- daan te worden van het bijkomstige, het toevallige, het subjectieve, kortom van datgene wat voor het rationele oordeel irrelevant is. Wat voorvalt wordt dan ook uit zijn alledaags beleefde werkelijkheid gelicht (decontextualisatie) en nu opnieuw geordend en verwerkt, waarbij nu alles wordt geabstraheerd, geobjectiveerd en generaliseerd (recontextualisatie) (cf. Gouldner 1976; Altheide en Snow 1979: 90).

Niet alleen worden de feiten uit de werkelijkheid gelicht zoals ze door diegenen die erbij betrokken waren, werden beleefd, maar ook wordt, ten tweede, iedere mogelijke onmiddellijke communicatieve context tussen zender en ontvanger, de journalist en zijn publiek, overstegen. Dit heeft niet alleen te maken met het feit dat we hier te doen hebben met massacommunicatie, maar ook en zelfs in de eerste plaats, met de specifieke eisen van het moderne discours. Concreet betekent dit o.m. dat nieuws per definitie kennis brengt die het particuliere overstijgt, waarbij derhalve een publiek aangesproken wordt dat afstand kan nemen van onmiddellijke interesses, en dus interesse kan opbrengen voor wat het ogenschijnlijk niet direct aanbelangt. ' News has a cosmopolitanizing influence', aldus Gouldner (1976: 90), 'fostering more ready transcendence of the immediate and the local'. Dit overstijgen van de onmiddellijke communicatieve context impliceert tevens dat de journalist zichzelf als concreet individu (met zijn

persoonlijke opinies, interpretaties, interesses en emoties...) volledig uit zijn tekst dient te evacueren, en dat de ontvanger wordt aangesproken als iemand die tot dezelfde afstandelijkheid in staat is. Dat men zich kan losmaken van de eigen opinies impliceert tevens dat men het standpunt van de tegenpartij kan innemen, wat men terugvindt in de opvatting over objectiviteit als 'fairness', 'balance', het laten aan bod komen van het gezichtspunt van alle partijen (cf. Tuchman 1978: 161).

Kortom, in plaats van de spontaneïteit van de dagelijkse communicatie, krijgen we een onpersoonlijk taalgebruik, waarbij, vermits zender en ontvanger niet beschikken over een onmiddellijke gemeenschappelijke context, in de tekst alle nodige informatie dient gegeven en geëxpliciteerd te worden, wat een complexe syntaxis noodzakelijk maakt.

In de wetenschappelijke literatuur zijn er nu diverse discours- en stijltypologieën aanwezig die kunnen gehanteerd worden om het taalgebruik te beschrijven dat een journalist dient te hanteren om deze distantie en objectiviteit te connoteren. Men kan b.v., zoals Gouldner (1976) doet, grijpen naar Bernsteins gradueel onderscheid tussen de *elaborated code*, die alleen de dominante middenklasse machtig is, distantie connoteert en die o.m. gekenmerkt wordt door complexiteit en expliciteit, en de *restricted code*, die gehanteerd wordt door de middenklasse en de lagere klassen, groepsolidariteit connoteert en gekenmerkt wordt door een eenvoudig, direct en op de context steunend taalgebruik (cf. Bernstein 1971). Of men kan, wat wij in deze bijdrage zouden willen doen, het graduele onderscheid hanteren tussen een *nominale* en een *verbale* stijl, waarbij een stijl meer naar het nominale tendeert naargelang hij meer nominale constructies, zelfstandige naamwoorden, adjectieven en voorzetsels bevat, en meer verbaal is naarmate hij meer werkwoorden, persoonlijke voornaamwoorden en bijwoorden bevat (Brown en Fraser 1979: 49). De stijl die de journalist hanteert, is duidelijk de nominale stijl, wat trouwens blijkt uit de volgende beschrijving :

The nominal style is likely to be more monotonous, less personal and more formal. It appears to be a carefully considered and closely monitored production. The verbal style, on the other hand, is characteristic of spontaneous, unreflective speech. It is immediate, informal and varied. Carrol (1960) found that nominal passages were described by judges as impersonal, remote and rational, while verbal passages were felt to be personal, intimate and emotional (Fielding en Fraser 1978: 226).

Dit alles nu heeft slechts betrekking op kwaliteitskranten en het *hard news* dat ze brengen, d.w.z. nieuws over en vanuit de instituties (politiek, economie, sociaal nieuws, religie, kunst, cultuur, wetenschap...), waarbij de feiten weergegeven worden vanuit het perspectief van deze instituties (het door vele auteurs aangeklaagde 'official source perspective' - cf. Snow 1983: 47-48; cf. o.m. ook nog Fishman 1980; 1982). De nonnarratieve tekstvorm, die bekend staat als de 'Inverted Pyramid Form', waarin *hard news* wordt gebracht, maakt hierbij een accurate en efficiënte feitenweergave mogelijk. De feiten worden niet chronologisch verteld, maar weergegeven volgens een relevantiestructuur: de sequentie "*headline, lead, body*" geeft de feiten weer in afnemende algemeenheid, informatiewaarde en recentheid (cf. van Dijk 1985; 1988). De nominale stijl

die hierbij gehanteerd wordt, realiseert twee doelstellingen : hij connoteert distantie en objectiviteit en maakt het mogelijk een maximum aan informatie in een zo klein mogelijke ruimte (of tijdsbestek) te geven. Dat deze stijl de leesbaarheid (resp. beluisterbaarheid) van het nieuws niet bevordert, wordt constant aangeklaagd (1). Kwaliteitskranten en het nieuws dat ze brengen, zo wordt dan ook gezegd, zijn voorbehouden aan de intellectuele middenklasse, waardoor een groot gedeelte van de bevolking, die dit nieuws afwijst als "oninteressant, want onverstaaanbaar, slechts te verstaan door mensen met een hogere opleiding" (Strassner 1975: 91), verstoken blijft van de informatie op basis waarvan ze deel kunnen nemen aan het democratisch besluitvormingsproces (zoals de Verlichting dit zag).

TELEVISIE: DE GROTE BOEMAN ?

'Le journal n'est qu'un journal d'opinion pour quelques uns', aldus Bourdieu (1979: 515), die erop wijst dat de massa zich richt naar de televisie en naar de populaire pers. In deze pers wordt geen nieuws gebracht maar 'des nouvelles', *soft news*, d.w.z. feiten of die aspecten van feiten die in het rationele discours dat *hard news* kenmerkt, als irrelevant worden geacht (faits divers, human interest stories, sensatie- en roddelnieuws, verteld in een levendige, direct-verbale stijl). Wat televisie betreft, kent men in dit verband de klachten, ze werden trouwens door Postman (1986) gepopulariseerd : televisie, het massamedium bij uitstek, is tevens het amusementsmedium bij uitstek. De afstand die door de kwaliteitskrant wordt gecreëerd, verdwijnt omwille van 'the viewers participatory experience', aldus Gouldner (1976: 164), voor wie het medium dan ook geen cultureel apparaat is, maar behoort tot Enzensbergers bewustzijnsindustrie.

Wat specifiek het televisienieuws betreft, stelt men dat het weliswaar populair en druk bekeken is, maar dat velen het om oneigenlijke redenen bekijken (als een ritueel), waarbij ze door de pseudorealiteit van het beeld de subjectieve indruk hebben goed geïnformeerd te zijn, terwijl in werkelijkheid het beeld de aandacht van het woord afleidt en de informatie-overdracht verhindert (cf. Nordens-treng et al. 1972; Wember 1983; Strassner 1982: 388 e.v.).

Verder wordt aan het beeld verweten dat het het rationeel-gedistantieerde oordeel vervangt door het direct-emotionele. Zo vindt Gouldner (1976: 169) dat televisie het 'rational criticism' heeft vervangen door een 'dramaturgical criticism'. Wember (1976) meent dat televisiejournalistiek de kijker bestookt met boeiende-prikkelende beelden, die de kijker niet rationeel aanspreken. Voor Brunner (1984) is televisiejournalistiek niet geschikt om ideeën weer te geven, en leidt ze onontkomelijk tot dramatisering en personalisering :

Plakative, einfache Information ist fernsehgerechter als Information die kompliziert, strukturiert, und vieldimensioniert ist (Brunner, 1984: 18).

In zijn bespreking van de Amerikaanse televisie wijst Snow (1983: 125 e.v.) erop dat deze gebaseerd is op stereotypering, op het naar voren schuiven van het modale Amerikaanse waarden- en normensysteem en op amusement. Ook in het televisienieuws komt dit tot uiting : de journalist verschijnt als een kruisvaarder (in naam van deze waarden en normen - cf. ook : Kreiling 1981: 52) en men

legt de nadruk op het dramatische, de confrontatie, het conflict. Ook voor Snow is het zo dat omwille van het beeld de kijker niet langer rationeel aangesproken wordt, maar wel emotioneel:

Television news emphasizes moments in time, particularly emotional moments, rather than stressing historical sequence. The idea is that given the importance of news film or tape, emphasis is placed on involving the viewer in the emotion of the moment rather than interpreting events as part of a chronological sequence with historical significance (Snow 1983: 130).

Bij dit alles wordt tevens opgemerkt dat, vermits televisie een audiovisueel medium is, het beeld hier oppermachtig is. In zijn analyse van het BBC-nieuws, spreekt Schlesinger (1978: 128 e.v.) van de 'pictorial imperative' die bij televisiejournalisten leeft, en wel in die zin dat, overigens juist zoals in de populaire pers, feiten waar beelden bij getoond kunnen worden, vaak meer aandacht krijgen dan gebeurtenissen waarvan geen beelden zijn, en dat zelfs gebeurtenissen die weinig of geen nieuwswaarde hebben, toch geselecteerd worden omwille van hun 'picture value'. Dit alles om te vermijden dat televisienieuws slechts 'radio with a light to read by' of 'a radio report with the reporter in vision' zou zijn.

Zoals men ziet: kommer en kwel. De vraag kan nu echter gesteld worden of dit niet een eenzijdige visie op televisiejournalistiek is.

HET GROTE MISVERSTAND

Ongetwijfeld zijn er wezenlijke verschillen tussen de natuurlijke taal en het beeld, en evenmin valt te betwijfelen dat de aard en de presentatie, de lectuur en het begrijpen van het nieuws in de krant (als gedrukt medium een *ruimtelijk* medium) anders is dan bij televisie (als audiovisueel medium een *temporeel* medium) (2). We hebben echter de indruk dat in heel deze discussie er een constante verwarring is tussen enerzijds het tekensysteem (woord vs. beeld), de gebruikte communicatietechnologie en het medium - elk met hun mogelijkheden en beperkingen - en anderzijds het *gebruik* dat men van deze factoren maakt. Wat we m.a.w. in wat volgt zullen trachten aan te tonen, is dat, zowel als in de pers verschillende journalistieke discours mogelijk zijn, ook het televisiejournaal verschillen kan vertonen.

Om deze stelling te verduidelijken, zouden we willen beginnen met te wijzen op het interessante onderzoek dat Oomen (1985) heeft gedaan naar de relatie tussen woord en beeld in enerzijds de Duitse *Tagesschau* en anderzijds het Amerikaanse *ABC News*. Oomen vertrekt hierbij van een discours-typologie die perfect past in diegene die wij hierboven hebben gemaakt. Zij maakt nl. een graadueel onderscheid tussen twee types, waarvan het eerste gekenmerkt wordt door wat *autonome communicatie* wordt genoemd. Hier geldt het principe 'meaning is in the text', wat betekent dat, vermits de tekst niet op een onmiddellijke gemeenschappelijke context kan steunen, hij op een expliciete en consistente manier de informatie dient te presenteren. Het tweede discours wordt gekenmerkt door *niet-autonome communicatie*, d.w.z. 'meaning is in the context': de tekst steunt op een concrete gemeenschappelijke context en kan der-

halve veel impliciet blijven. Het eerste discours heb ik elders (Van Poecke 1987) het discours van de *letter* genoemd (wat niet noodzakelijk samenvalt met de geschreven taal); het tweede dat van de *stem* (wat niet noodzakelijk samenvalt met de gesproken taal). Dit onderscheid vindt men ook terug bij Oomen :

In der Tradition der Schriftlichkeit, in der der Text eine weitgekende Autonomie gewinnt, ist die Haltung des Sprechers Distanz, und zwar Distanz sowohl gegenüber seinem Text, der sich in logisch-chronologischen Sequenzen entwickelt, als auch Distanz gegenüber seinem Hörer, den er mit scheinbar kühler Sachlichkeit und unter Vermeidung jeder Emotionalität informieren möchte. Der Erzähler dagegen, der in einer Tradition der Mündlichkeit steht, is involviert. Er berichtet aus der Perspektive seines eigenen Erlebens. Indem er an den gesunden Menschenverstand, an allgemein menschliche Erfahrungen appelliert, indem er Sinnlich vorstellbare Details zitiert, sucht er auch den Zuhörer zu involvieren, und zwar durchaus nicht nur intellektuell, sondern auch emotional (Oomen 1985: 156-157).

Zoals gezegd, heeft Oomen, gewapend met dit onderscheid, het discours van de *Tagesschau* vergeleken met dat van *ABC News* (o.m. het verslag dat door beide werd gemaakt van een terroristische aanslag). In de *Tagesschau*, aldus Oomen, domineert het autonoom, geletterd discours met de kenmerkende distantie en onpersoonlijkheid in de presentatie, en waarbij het beeld aanvullend functioneert t.o.v. het woord. In het *ABC News* daarentegen wordt het beeld de context waarop het woord dient te steunen. De stijl is informeel, de gebeurtenissen worden niet weergegeven in de koele 'officiële' versie, maar verteld vanuit een specifiek perspectief, nl. dat van de verslaggever, die de toeschouwer emotioneel in de gebeurtenissen betreft. Anchorman, verslaggevers, correspondenten worden gepersonaliseerd. In het beeld wordt aandacht besteed aan concrete schildering, details; er is een snelle wisseling van beelden en camerastandpunten... De stelling van Oomen is dan ook dat de functie die het beeldmateriaal heeft in het televisienieuws, bepaald wordt door het discussieve type dat gehanteerd wordt: de *Tagesschau* dient gesitueerd te worden in een geletterde cultuur, *ABC News* daarentegen is vertellend, conversationeel, behoort tot een cultuur van de stem. Wat Oomen, en wij met haar, dus tracht aan te tonen, is dat naargelang de heersende mediacultuur, naargelang het statuut van de mediaorganisatie (commercieel, niet-commercieel...) het televisienieuws verschillende vormen kan aannemen. De hierboven opgesomde klaagzangen zijn dus op zijn minst eenzijdig, wat bewezen wordt door concrete analyses waaruit blijkt dat ook in het televisienieuws allerlei distantiërende strategieën gebruikt kunnen worden.

Tegenover b.v. de stelling van de dictatuur van het beeld kan onderzoek aangehaald worden waaruit blijkt dat het niet het beeld is dat de opbouw van het televisienieuws bepaalt, maar wel het woord, waarbij het beeld slechts een begeleidend en illustrerend functie heeft. (Glasgow Media Group 1976: 29, 1980: 248; Davies en Walton 1983: 44). Gans (1980: 158) drukt het zo uit :

The truth, however, is more complicated (...) words are as essential as film. The "text" with which a reporter narrates the film is often the real story, with the film chosen to accompany and illustrate the text, just as still pictures accom-

pany magazine text. Television news, therefore, has rightly been described as visual radio.

Anchorman, correspondenten, verslaggevers, commentatoren, geïnterviewden... vullen hierbij in die mate het scherm, dat de conclusie zich opdringt dat 'news largely consists of talking heads' (Glasgow Media Group 1980: 234). Wat de structurering en de lay-out betreft van de nieuwsuitzending, gaat men al bij al te werk zoals bij een krant. Na de gestandaardiseerde openingssequentie volgen de belangrijkste *headlines* waarmee de berichten gegeven worden, gerangschikt op *basis* relevantie, actualiteit, en coherentie. Voor dit laatste doet men een beroep op 'boundary markers', die het nieuws in verschillende rubrieken groeperen (vaak via 'catchlines' zoals: "Binnenlands nieuws", "Buitenland" "Sociaal nieuws" - cf. Glasgow Media Group 1980: 144 e.v.). Begonnen wordt met hard news, afgerond wordt eventueel met een soft news item, waarna 'de belangrijkste punten uit het nieuws' nog eens opgesomd worden. De 'omgekeerde piramide'-vorm, typerend voor hard news en het rationeel geletterd discours, is ook hier de meest gebruikelijke (3), alhoewel men, door de aard van het medium, zelden verder geraakt dan de *headline* en de *lead* ('Television news is primarily a headline service' - Snow 1983: 46).

Dit alles is weliswaar vooral gebaseerd op analyses van de manier waarop het Britse televisienieuws gemaakt wordt (cf. Glasgow Media Group 1976; 1980), doch Davies en Walton (1963: 10) menen dat de omroepsystemen in het Westen elkaar al bij al weinig ontlopen (we komen op deze opvatting nog terug).

Ook wat de presentatiestijl betreft, is er in dit verband een consensus: het non-verbale (vooral paralinguïstieke) gedrag van de nieuwslezer dient efficiëntie, competentie, objectiviteit en distantie te connoteren. Hij dient de indruk te geven dat het in laatste instantie niet hij is die spreekt, maar de institutie, of, zoals Strassner (1982: 36) het uitdrukt: 'Der Sprecher liest Texte ab, d.h. er leiht ihnen seine Stimme, aber er stellt ihnen nicht seine Persönlichkeit zur Verfügung'. Ook de manier waarop de verschillende *talking heads* in beeld gebracht worden - neutrale setting, neutrale camera-instelling - connoteren objectiviteit en afstandelijkheid (voor uitgebreide analyses van dit alles: Tuchman 1978: 109 e.v.; Glasgow Media Group 1980: 250 e.v.; Strassner 1982: 31 e.v.). Voor de Glasgow Media Group doet de klassieke nieuwspresentatie dan ook nog het meest denken aan een schoolmeester aan zijn lessenaar, met achter zijn rug een bord:

*This is because, in most settings over the past decade, various devices (back projection, **chromokey**) have been used to project images on to the wall (i.e. flat) behind the desk. The desk is therefore matched by the blackboard. Since the easy chair element is lacking in the setting for the news bulletins, the school-room feel is thereby increased (Glasgow Media Group 1980: 251).*

BESLUIT

Eenzijds televisienieuws als 'entertainment', gedomineerd door het beeld, drijvend op emotionaliteit..., anderzijds het beeld van de schoolmeester achter zijn lessenaar. In het licht van het graduele onderscheid in discourtstypes sluit nu de ene visie op televisienieuws niet noodzakelijk de andere uit. Hoe meer men

b.v. nalaat *hard news* en *soft news* duidelijk van elkaar te scheiden, m.a.w. het nieuws opbouwt als een mengeling van beide, zodat beide nieuwsgenres schijnbaar evenveel waarde en relevantie krijgen (4), des te meer verwijderd men zich van het geletterd, rationeel discours. Wanneer men - een ander voorbeeld - de diverse *talking heads* met elkaar laat converseren, tijdens het nieuws 'gasten' uitnodigt, of in het nieuws door middel van interviews nieuws maakt (5), en voor dit alles de setting een specifieke inrichting geeft, verliest men weerom een deel van de klassieke afstandelijkheid en verschuift men in de richting van wat Oomen (1983: 157) 'die Tradition der Mündlichkeit' noemt.

Davies en Walton (1983: 10) mogen dan al menen dat in het Westen het televisienieuws al bij al op dezelfde manier gemaakt wordt, zelfs een oppervlakkige kennismaking met de verschillende nieuwsuitzendingen die in Vlaanderen via de kabel bekeken kunnen worden, leert ons echter dat er in dit verband verschillen zijn.

NOTEN

- (1) We gaan hier niet in op alle kenmerken van de nominale stijl. Het principe is alleszins dat men d.m.v. allerlei operaties zinnen (met persoonlijk voornaamwoord en werkwoord) tracht te vervangen (en dus uit te sparen) door allerlei nominale constructies (cf. b.v. Lüger 1983: 12-17). Het volgend voorbeeld kan dit wellicht verduidelijken en tevens de moeilijke leesbaarheid (resp. beluisterbaarheid) van deze stijl illustreren: "ongeveer een uur na de sluiting van de stembureaus in Portugal lag Mario Soares volgens een peiling die door de Portugese televisie werd uitgevoerd, in de presidentsverkiezingen lichtjes voorop op Freitas Amaral" (De Standaard, dd. 17.02.1986 - onze onderlijning).
- (2) Robinson en Levy (1986: 232) geven de volgende 'handicaps' van televisie bij de overdracht van informatie: 'too little airtime to tell most stories in sufficient depth; an easily distracted, often inattentive audience; the lack of viewer control over the pace of story presentation; the absence of clear separation between stories or story elements; inadequate historical perspectives or causal explanations to make the story meaningful; frequent inconsistencies between words and pictures; and the lack of redundancy to give content more than one perspective'.
- (3) En dit samen met de nominale stijl (Strassner 1981: 173). Hieraan is een steeds weerkerende klacht i.v.m. televisienieuws verbonden: de beelden, die concreet zijn, trekken vaak de aandacht naar zich, aandacht die in feite volledig gebruikt zou moeten worden om de complexe, gecondenseerde, vaak abstracte verbale boodschap te ontcijferen. Wanneer m.a.w. het beeld niet volledig thematisch ten dienste staat van het woord klappt wat Wember (1983: 13 e.v.) de "Beeld-Tekst-Schaar" heeft genoemd, uiteen. Bonfadelli en Saxer (1986: 36) spreken van een "kognitive Überforderung des Publikums", dat op die manier zich gelijktijdig dient te concentreren op twee informatiekanalen.
- (4) Het procédé van het dooreenmengen van ernstige en triviale items is geliefd in de sensatiepers en wordt b.v. door *Bild-Zeitung* systematisch toepast. De klassieke categorieën (Politiek, Economie, Sociaal nieuws...) vervallen en alle items, hoe triviaal ook, krijgen dezelfde nieuwswaarde (cf. b.v. Zoll en Hennig 1970: 174). Postman (1986) verwijt aan het televisienieuws dit procédé toe te passen.
- (5) Cf. de volgende opmerking van Molotch en Lester (1974: 109) over de historie van het interview als journalistiek procédé: "The use of interview in straight news came as a radical departure from objective news coverage. The technique was introduced as part of the yellow journalism movement and was denounced by the more traditional papers".

LITERATUURLIJST

- Altheide, D.L. en Snow, R.P. (1979), *Media logic*. London, Sage.
 Bernstein, B. (1971), *Class, codes and control. Vol. I: Theoretical studies toward a sociology of language*. London, Routledge & Kegan Paul.
 Bonfadelli, H. en Saxer, U. (1986), *Lesen, Fernsehen und Lernen. Wie Jugendliche die Medien nutzen und die Folgen*. Zug, Klett und Balmer.

- Bourdieu, P. (1979), *La distinction. Critique sociale du jugement*. Paris, Les Editions de Minuit.
- Brown, P. en Fraser, C. (1979), Speech as a marker of situation, pp. 33-62 in Scherer, K.R. en Giles, H. (Eds.), *Social markers in speech*. Cambridge, Cambridge University Press/Paris, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.
- Brunner, U. (1984), Fernseh-Journalismus, pp. 17-20 in Pürer, H. (Hrsg.), *Praktischer Journalismus in Zeitung, Radio und Fernsehen*. Salzburg, Kuratorium für Journalistenausbildung.
- Carroll, J.B. (1960), Vectors of prose style, pp. 283-292 in Sebeok, T.A. (Ed.), *Style in language*. Cambridge, MA, the MIT Press.
- Davies, H. en Walton, P. (1983), Death of a premier: consensus and closure in international news, pp. 8-49 in Davies, H. en Walton, P. (Eds.), *Language, image, media*. Oxford, Basil Blackwell.
- Fielding, G. en Fraser, C. (1978), Language and interpersonal relations, pp. 217-232 in Markova, I. (Ed.), *The social context of language*. Chichester, John Wiley.
- Fishman, M. (1980), *Manufacturing the news*. Austin, TX, University of Texas Press.
- Fishman, M. (1982), News and nonevents. Making the visible invisible, pp. 219-240 in Ettema, J.S. en Whitney, D.C. (Eds.), *Individuals in mass media organisations: Creativity and constraint*. London, Sage.
- Gans, H.J. (1980), *Deciding what's news*. London, Constable.
- Glasgow Media Group (1976), *Bad news*. London, Routledge & Kegan Paul.
- Glasgow Media Group (1980), *More bad news*. London, Routledge & Kegan Paul.
- Gouldner, A.W. (1976), *The dialectic of ideology and technology. The origins, grammar and future of ideology*. London, MacMillan.
- Kreiling, A. (1981), Television in American ideological hopes and fears, pp. 39-57 in Rowland, W.D. en Watkins, B. (Eds.), *Interpreting television: Current research perspectives*. London, Sage.
- Lüger, H.-H. (1983), *Pressesprache*. Tübingen, Niemeyer.
- Molotch, H. en Lester, M. (1974), News as a purposive behavior: On the strategic use of routine events, accidents and scandals, *American Sociological Review*, 39 (1): 101-112.
- Nordenstreng, K. et al. (1972), Grundsätze der Nachrichtenvermittlung, pp. 109-123 in Maletzke, G. (Hrsg.), *Einführung in die Massenkommunikationsforschung*. Berlin, Volker Spiess.
- Oomen, U. (1985), Bildfunktionen und Kommunikationsstrategien in Fernsehnachrichten, pp. 155-166 in Bentele, G. en Hess-Lüttich, E.W.B. (Hgg.), *Zeichengebrauch in Massenmedien*. Tübingen, Niemeyer.
- Postman, N. (1986), *Amusing ourselves to death. Public discourse in the age of show business*. New York, Viking.
- Robinson, J.P. en Levy, M.R. (1986), Television news. Beyond comprehension, pp. 231-241 in Robinson, J.P. en Levy, M.R. (Eds.), *The main source. Learning from television news*. London, Sage.
- Schlesinger, P. (1978), *Putting 'reality' together. BBC news*. London, Constable.
- Snow, R.P. (1983), *Creating media culture*. London, Sage.
- Strassner, E. (1975), Produktions- und Rezeptionsprobleme bei Nachrichtentexten, pp. 83-111 in Strassner, E. (Hrsg.), *Nachrichten. Entwicklungen-Analysen-Erfahrungen*. München, Wilhelm Fink Verlag.
- Strassner, E. (1981), Fernsehsendungen und ihre Sprachstrukturen, pp. 169-184 in Hermann, I. en Heygster, A.-L. (Hrsg.), *Sprache im Fernsehen*. Mainz, v. Hase & Koehler Verlag.
- Strassner, E. (1982), *Fernsehnachrichten. Eine Produktions-, Produkt- und Rezeptionsanalyse*. Tübingen, Niemeyer.
- Tuchman, G. (1978), *Making news. A study in the construction of reality*. New York - London, The Free Press - Collier MacMillan.
- van Dijk, T.A. (1985), Structures of news in the press, pp. 67-93 in van Dijk, T.A. (Ed.), *Discourse and communication. New approaches to the analysis of mass media discourse and communication*. Berlin, New York, Walter de Gruyter.
- van Dijk, T.A. (1988), *News as discourse*. Hillsdale, NJ, Lawrence Erlbaum.
- Van Poecke, L. (1987), Het neo-analfabetisme en de crisis van het geletterd discours, *Kultuurleven*, 54 (9): 811-821.
- Van Poecke, L. (1988), The myth and rites of newsmaking: Hard news versus soft news, *Communications*, 14 (1): 23-54.
- Wember, B. (1983), *Wie informiert das Fernsehen?* München, List.
- Zoll, R. en Hennig, E. (1970), *Massenmedien und Meinungsbildung. Angebot, Reichweite, Nutzung und Inhalt der Medien in der BRD*. München, Juventa Verlag.

moeilijkheden rond de brt-informatie in de jaren 1970-75

adriaan verhulst

De nieuwsdiensten hebben een groot deel van mijn tijd als voorzitter van de Raad van Beheer (1969-1980 en 1984-1988) in beslag genomen, ondanks het feit dat het eigenlijke hoofd van de omroep - de directeur-generaal, thans administrateur-generaal - destijds door de Wetgever in het bijzonder met het toezicht over de nieuwsdiensten werd belast.

De verhouding tussen beide gezagsdragers in de BRT is hierdoor op dit gebied, zoals overigens ook op andere terreinen van de omroep, delicaat en vergt van beiden, ieder vanuit hun specifieke verantwoordelijkheid eerbied voor elkaars wettelijke bevoegdheden en grote zorgvuldigheid tegenover elkaar in de uitoefening ervan.

De hiernavolgende herinneringen, beperkt tot de jaren 1970-1975, mogen dit illustreren. Geenszins bedoeld als een geschiedenis van de BRT-informatie tijdens deze periode, beogen zij slechts vanuit de persoonlijke en subjectieve ervaring enkele incidenten rond de BRT-informatie in herinnering te brengen, die belangrijk kunnen zijn voor de latere geschiedschrijving. Behalve op het eigen geheugen berusten zij ook op interne bestuursdocumenten (1).

In meerdere opzichten vormen deze herinneringen tegelijk een getuigenis over ere-administrateur-generaal Paul Vandenbussche, aan wie de volgende bladzijden opgedragen zijn als blijk van vriendschap en waardering voor het grote aandeel dat hij heeft gehad in onze jarenlange verstandhouding en samenwerking ten bate van de BRT.

Tijdens de eerste jaren van mijn voorzitterschap kreeg ik van 1969 tot 1973 hoofdzakelijk te maken met incidenten die het gevolg waren van klachten van socialistische politici betreffende een gebrek aan objectiviteit van het BRT-nieuws. Nauwelijks zes maanden nadat ik op 11 juli 1969 in de BRT als voorzitter was geïnstalleerd - een periode tijdens dewelke ik al mijn aandacht had moeten wijden aan een oplossing voor de grote staking die de BRT-RTB in juli 1969 had getroffen - werd ik op 26 januari 1970 in de Raad van Beheer geconfronteerd met de weerslag van een uitspraak van de socialistische vakbondsleider Louis Major, minister van Tewerkstelling en Arbeid. Op 20 januari 1970, naar aanleiding van een mijnstaking in Limburg, was hij heftig tekeer gegaan tegen de BRT-journalisten Ceuleers en Lories. Hij weigerde hun een interview met als enige uitleg de uitroep: "Gij zijt fascistien!". Op 5 juni 1970 herhaalde Major voor de Vlaamse journalistenclub te Brussel zijn kritiek op de BRT in verband met haar verslaggeving over de staking. Ook dit incident werd in de Raad van Beheer van 8 juni 1970 uitvoerig besproken. Besloten werd dat de voorzitter om een onderhoud met minister Major zou verzoeken. Ik werd inderdaad enkele dagen later door minister Major ontvangen. Hij overhandigde me een lijst van onderdelen van berichten die hij als onjuistheden in de BRT-berichtgeving beschouwde. Vooral echter is me uit dit onderhoud bijgebleven dat de minister me de bronnen

aanwees van zijn informatie. Die bleken te bestaan uit talrijke telexen van B.O.B. en rijkswacht, die hij me toonde. Op 17 mei 1973 interpelleerde Major opnieuw in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, nu in verband met de BRT-berichtgeving over stakingen van Gentse en Antwerpse havenarbeiders. Zijn verwijt was weer dat de reporters van radio en televisie geen inlichtingen over het aantal manifestanten hadden gevraagd aan stadsbestuur, rijkswacht en vakbonden. Intussen had Wim Geldolf, socialistisch volksvertegenwoordiger, eveneens uit Antwerpen, zich doen gelden als de criticus bij uitstek van de BRT-berichtgeving en van de BRT-nieuwsdienst in het algemeen. Op 19 oktober 1972 interpelleerde hij in de Kamer de minister van Nederlandse Cultuur Van Mechelen over het probleem van de objectiviteit in de BRT-informatie. Hij maakte daarbij gebruik van interne stukken uit de BRT, iets waarvoor hij door de minister werd terecht gewezen. Geldolf had het voornamelijk over werkstukken die niet lang voordien door bepaalde journalisten waren voorgelegd aan de BRT-examenjury tot vaststelling van de beroepsbekwaamheid. Uit deze stukken was volgens de interpellant duidelijk gebleken dat bij sommige kandidaten afwijkende zienswijzen tot uiting waren gekomen, met name wat de objectiviteit van het nieuws betreft. Hij kloeg het feit aan dat deze kandidaten desondanks geslaagd waren.

In zijn antwoord stipte minister Van Mechelen terecht aan dat deze werkstukken een kritisch verslag waren dat aan de journalist gevraagd was over bepaalde aspecten van zijn beroepsbedrijvigheid. Aan de journalisten in kwestie was niet gevraagd een interpretatie te geven van de wettelijke objectiviteitsverplichting, maar een persoonlijke en kritische visie op de taak van de journalist. De minister wees er in dit verband op dat directeur-generaal Paul Vandebussche de aandacht van de Raad van Beheer zeer uitdrukkelijk had gevestigd op de inhoud van bepaalde werkstukken. De Raad van Beheer was echter volgens de minister terecht van oordeel dat de persoonlijke opvattingen van een journalist over zijn beroep niet per se een beletsel zijn voor het volbrengen van een opdracht in overeenstemming met de letter en de geest van de wet. Daarom, zo besloot de minister, heeft de Raad van Beheer de akte van beroepsbekwaamheid aan deze journalisten toegekend.

Hiermede werden aan de openbaarheid zekere spanningen prijsgegeven die er ten tijde van het examen tot vaststelling van de beroepsbekwaamheid inderdaad waren gerezen tussen directeur-generaal Paul Vandebussche en de Raad van Beheer, in het bijzonder tussen hem en mezelf. In de eerste plaats was Vandebussche gestoord door het feit dat de examencommissie tot vaststelling van de beroepsbekwaamheid gevormd werd door beheerders en door mij werd voorgezeten. Hij verweet ons met name dat we veel te laks optraden tegenover journalisten uit wier werkstukken bleek dat zij hun taak in de BRT-nieuwsdiensten eerder zagen als een soort zending, als een boodschap, dan als een strikte objectiviteitsopdracht. Ik was echter van mening, zoals ook de minister in zijn antwoord op de interpellatie van Geldolf, dat voor een beoordeling van hun objectiviteit de prestaties van deze journalisten in de nieuwsuitzendingen zelf moesten in aanmerking worden genomen, en niet hun examenwerkstuk dat met opzet een kritisch verslag moest zijn. Wel was ook ik getroffen door de toon van sommige dezer werkstukken en de mentaliteit die eruit sprak. Hoewel mij dit geen voldoende reden leek om journalisten die overigens hun bekwaamheid gedurende een aantal jaren reeds hadden bewezen en waarvan

sommigen zelfs prijzen in de wacht hadden gesleept, daarom deze akte van beroepsbekwaamheid te weigeren, is mij achteraf gebleken dat juist die journalisten die zich tijdens de betrokken examens op deze wijze hadden doen opmerken, in de toekomst nog vaak van de objectiviteitsregel zijn afgeweken, en herhaaldelijk tot besprekingen in de beheersorganen aanleiding hebben gegeven. Ik had trouwens het examen over de beroepsbekwaamheid van de journalisten niet afgewacht om te constateren dat er sedert de tweede helft van 1971 iets broeide in de nieuwsredacties. De inrichting van bedoelde examens was overigens één van de maatregelen die de beheersorganen hadden genomen om aan de malaise in de nieuwsdiensten een einde te stellen. De heersende malaise was zowel het gevolg van de druk van buitenuit op de BRT als van toestanden binnen de BRT.

De meest ophefmakende uiting ervan is het incident geweest dat aanleiding gaf tot een staking van de journalisten op 21 oktober 1971. Het hield verband met een interview van minister Van Mechelen in het televisiejournaal over de installatie van de Commissie Instructieve Omroep. De actie ging uit van een redactiesecretaris en drie journalisten, gesteund door de socialistische vakbond ACOD, die weigerden de journaals op de televisie van die bewuste dag, waarin het interview met Van Mechelen voorkwam, uit te zenden. Het was een ongehoord precedent, niet alleen uit hoofde van de betrokken journalisten, maar ook vanwege het feit dat een vakbond zijn steun gaf aan een actie die uitsluitend met de inhoud van het nieuws, dat geen syndicale bevoegdheid was, verband hield. De oorsprong van het incident moet gezocht worden binnen de BRT, omdat, zoals achteraf bleek, hoofdredacteur Dieudonné een statistiek had laten aanleggen over de verschijning van minister Van Mechelen op het tv-scherm sedert juli 1968, het begin van zijn ministeriële loopbaan. Toen minister Van Mechelen op 21 oktober 1971, in volle verkiezingsperiode, een interview over de installatie van de Commissie Instructieve Omroep gebruikte om, ook naar mijn oordeel, indirect aan verkiezingspropaganda te doen, liep de emmer over. De journalisten eisten, zij het om totaal andere redenen, de verwijdering van de directeur van de tv-nieuwsdienst, Lode Van Uytven, en van de hoofdredacteur van het tv-nieuws, Maurice Dieudonné, wier autoritair optreden zij bekritiseerden. Ze vroegen grotere inspraak in de werking van de nieuwsredacties en een algemene herstructurering van de radio- en televisie-informatie, evenals de aanstelling van een eigen bestuursdirecteur. Uit de beoordeling van deze actie en van de situatie in de nieuwsdiensten, die ik tijdens een interventie in de Vaste Commissie van 29 november 1971 gaf, blijkt dat ik de malaise ernstig nam. Ik was geneigd de journalisten - hoewel ze een fout hadden begaan die m.i. met een sanctie moest worden gestraft, hetgeen ook effectief is gebeurd - niettemin tegemoet te komen wegens het feit dat ze niet beschikten over een actiemiddel op hun specifiek deontologisch terrein. Ik was met name van oordeel dat naar middelen moest worden gezocht om de journalisten op deontologisch gebied een verhaalmogelijkheid te bieden, door bijvoorbeeld de instelling van een soort deontologische ereraad.

De idee van een dergelijke ereraad, die reeds in 1960 bij de parlementaire behandeling van de wet betreffende het statuut van de BRT-RTB ter sprake was gekomen, was sedertien levendig gebleven bij de journalisten. Ze werd echter met kracht verworpen door directeur-generaal Vandenbussche, die zich hier-

voor precies beriep op deze parlementaire bespreking, waarin de individuele verantwoordelijkheid van de directeur-generaal ten aanzien van het nieuws inderdaad ondubbelzinnig en op verzoek van onder meer minister Vermeylen was vastgelegd. Mijn voorstel tot instelling van een ereraad, naar aanleiding van het incident Van Mechelen, stuitte dan ook op de weerstand van de directeur-generaal. Tegen analoge voorstellen in de volgende jaren heeft Paul Vandebussche eveneens steeds afwijzend gereageerd. Hij had het in dit verband vaak over de collectieve onverantwoordelijkheid die op die wijze zou worden ingevoerd. Pas op 13 oktober 1984, tijdens een buitengewone vergadering van de Raad van Beheer, die ik kort na het begin van mijn tweede ambtsperiode als voorzitter had bijeengeroepen, heb ik door de Raad, ondanks de tegenstand van Vandebussche, het principe kunnen doen aanvaarden van de instelling van een "Adviescollege voor objectiviteit", waarvan de effectieve start pas in 1986 mogelijk zou worden.

Bij gebrek aan een oplossing in deze richting in 1971 heeft de Raad toen zijn toevlucht genomen tot een herstructurering van de nieuwsdiensten, waarin de organisatie van een grotere inspraak vanwege de journalisten werd voorzien. De besprekingen hierover traden echter pas einde 1973 in een beslissend stadium, in het kader van een algemene herstructurering van de radio- en televisiediensten. Deze hield met name de oprichting in van een bestuursdirectie Informatie, waarover zowel journalisten, vakbonden, directeur-generaal als Raad van Beheer het eens waren. Het probleem echter dat toen de grootste moeilijkheden en de langste besprekingen heeft uitgelokt, was de oprichting van verschillende hoofdredacties met meerdere hoofdredacteuren. Enerzijds beantwoordde dit plan aan een wens van de directeur-generaal om tegenover een grotere inspraak van de journalisten een grotere controle van de hiërarchie te waarborgen. Anderzijds ontkwamen de beheersorganen niet aan de beproefde stelregel dat tussen de hoofdredacteuren een zeker politiek evenwicht moest in acht genomen worden. In dit laatste opzicht moest rekening worden gehouden met het feit dat de hogere hiërarchie van de nieuwsdiensten, met name de nieuw benoemde bestuursdirecteur Karel Hemmerechts en directeur-generaal Vandebussche, tot dezelfde strekking behoorden. De besprekingen hierover hebben niet alleen het hele jaar 1974 geduurd, maar nog tot midden 1975, en hebben op zeker ogenblik zelfs tot een journalistenstaking tegen de voorgestelde benoemingen tot hoofdredacteur geleid. In de zomer van 1975 tenslotte is druk onderhandeld over de inspraakprocedure in de redactievergaderingen, hoofdzakelijk de directeur-generaal enerzijds, die op het standpunt van de individuele verantwoordelijkheid van de hiërarchische meerderen stond, en anderzijds de journalisten, die op de collectieve verantwoordelijkheid van redactievergaderingen bleven aandringen.

Het nieuwe systeem heeft vanaf de herfst 1975 gedurende enkele jaren min of meer behoorlijk gewerkt, zodat grote incidenten in en rond de BRT-nieuwsdienst tot 1978 zijn uitgebleven. Meteen verstilde ook de kritiek van politieke zijde, met name vanwege de BSP, die in de jaren 1970-'73 zo sterk was geweest, zonder dat de BSP er evenwel in is geslaagd haar doel te bereiken dat erin bestond binnen de BRT-nieuwsdiensten eveneens zekere machtsposities te veroveren. Slechts de benoeming van Lucien Boussé tot hoofdredacteur van het tv-journaal zou als zodanig beschouwd kunnen worden, ware het niet dat in de loop der

jaren, tot aan zijn pensioen eind 1987, Lucien Boussé, hoewel overtuigd socialist, zich steeds zeer onafhankelijk heeft opgesteld.

Men kan zich tot besluit de vraag stellen wat de oorzaak was van het ongenoegen van een aantal BSP-politici in de jaren 1970 tot 1973 ten aanzien van de nieuwsdiensten van de BRT. Ons inziens kwam dit ongenoegen voort uit het gevoel van onmacht dat steeds en overal, hier en in het buitenland, politici van alle strekkingen t.o.v. de media bekruipt. Dit ongenoegen kan even groot zijn wanneer de betrokken partij in de oppositie zit, als wanneer ze deel uitmaakt van de regering. Dit laatste was voor de socialisten in de jaren 1970 tot 1973 het geval. Het meest brutaal en onverbloemd werd dit gevoel van onmacht tot uiting gebracht in 1972 door de voorzitter van de Kamer Achilles Van Acker. De socialist Wim Geldolf had eens te meer in de Kamer op 1 juni 1972 de objectiviteit van de BRT-berichtgeving in twijfel getrokken, toen hij met name journalist Jef Coeck een pro-Arabische ingesteldheid verweet, die duidelijk zou zijn gebleken in een Aktueel-bijdrage die op 31 mei 1972 was uitgezonden in verband met de terreuraanslag op de luchthaven van Tel-Aviv door het Volksfront voor de Bevrijding van Palestina. Wim Geldolf noemde de Aktueel-bijdrage van Coeck niet alleen een verantwoording van de terreur te Tel-Aviv, maar zelfs propaganda voor de terreurdaad. Kamervoorzitter Van Acker sloot zich op een voor een Kamervoorzitter ongebruikelijke wijze bij de stelling van Geldolf aan, en verklaarde dat er gevallen waren waarin de tekst van een nieuwsbericht aan de minister moest kunnen worden voorgelegd. In *Le Soir* van 3 juni 1972 lichtte Van Acker deze stelling nog nader toe. Hij sprak zijn ongenoegen erover uit dat de voogdijministers van de omroep geen vat hadden op de berichtgeving van BRT en RTB, terwijl er, zo verklaarde hij, wel censuur is van BRT en RTB op de verklaringen van politici. Merkwaardig genoeg vonden bepaalde kranten, zoals *Het Volk* van 5 juni 1971, dat Van Acker niet helemaal ongelijk had. Deze krant stak zelfs een vermanende vinger uit naar de leden van de Raad van Beheer, de directie en de hoofdredacteurs, die volgens haar maar lieten begaan, hoewel de omroep een monopoliepositie had. De Raad van Beheer van de BRT ging echter achter Jef Coeck staan en bevestigde de objectiviteit van diens berichtgeving. Verder gaf hij uiting aan zijn verontrusting over de stelling van Van Acker dat aan de uitvoerende macht het voorafgaandelijk toezicht over de nieuwsdiensten van de BRT zou moeten worden toevertrouwd, hetgeen door de omroepwet van 1960 uitdrukkelijk was verworpen.

De herstructurering die in de nieuwsdiensten van de BRT in 1974-1975 werd doorgevoerd, is in hoofde van de Raad van Beheer een poging geweest om een structureel antwoord te verschaffen op de klachten uit de politieke wereld over de BRT-berichtgeving. Dergelijke klachten zijn een fenomeen waar iedere omroep mee moet leven, waar ter wereld, maar tegenover dewelke de BRT onvoldoende verweermiddelen in stelling kan brengen, zoals onder meer een onafhankelijke instantie van deskundigen, een ereraad, adviescollege voor objectiviteit, of hoe men ze ook wil noemen, een instantie die de betrokken klachten onbevooroordeeld, onpartijdig en met deskundigheid kan onderzoeken.

NOTEN

- (1) Deze herinneringen vormen een onderdeel en als zodanig een vóór-publikatie uit de gedenkschriften die ik eerlang hoop uit te geven over mijn jeugd- en studentenjaren, mijn rol in de Vlaamse Beweging en mijn voorzitterschap van de BRT.

Inhoud Jg. 19, nr. 1

- 1 **Foto Paul Vandenbussche**
- 2 **Curriculum vitae Paul Vandenbussche**
- 3 **Paul Vandenbussche : de temperamentvolle verdediger van zijn "arrière-pays"** - Guido Fauconnier
- 5 **Raymond Aron : hoogleraar-journalist** - Paul Vandenbussche
- 17 **Beschouwingen over omroep en informatie** - Nic Bal
- 33 **Beschouwingen over de objectiviteitsverplichting bij de BRT** - Cas Goossens
- 43 **Paul Vandenbussche et le nouveau statut de radio-télévision** - Pierre Harmel
- 45 **Televisie : links of rechts ?** - Jan Peters
- 53 **In een geest van strenge objectiviteit** - Karel Rimanque
- 63 **De invloed van de tv-informatie op de Wetstraat** - Manu Ruys
- 67 **Distantie en objectiviteit in het televisienieuws** - Luc Van Poecke
- 75 **Moeilijkheden rond de BRT-informatie in de jaren 1970-75** - Adriaan Verhulst
- 80 **Inhoudstafel en Colofon**

De bijdragen in dit nummer zijn van :

Guido FAUCCONNIER, gewoon hoogleraar in de communicatiewetenschap aan de Katholieke Universiteit Leuven

Paul VANDENBUSSCHE, ere-administrateur-generaal van de BRT en emeritus buitengewoon hoogleraar in de communicatiewetenschap aan de Katholieke Universiteit Leuven

Nic BAL, eredirecteur-generaal van de BRT

Cas GOOSSENS, administrateur-generaal van de BRT

Pierre HARMEL, minister van Staat

Jan PETERS, emeritus gewoon hoogleraar in de communicatiewetenschap aan de Katholieke Universiteit Leuven

Karel RIMANQUE, gewoon hoogleraar aan de Universiteit Antwerpen (UIA)

Manu RUYLS, hoofdredacteur van De Standaard

Luc VAN POECKE, departementsvoorzitter en docent in de communicatiewetenschap aan de Katholieke Universiteit te Leuven

Adriaan VERHULST, gewezen voorzitter van de Raad van Beheer van de BRT en gewoon hoogleraar in de geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Gent